

**T.C.
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Tezli Yüksek Lisans Programı**

**PSİKOLOJİK DANIŞMAN ADAYLARININ AFFETME
DÜZEYLERİ İLE PSİKOLOJİK BELİRTİLERİ ARASINDAKİ
İLİŞKİDE EMPATİNİN ARACILIK ROLÜ**

**Gözde GÜMÜŞÇAĞLAYAN
Yüksek Lisans Tezi**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Firdevs SAVİ ÇAKAR**

Burdur, 2018

**T.C.
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Tezli Yüksek Lisans Programı**

**PSİKOLOJİK DANIŞMAN ADAYLARININ AFFETME
DÜZEYLERİ İLE PSİKOLOJİK BELİRTİLERİ ARASINDAKİ
İLİŞKİDE EMPATİNİN ARACILIK ROLÜ**

**Gözde GÜMÜŞÇAĞLAYAN
Yüksek Lisans Tezi**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Firdevs SAVİ ÇAKAR**

Burdur, 2018

**MAKÜ EĞİTİM BİLİMLERİ
ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU

M.A.K.Ü Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 03.05.2018 tarih ve 2018-234/2 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 01.06.2018 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Gözde GÜMÜŞÇAĞLAYAN'ın PSİKOLOJİK DANIŞMAN ADAYLARININ AFFETME DÜZEYLERİ İLE PSİKOLOJİK BELİRTİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE EMPATİNİN ARACILIK ROLÜ konulu tez çalışması Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE : DOÇ. DR. FİRDEVS SAVI ÇAKAR
(Tez Danışmanı)

ÜYE : PROF. DR. FATMA EBRU İKİZ

ÜYE : DR. ÖĞRETİM ÜYESİ MEHMET ALİ ÇAKIR

ONAY

M.A.K.Ü Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

BİLDİRİM

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu taahhüt edip, tezimin kaynak göstermek koşuluyla aşağıda belirttiğim şekilde fotokopi ile çoğaltılmasına izin veriyorum.

[] Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

[] Tezim/Raporum sadece Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

[] Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Gözde GÜMÜŞÇAĞLAYAN

Tarih

İmza

Psikolojik Danışman Adaylarının Affetme Düzeyleri ile Psikolojik Belirtileri Arasındaki İlişkide Empatinin Aracılık Rolü

(Yüksek Lisans Tezi)

Gözde GÜMÜŞÇAĞLAYAN

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, psikolojik danışman adaylarının affetme düzeyleri ile psikolojik belirtileri arasındaki ilişkide empatinin aracılık rolünü incelemektir. Bu doğrultuda geliştirilen teorik model, yapısal eşitlik modeliyle test edilmektedir. Affetme, psikolojik belirtiler ve empati arasında ilişkinin olup olmadığı ve bu değişkenlerin katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı belirlenmeye çalışılmaktadır.

Çalışmanın katılımcıları 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi ve Necmettin Erbakan Üniversitesi eğitim fakültelerinde öğrenim gören rehberlik ve psikolojik danışma anabilim dalı lisans programı birinci, ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu, Heartland Affetme Ölçeği, Kısa Semptom Envanteri ve Temel Empati Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizi SPSS 21.0 ve AMOS 22.0 programları ile yapılmış, ölçeklerin güvenirlik ve geçerlik analizlerinde yapı geçerliliğini sınamak için doğrulayıcı faktör analizi ve madde analizi (madde toplam korelasyonu ve Cronbach Alpha) uygulanmıştır.

Demografik verilerin sonuçları incelendiğinde; başkalarını affetme alt boyutunda, bilişsel empati, duygusal empati ve empati toplam puanlarında cinsiyete göre; psikolojik belirtilerden somatizasyon puanlarında sınıf düzeyine göre; kendini affetme, durumu affetme ve affetme toplam puanları ile anksiyete, depresyon, olumsuz benlik algısı ve somatizasyon psikolojik belirti puanlarında psikolojik yardım alma durumuna göre; hostilete psikolojik belirti puanı ve bilişsel empati puanlarında anne öğrenim düzeyine göre; bilişsel empati ve empati toplam puanlarında kardeş sayısına göre; bilişsel empati puanlarında ailenin aylık gelirine göre; olumsuz benlik algısı ve somatizasyon belirti puanlarında yaşanan yere göre anlamlı düzeyde farklılık olduğu belirlenmiştir.

Empati ile affetme ve psikolojik belirtiler arasındaki korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde; empati toplam puanı ile başkalarını affetme ve affetme toplam puanları arasında, bilişsel empati ile durumu affetme ve affetme toplam puanları arasında, duygusal empati ile depresyon ve başkalarını affetme arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur. Psikolojik belirtilerden anksiyete, depresyon, olumsuz benlik algısı, somatizasyon ve hostilete ile kendini affetme, başkalarını affetme, durumu affetme ve affetme toplam puanları arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur. Ayrıca, bilişsel empati ile olumsuz benlik algısı arasında, duygusal empati ile kendini affetme arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur.

Araştırmanın model testine ilişkin ise, psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirtilerinin affetme düzeyleri üzerindeki etkisinin negatif yönlü ve anlamlı olduğu; empati düzeyinin affetme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı; psikolojik belirti düzeylerinin empati düzeyleri üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı; affetme düzeyleri

ile psikolojik belirti düzeyleri arasındaki ilişkide empati düzeylerinin aracılık etkisinin olmadığı sonuçları elde edilmiştir.

Araştırmanın sonunda elde edilen bulgular alan yazını ile ilişkilendirilerek tartışılıp araştırmacılara ve alan uygulayıcılarına yönelik önerilere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Affetme, Psikolojik Belirtiler, Empati, Psikolojik Danışman Adayları.

Sayfa Adedi : 129

Danışman: Doç. Dr. Firdevs SAVİ ÇAKAR

İkinci Danışman : -

Relative Empathy Mediatory Role between Levels of Forgiveness and Psychological Symptoms of Counselor Trainees

(Master Thesis)

Gözde GÜMÜŞÇAĞLAYAN

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the mediatory role of empathy in relation to the level of forgiveness of counselor trainees and psychological symptoms. The theoretical model developed in this direction is tested by the structural equality model. Attempts are made to determine whether there is a relationship between forgiveness, psychological symptoms and empathy, and whether these variables differ according to the demographic characteristics of the participants.

Participants of the study consisted of first, second and third year students in the Faculty of Education, division of Guidance and Psychological Counseling Graduate Program in Mehmet Akif Ersoy University, Dokuz Eylül University and Necmettin Erbakan University in 2017-2018 academic year. With a questionnaire, Heartland Forgiveness Scale, Brief Symptom Inventory and Basic Empathy Scale were used as data collection tools in the study. Data analysis was performed with SPSS 21.0 and AMOS 22.0 programs. Confirmatory factor analysis and item analysis (Total Item Correlation and Cronbach Alpha) were applied to test construct validity in the reliability and validity of the scales.

The results of demographic data indicate that there are statistically; a) significant differences in the sub-dimension of forgiveness of others, cognitive empathy, emotional empathy and empathy total scores according to gender; b) psychological symptoms according to class level (1., 2. or 3. year students) in somatization scores; c) self-forgiveness, status forgiveness, forgiveness; anxiety, depression, negative self-esteem, somatization psychological symptom scores according to status of receiving psychological help; d) hostile psychological symptom score and cognitive empathy scores according to mothers level of education; e) cognitive empathy and total empathy scores according to number of siblings; f) cognitive empathy scores, negative self-perception and somatization symptom scores according to the monthly income of the family.

The results of the analysis of correlation between ‘empathy’ and ‘forgiveness and psychological symptoms’ indicate a significant positive correlation between empathy total score and total forgiveness and forgiveness of others, between cognitive empathy and status forgiveness and forgiveness total scores, between emotional empathy and depression and forgiveness. There was a significant negative correlation between psychological symptoms and anxiety, depression, negative self-perception, somatization and hostility, self-forgiveness, forgiveness, status forgiveness and forgiveness. In addition, there was a significant negative correlation between emotional empathy and self-forgiveness between cognitive empathy and negative self-perception.

The effect of the psychological symptoms of the research model test on the levels of forgiveness of the psychological advisor candidates was negative and meaningful; the level of empathy does not have a significant effect on forgiveness; psychological

symptom levels have no significant effect on empathy levels; it has been found that there is no mediation effect of empathy levels between the levels of forgiveness and psychological symptom levels.

Key Words : Forgiveness, Psychological Symptoms, Empathy, Psychological Counselor Candidates.

Page Number : 129

Supervisor: Assoc. Prof. Firdevs SAVI ÇAKAR

Co-supervisor : -

TEŞEKKÜR

Meslek hayatıma ve yüksek lisans eğitimime başladığım ilk günden bugüne her konuda bana destek olan, bu çalışmanın her aşamasında sabırla bana yol gösteren sevgili danışmanım sayın Doç. Dr. Firdevs SAVİ ÇAKAR'a çok teşekkür ediyorum. Lisans eğitim sürecinde kendisinden çok şey öğrendiğim ve bu çalışma için veri toplama sürecinde bana yardımcı olan Prof. Dr. Fatma Ebru İKİZ hocama çok teşekkür ederim. Ayrıca veri toplama sürecimde bana yardımcı olan Prof. Dr Coşkun ARSLAN hocama teşekkür ederim.

Tez jürimde yer alan ve tezimi sabırla okuyan Prof. Dr. Fatma Ebru İKİZ'e, Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Ali ÇAKIR'a, Doç. Dr. Murat BALKIS'a ve Dr. Öğretim Üyesi Ümüt ARSLAN'a teşekkür ederim.

Bu süreçte bana destek olan Arş. Gör. Harun KAYA'ya ve Dr. Fikriye Eda KARAÇUL'a teşekkür ederim. Hayatım boyunca her koşulda yanımda olan biricik kardeşim Zirve GÜMÜŞÇAĞLAYAN'a varlığı için teşekkür ederim. Son olarak başardığım her şeyi borçlu olduğum ve onun kızı olmaktan gurur duyduğum babama her şey için çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM.....	i
ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xvi
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Problem Cümlesi.....	3
1.2.1. Alt problemler.....	3
1.3. Çalışmanın Amacı.....	3
1.4. Çalışmanın Önemi.....	3
1.5. Sayıtlar.....	4
1.6. Sınırlılıklar.....	5
1.7. Tanımlar.....	5
BÖLÜM II.....	6
KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	6
2.1. Psikolojik Danışmanlık Nedir?.....	6
2.1.1. Psikolojik danışmanların sahip olması gereken kişilik özellikleri.....	7
2.1.2. Psikolojik danışma ve affetme kavramı.....	8
2.1.3. Psikolojik danışmanlık ve psikolojik belirtiler kavramı.....	9
2.1.4. Psikolojik danışman ve empati kavramı.....	9
2.2. Affetme Kavramı.....	11
2.2.1. Affetmeyi açıklayan kuramlar.....	11
2.2.1.1. Psikodinamik kuram.....	11
2.2.1.2. Nesne ilişkileri kuramı.....	12
2.2.2. Affetme modelleri.....	12
2.2.2.1. Affetme süreç modeli.....	13
2.2.2.1.1. Ortaya çıkarma.....	13

2.2.2.1.2. Karar verme.....	13
2.2.2.1.3. Çalışma.....	14
2.2.2.1.4. Derinleştirme.....	14
2.2.2.2. Piramit modeli.....	15
2.2.3. Affetme biçimleri.....	15
2.2.4. Affetme boyutları.....	17
2.2.4.1. Başkalarını affetme	17
2.2.4.2. Kendini affetme.....	17
2.2.4.3. Durumu affetme.	17
2.2.5. Affetmede kişilik özellikleri.....	18
2.2.6. Affetmenin önemi ve faydaları.....	18
2.2.7. Affetmeyi kolaylaştıran etmenler.....	19
2.3. Psikolojik Belirtiler.....	20
2.3.1. Somatizasyon (bedensel yakınmalar).....	22
2.3.1.1. Somatizasyonun nedenleri	23
2.3.1.2. Somatizasyonun belirtileri	24
2.3.2. Olumsuz benlik algısı.....	24
2.3.2.1. Olumsuz benlik algısının nedenleri.....	25
2.3.2.2. Olumsuz benlik algısının belirtileri	25
2.3.3. Depresyon.....	25
2.3.3.1. Depresyonun nedenleri	26
2.3.3.2. Depresyonun belirtileri	26
2.3.4. Kaygı.....	27
2.3.4.1. Kaygının nedenleri.....	27
2.3.4.2. Kaygının belirtileri.....	28
2.3.5. Hostilite (öfke-düşmanlık).....	28
2.3.5.1. Hostilitenin nedenleri.....	28
2.3.5.2. Hostilitenin belirtileri	28
2.4. Empati.....	29
2.4.1. Empatinin önemi.....	30
2.4.2. Empatinin bileşenleri.....	31
2.4.2.1. Bilişsel empati	31
2.4.2.2. Duygusal empati.....	32

2.4.3. Empati ve affetme ilişkisi.....	32
2.4.4. Empati ve psikolojik belirtiler ilişkisi	33
2.5. İlgili Araştırmalar.....	34
2.5.1. Affetme ile ilgili araştırmalar	34
2.5.1.1. Affetme ile ilgili yurt içinde yapılan araştırmalar.....	34
2.5.1.2. Affetme ile ilgili yurt dışında yapılan araştırmalar.....	38
2.5.2. Psikolojik belirtiler ile ilgili araştırmalar	41
2.5.2.1. Psikolojik belirtiler ile ilgili yurt içinde yapılan araştırmalar....	41
2.5.2.2. Psikolojik belirtiler ile ilgili yurt dışında yapılan araştırmalar...	45
2.5.3. Empati ile ilgili araştırmalar	46
2.5.3.1. Empati ile ilgili yurt içinde yapılan araştırmalar.....	46
2.5.3.2. Empati ile ilgili yurt dışında yapılan araştırmalar.....	48
BÖLÜM III.....	51
YÖNTEM.....	51
3.1. Araştırmanın Modeli.....	51
3.2. Çalışma Grubu.....	51
3.3. Veri Toplama Araçları.....	51
3.3.1. Kişisel bilgi formu	52
3.3.2. Heartland affetme ölçeği.....	52
3.3.3. Kısa semptom envanteri	52
3.3.4. Temel empati ölçeği	53
3.4. Verilerin Toplanması	53
3.5. Verilerin Analizi.....	54
BÖLÜM IV.....	57
BULGULAR VE YORUM.....	57
4.1. Psikolojik Danışman Adaylarının Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları.....	57
4.2. Değişkenlere Ait Betimsel İstatistikler.....	58
4.3. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları.....	59
4.3.1. Temel Empati Ölçeği DFA sonuçları.....	59
4.3.2. Kısa Semptom Envanteri DFA sonuçları.....	61
4.3.3. Heartland Affetme Ölçeği DFA sonuçları.....	63
4.4. Katılımcıların Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına Ait	

Sonuçlar.....	64
4.4.1. Katılımcıların cinsiyete göre karşılaştırılması	64
4.4.2. Katılımcıların yaş gruplarına göre karşılaştırılması	65
4.4.3. Katılımcıların sınıf düzeyine göre karşılaştırılması	67
4.4.4. Katılımcıların psikolojik yardım alma ve almama durumuna göre karşılaştırılması	68
4.4.5. Katılımcıların anne öğrenim düzeyine göre karşılaştırılması	69
4.4.6. Katılımcıların baba öğrenim düzeyine göre karşılaştırılması	71
4.4.7. Katılımcıların kardeş sayısına göre karşılaştırılması	73
4.4.8. Katılımcıların ailelerinin aylık gelir düzeyine göre karşılaştırılması...	75
4.4.9. Katılımcıların yaşadıkları yere göre karşılaştırılması.....	77
4.5. Korelasyon Analizi Sonuçları.....	78
4.6. Araştırmanın Modellerinin Test Edilmesine İlişkin Sonuçlar	79
BÖLÜM V.....	82
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	82
5.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirtiler ve empati düzeylerinin demografik değişkenlere göre karşılaştırma sonuçları.....	82
5.1.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirtiler ve empati düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre karşılaştırma sonuçları.....	82
5.1.1.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	82
5.1.1.2. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirti düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	83
5.1.1.3. Psikolojik danışman adaylarının empati düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	83
5.1.2. Psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirtiler ve empati düzeylerinin yaş değişkenine göre karşılaştırma sonuçları	84
5.1.2.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin yaş değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	84
5.1.2.2. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirti düzeylerinin yaş değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	84
5.1.2.3. Psikolojik danışman adaylarının empati düzeylerinin yaş değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	85

5.1.3. Psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirtiler ve empati düzeylerinin sınıf düzeyi değişkenine göre karşılaştırma sonuçları.....	85
5.1.3.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin sınıf düzeyi değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	85
5.1.3.2. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirti düzeylerinin sınıf düzeyi değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	85
5.1.3.3. Psikolojik danışman adaylarının empati düzeylerinin sınıf düzeyi değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	86
5.1.4. Psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirtiler ve empati düzeylerinin anne öğrenim düzeyi değişkenine göre karşılaştırma sonuçları..	86
5.1.4.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin anne öğrenim düzeyi değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	86
5.1.4.2. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirti düzeylerinin anne öğrenim düzeyi değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.	87
5.1.4.3. Psikolojik danışman adaylarının empati düzeylerinin anne öğrenim düzeyi değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	87
5.1.5. Psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirtiler ve empati düzeylerinin baba öğrenim düzeyi değişkenine göre karşılaştırma sonuçları..	88
5.1.5.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin baba öğrenim düzeyi değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	88
5.1.5.2. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirti düzeylerinin baba öğrenim düzeyi değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.	88
5.1.5.3. Psikolojik danışman adaylarının empati düzeylerinin baba öğrenim düzeyi değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	88
5.1.6. Psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirtiler ve empati düzeylerinin kardeş sayısı değişkenine göre karşılaştırma sonuçları.....	89
5.1.6.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin kardeş sayısı değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	89
5.1.6.2. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirti düzeylerinin kardeş sayısı değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	89
5.1.6.3. Psikolojik danışman adaylarının empati düzeylerinin kardeş sayısı değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	89
5.1.7. Psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirtiler ve empati	

düzelelerinin aylık gelir değişkenine göre karşılaştırma sonuçları.....	90
5.1.7.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin aylık gelir değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	90
5.1.7.2. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirti düzeylerinin aylık gelir değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	90
5.1.7.3. Psikolojik danışman adaylarının empati düzeylerinin aylık gelir değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	90
5.1.8. Psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirti düzeylerinin yaşanan yer değişkenine göre karşılaştırma sonuçları.....	91
5.1.8.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin yaşanan yer değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	91
5.1.8.2. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirti düzeylerinin yaşanan yer değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	91
5.1.9. Psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirti düzeylerinin psikolojik yardım alma değişkenine göre karşılaştırma sonuçları.....	92
5.1.9.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin psikolojik yardım alma değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	92
5.1.9.2. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirti düzeylerinin psikolojik yardım alma değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.....	92
5.2. Psikolojik Danışman Adaylarının Affetme Düzeyleri, Psikolojik Belirtileri ve Empati Düzeyleri Arasındaki Korelasyona İlişkin Sonuçlar	93
5.2.1. Affetme ve Psikolojik Belirtiler İle İlgili Sonuçlar ve Yorumlanması.....	93
5.2.2. Affetme ve Empati İle İlgili Sonuçlar ve Yorumlanması.....	94
5.2.3. Psikolojik Belirtiler ve Empati İle İlgili Sonuçlar ve Yorumlanması.....	95
5.3. Affetme ile Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişkide Empati'nin Aracılık Rolü İle İlgili Sonuçlar ve Yorumlanması.....	97
5.4. Öneriler.....	102
KAYNAKLAR.....	104
EKLER.....	122

TABLolar DİZİNİ

<u>Tablolar</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Affetmenin İki Boyutu: Olası Kombinasyonlar.....	16
Tablo 2. Psikolojik Danışman Adaylarının Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı.....	57
Tablo 3. Değişkenlere Ait Betimsel İstatistikler.....	58
Tablo 4. Temel Empati Ölçeği Model Uyum İndeksleri.....	60
Tablo 5. Temel Empati Ölçeği DFA ve Madde Analizi Sonuçları.....	60
Tablo 6. Kısa Semptom Envanteri Model Uyum İndeksleri.....	61
Tablo 7. Kısa Semptom Envanteri DFA ve Madde Analizi Sonuçları.....	62
Tablo 8. Heartland Affetme Ölçeği Model Uyum İndeksleri.....	63
Tablo 9. Heartland Affetme Ölçeği DFA ve Madde Analizi Sonuçları.....	64
Tablo 10. Katılımcıların Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına Ait t Testi Sonuçları.....	65
Tablo 11. Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları.....	66
Tablo 12. Katılımcıların Sınıf Düzeyi Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları.....	67
Tablo 13. Katılımcıların Psikolojik Yardım Alma Durumuna Göre Karşılaştırılmasına Ait Bağımsız t-Testi Sonuçları.....	68
Tablo 14. Katılımcıların Anne Öğrenim Düzeyine Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları.....	69
Tablo 15. Katılımcıların Baba Öğrenim Düzeyine Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları.....	72
Tablo 16. Katılımcıların Kardeş Sayısına Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları.....	74
Tablo 17. Katılımcıların Ailelerinin Aylık Gelirine Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları.....	76
Tablo 18. Katılımcıların Yaşanılan Yere Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları.....	77

Tablo 19. Korelasyon Analizi Sonuçları.....	78
Tablo 20. Araştırma Modeline İlişkin Sonuçlar.....	80

ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablolar

Sayfa

Şekil 1. Araştırma modeli.....	54
Şekil 2. Araştırma modeli.....	80

BÖLÜM I

GİRİŞ

Çalışmanın bu bölümünde sırasıyla çalışmaya ait problem durumu, problem cümlesi, araştırmanın hipotezleri, çalışmanın amacı, önemi, sayıtları, sınırlılıkları ve tanımlar alt başlıkları yer almaktadır.

1.1. Problem Durumu

Toplumsal yaşamda ortaya çıkan kişiler arası anlaşmazlıklarda bazen kişi haksızlığa uğradığını ve zarar gördüğünü düşünebilmektedir. Böyle düşünen kişilerde çeşitli tepkilerin görülmesine rağmen, genellikle iki farklı davranış ortaya çıkmaktadır. Bu davranışlardan birincisi, kişinin kendisine zarar veren ile iletişim kurmayı istemeyerek onunla olan iletişimini en az seviyeye düşürmesidir. İkincisi davranış ise kişinin kendisine zarar vereni affetmesiyle ve yaşadıklarının negatif etkilerini geride bırakmasıyla kendi hayatındaki diğer durumlara yoğunlaşması ve var olan negatif durumu kabullenmesidir (Satıcı, 2016). Affetme zarar gören kişinin olumsuz duygularından kurtulması ve kendisine zarar veren kişinin iyiliğini istemesi, onunla olan iletişimini iyileştirmeyi umması gibi olumlu duygulara yöneldiği kişisel bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Affetme yaşantısı, zarar gören kişinin gördüğü zararın duygularına, düşüncelerine, davranışlarına ve bunların sonucunda hayatına olan etkilerini en aza indirebilmesi açısından önemli görülmektedir. Zarar gören kişi, affedici olduğu zaman olumsuz duygu ve düşünceleri olumlu olanlarla yer değiştirebilmektedir. Böylece kişi yaşadıklarını geçmişte bırakarak hayatına daha kolay devam edebilmektedir (Şamatacı, 2013).

Psikolojik danışma sürecinde en sık karşılaşılan durumlardan birisi, bireylerin zarar verici hatalar nedeniyle kendilerini veya başkalarını suçlamalarıdır (Menahem ve Love, 2013). Zarar gören bireyler adaletsiz olduğunu düşündükleri, kendi algılarıyla ve varsayımları ile uyumlu olmayan bir durumla karşılaşmaktadır (Worthington, 2006). Zarar veren yaşantılarla karşılaşılan bireylerin duygusal ve bilişsel dengeleri olumsuz olarak etkilenmektedir. Bu nedenle zarar gören bireyler, kendilerinin kişisel bütünlüklerini korumak veya yeniden yapılandırmak amacıyla psikolojik yardım

arayışına girebilmektedirler (Gordon, Baucom ve Snyder, 2000). Psikolojik danışma sürecinde zarar görmüş bireylerle affetme çalışıldığında, danışanlar olay, olayın kendilerini nasıl etkilediği, kendi duygu ve düşünceleri hakkında farkındalık seviyelerini arttırabilmektedir. Böylelikle affetme veya affetmeme durumlarından birini seçerek hayatlarına daha sağlıklı olarak devam edebilmektedirler (Thompson, Snyder, Hoffman, Michael, Rasmussen ve Billings, 2005).

Affetme kavramının literatürde birçok değişkenle ilişkili olarak ele alındığı görülmektedir (Freedman ve Enright, 1996; McCullough vd., 1998; Maltby ve Day, 2004; Neto ve Mullet, 2004; Bono, McCullough ve Root, 2008; Hirsch, Webb ve Jeglic, 2011; Shateri, Lavasani, Aghilian, Hushmand, Ghafarzadeh ve Attar, 2016). Affetme ile kişilerin psikolojik sağlıkları arasında anlamlı ilişkilerin bulunduğu; psikolojik belirti düzeylerinin düşük yada yüksek olmasının bireylerde affetmeyi etkilediği belirtilmektedir. Psikolojik belirtiler, kişilerin psikolojik olarak sağlıklı bir işleyişe sahip olmaması ve bunun sonucunda psikolojik bir bozukluğu tanımlayan semptomların ortaya çıkmasını ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, kişilerin ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olan ve içinde buldukları durumların teşhisine yardımcı olan belirtilere psikolojik belirtiler denilmektedir (Kılıç, 1987). Thompson vd.'ne (2005) göre yüksek affetme derecelerine sahip olan bireyler, yüksek psikolojik iyi oluş düzeylerine sahip olmaktadır. Araştırmacılar tarafından affetme dereceleri düşük olan kişilerde depresyon, kaygı ve paranoid kişilik bozukluğu gibi psikolojik rahatsızlıkların ortaya çıkma olasılığının daha yüksek olduğu bulunmuştur (Tse ve Cheng, 2006).

Literatürde, affetme durumunun gerçekleşebilmesi için gerekli olan bir diğer faktörün empati olduğu belirtilmektedir (Worthington, 1998). En genel tanımıyla empati, bireyin karşısındaki kişi gibi hissetmesidir (Dökmen, 2002). Empati kavramını günümüzdeki anlamına ulaşmasına katkı sağlayan Hogan (1969) ise empatinin sadece duygusal bir tepki olmadığını ve bilişsel bir beceri olarak da ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Elliott, Watson ve Goldman (2004)'na göre, empati duygusal zekanın önemli bir parçasıdır ve çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bireyin empati düzeyinin yüksek olması, onun kendisine zarar vereni affedebilmesi için yeterli olmayabilir. Zarar gören bireyler, kendilerine zarar veren birey ile empati

kurabilirler; fakat onlar hakkında olumsuz düşüncelere sahip olmaya devam edebilirler (Worthington, 1998).

Bu çalışmada, psikolojik danışma, affetme, psikolojik belirtiler ve empati kavramları üzerinde durulmakta ve psikolojik danışman adaylarının affetme düzeyleri ile psikolojik belirtileri arasındaki ilişkide empatinin aracılık rolü olup olmadığı incelenmektedir.

1.2. Problem Cümlesi

Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeyleri ile psikolojik belirtileri arasındaki ilişkide empatinin aracılık rolünü var mıdır?

1.2.1. Araştırmanın hipotezleri.

Bu araştırma kapsamında şu hipotezler geliştirilmiştir:

H1: Psikolojik belirtilerin empati üzerinde anlamlı düzeyde etkisi vardır.

H2: Empatinin affetme üzerinde anlamlı düzeyde etkisi vardır.

H3: Psikolojik belirtilerin affetme üzerinde anlamlı düzeyde etkisi vardır.

H4 (H3'): Psikolojik belirtiler ile affetme arasındaki ilişkide empatinin aracılık rolü vardır.

1.3. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, psikolojik danışman adaylarının affetme düzeyleri ile psikolojik belirti düzeyleri arasındaki ilişkide empatinin aracılık rolünü incelemektir. Alt amaçları ise, psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirtiler ve empati düzeylerinin demografik değişkenlere göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak ve psikolojik danışman adaylarının affetme düzeyleri, psikolojik belirtileri ve empati düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını incelemektir.

1.4. Çalışmanın Önemi

Günlük hayatta çeşitli zarar verici davranışlara maruz kalan, yaşadığı olumsuzluklardan dolayı kendisini ve ya diğerlerini suçlamayı bırakamayan bireylerin toplumsal hayata uyumları zor olabilmektedir. İş ortamında, aile hayatında ve diğer çeşitli sosyal ortamlarda kişilerarası ilişkiler ve iletişim oldukça önemlidir. Kişiler arası ilişkilerin sürdürülmesinde önemli olan faktörlerden biri affetmenin varlığıdır.

Psikolojik danışma sürecinde affetmenin çalışılması zarar verici davranışlara maruz kalmış danışanlar için faydalı olabilmektedir. Bu danışanlar içinde buldukları duruma, sahip oldukları duygu ve düşüncelerine yönelik farkındalıklarını arttırabilmekte; affetme yaşantısı hakkında düşünmekte ve affetme ya da affetmeme durumlarından birine yönelebilmektedirler.

Ayrıca, psikolojik danışma sürecinde affetmenin daha etkili olarak çalışılabilmesi için psikolojik danışmanların kendi affetme yaşantılarına ilişkin sorunlarını çözmüş olmaları beklenmektedir. Bu yüzden psikolojik danışman adaylarının affetme kavramı konusunda bilgilerinin arttırılması, bu konudaki duygu ve düşüncelerini fark etmelerinin sağlanması önemli görülmektedir.

İlgili literatür incelendiğinde; kişilerin affetme düzeylerinin onların hayata bakış açıları, depresyon, intihar düşünceleri, öfke, utanç, kızgınlık, ruminasyon, öznel iyi oluş, benlik saygısı, psikolojik sağlamlık, öz duyarlılık, benlik saygısı, empati gibi psikoloji alanında çok çeşitli değişkenlerle ilişkili olduğu görülmektedir (Ysseldyk vd., 2007; Lawler-Row ve Piferi, 2006; Alpay, 2009; Strelan, 2006). Fakat kişilerin affetme düzeyleri ile psikolojik belirtileri arasındaki ilişkide empatinin aracılık rolünün incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yüzden, bu çalışmanın kendisinden sonra yapılacak olan çalışmalar için bir örnek olabileceği düşünülmektedir.

1.5. Sayıtlar

1. Araştırmanın katılımcılarının kendilerine uygulanan ölçme araçlarını yanıtlarken cevaplarını gerçeğe uygun ve doğru olarak verdikleri varsayılmaktadır.
2. Çalışmada kullanılan ölçme araçlarının ölçülmek istenen özellikleri doğru olarak ölçtüğü varsayılmaktadır.

1.6. Sınırlılıklar

1. Bu çalışmada, psikolojik danışman adaylarının affetme düzeyleri ve psikolojik belirtileri arasındaki ilişkide empatinin aracılık rolü incelenmiştir. Bu yüzden, sonuçlar diğer örneklerde yer alan bireylere genellenemez.
2. Çalışmanın verileri üç farklı üniversitenin öğrencilerinden toplanmıştır. Bu nedenle elde edilen sonuçlar tüm Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı öğrencilerine genellemez.
3. Araştırma kapsamında ölçülmek istenen özelliklerin ilgili ölçek ile elde edilen puanlar ile sınırlı olmasıdır.

1.7. Tanımlar

Bu bölümde çalışmada yer alan ve önemli görülen bazı kavramların tanımlamaları yer almaktadır.

Affetme: Zarar gören kişinin, kendisine zarar verenle olan mücadelesine son vermesi, onu koşulsuz olarak kabul etmesidir (Enright vd., 1992).

Psikolojik belirtiler: Klinik açıdan anlamlı bir şekilde kişide ortaya çıkan ruhsal ya da davranışsal uyumsuzluklar ve ya rahatsızlıklardır (Budak, 2009).

Empati: Kişinin, kendisini karşısındakinin yerine koyması, onun düşüncelerini ve duygularını doğru bir şekilde anlamasıdır (Dökmen, 2001).

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak; psikolojik danışmanlık kavramı, psikolojik danışmanların sahip olması gereken kişilik özellikler, psikolojik danışma ve affetme kavramı, psikolojik danışma ve psikolojik belirtiler, psikolojik danışma ve empati başlıkları yer almaktadır. Daha sonra ise affetme kavramı açıklanmıştır. Bu kavram doğrultusunda incelenen konular sırasıyla şunlardır; affetmeyi açıklayan kuramlar (Psikodinamik kuram ve Nesne ilişkileri kuramı), affetme modelleri: affetme süreç modeli (ortaya çıkarma, karar verme, çalışma, derinleştirme) ve piramit modeli, affetme biçimleri, affetmenin boyutları (başkalarını affetme, kendini affetme, durumu affetme), affetmede kişilik özellikleri, affetmenin önemi ve faydaları, affetmeyi kolaylaştıran etmenler. İkinci olarak ise psikolojik belirtiler kavramı yer almaktadır. Bu kavram doğrultusunda ise ele alınan konular sırasıyla şunlardır; somatizasyon (somatizasyonun nedenleri, somatizasyonun belirtileri), olumsuz benlik algısı (olumsuz benlik algısının nedenleri, olumsuz benlik algısının belirtileri), depresyon (depresyonun nedenleri, depresyonun belirtileri), kaygı (kaygının nedenleri, kaygının belirtileri), hostilete (hostilitenin nedenleri, hostilitenin belirtileri). Çalışmanın bu bölümünde diğer incelenen konu ise empati kavramıdır. Bu kavram doğrultusunda yer alan konular ise sırasıyla şunlardır; empatinin tanımı, empatinin önemi, empatinin bileşenleri (bilişsel empati, duygusal empati), empati ve affetme ilişkisi, empati ve psikolojik belirtiler ilişkisi. Son olarak affetme, psikolojik belirtiler ve empati kavramları ile ilgili yurt içinde ve yurtdışında yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

2.1. Psikolojik Danışmanlık Nedir?

Psikolojik danışma, bireylerin kendilerini daha iyi tanımlarına, potansiyellerini fark etmelerine, özellikle yaşamlarının belli dönemlerinde kararlar vererek seçim yapmalarına, kendi problemlerini fark ederek uygun çözümler geliştirmelerine ve problemlerini çözmelerine yardımcı olmak için kuramlar ve ilkelere uygun olarak profesyonellerce verilen bir psikolojik yardım sürecidir (İkiz, 2017). Bu süreçte danışmanlarıyla terapötik ilişki kuran danışanların kendilerine yönelik farkındalık düzeyleri artmakta, problemlerine farklı bakış açılarıyla bakabilmekte ve böylece onları çözebilmektedirler (Erkan, 2003). Psikolojik danışma oturumlarında danışman ve danışan karşılıklı etkileşimde bulunmakta ve gelişimi ortak çabayla ortaya çıkarmaktadırlar (İkiz, 2017). Bu nedenle psikolojik danışmanların aldıkları mesleki eğitim kadar empati düzeylerinin, psikolojik belirti düzeylerinin ve affetme gibi kişilik özelliklerinin de önemli olduğu düşünülmektedir.

2.1.1. Psikolojik danışmanların sahip olması gereken kişilik özellikleri.

Psikolojik danışmanlık mesleğini iyi bir şekilde yapabilmek için sahip olunması gereken karakter, ilgiler, değerler, beklentiler, yaşam biçimleri, dünya görüşleri ve yetenekler gibi bazı kişilik özellikleri mevcuttur. Amerikan Danışman Yetiştirme ve Denetim Derneği (1964) psikolojik danışmanların sahip olması gereken kişilik özelliklerini; anlayış, sempati, dostluk, nüktedanlık, kararlılık, dengelilik, sabırlılık, objektiflik, içtenlik, nezaket, tolerans, düzenlilik, sakinlik, açık fikirlilik, iyi kalplilik, sosyal yetenek olarak sıralamaktadır (Akt: Kepçeoğlu, 1999).

Psikolojik danışmanların aldıkları eğitim sayesinde kazandıkları danışma becerileri ile kişisel özelliklerinin birleşimi sonucunda danışmanlar, danışanlarıyla etkili bir terapötik ilişki kurabilmektedirler. Psikolojik danışman ile danışan arasındaki karşılıklı güven, dürüstlük, açıklık ve saygı etkili bir terapötik ilişkinin ön koşullarıdır. Etkili terapötik ilişki içerisinde, psikolojik danışmanlar danışanlara model olmaktadır (Corey, 2015). Literatür incelendiğinde, terapötik ilişkiyi psikolojik danışmanların kişilik özelliklerinden ortaya çıkan farklılıkların, psikolojik danışmanların benimsedikleri kuram ve tekniklerden kaynaklanan farklılıklardan daha çok etkilediği görülmektedir (Brammer ve Shostrom, 1977).

Literatürde etkili bir psikolojik danışmanın sahip olması gereken kişilik özellikleri; sağlam kişilik yapısı, kendileriyle barışık olmak, kendine saygının olması, kendine

yönelik farkındalığın yüksek olması, ruhsal açıdan sağlıklı olmak, değişime uyum sağlayabilme, gelişimi hedefleme, kendi hayatını yönlendirecek gücün ve isteğin olması, dürüst ve samimi olmak, yaşantılara karşı farklı bakış açılarıyla bakabilme, içinde bulunulan anı yaşayabilme, başkalarının mutluluklarıyla gerçekten ilgilenme, kültürlere karşı duyarlı olma, mesleğini sevmeye ve profesyonel meslek etiğine sahip olma olarak sıralanmaktadır (Corey, 2015; İkiz, 2017).

2.1.2. Psikolojik danışma ve affetme kavramı. Affetme kavramı yakın zamanlara kadar daha çok teolojinin çalışma alanında yer alırken, pozitif psikolojinin gelişmesiyle birlikte psikolojik danışma alanında da affetmeyle ilgili çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Yapılan bu çalışmalarda affetmenin depresyon, intihar düşünceleri, öfke, utanç, kızgınlık, ruminasyon gibi değişkenlerle yakından ilişkili olduğu belirlenmiştir (Ysseldyk, Matheson ve Anisman, 2007; Lawler-Row ve Piferi, 2006). Ayrıca yapılan araştırmalarda, affetme yaşantısının öznel iyi oluş, psikolojik sağlamlık, öz duyarlılık, benlik saygısı gibi faktörlerle de ilişkili olduğu ortaya koyulmuştur (Alpay, 2009; Strelan, 2006). Bu doğrultuda, psikolojik danışma alanında affetme kavramının çalışılmasının zarar gören danışanların bozulan bilişsel ve duygusal dengelerini fark etmeleri; bozulan bu dengelerini yeniden yapılandırarak psikolojik bütünlüklerini en sağlıklı yollarla oluşturabilmeleri açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır (Gordon vd., 2000). Psikolojik danışma sürecinde zarar görmüş danışanlar için affetme yaşantısının olmasının onların psikolojik olarak iyileşme süreçlerine katkı sağlayacağı açıkça görülmektedir.

Zarar gören kişilerde affetmeyi etkileyen faktörler (empati, zarar verenin özür dilemesi, vb...) kişinin olumsuz yaşantısı sonucunda ortaya çıkan duygu ve düşüncelerini oluşturmakta ve böylece kişi affetme ya da affetmeme davranışlarından birine yönelmektedir (Saticı, 2016). Bu durumda, affetme davranışının kişinin duygu ve düşüncelerinden etkilendiği açıkça görülmektedir. Psikolojik danışma sürecinde danışanlar oluşan bu duygu ve düşüncelerini fark edebilirler, kendilerine zarar veren kişiyi affetmek isteyip istemediklerine karar verebilirler, onları affetmek istiyorlarsa fark ettikleri duygu ve düşüncelerini değiştirmeyi amaçlayabilirler. Buradan hareketle, psikolojik danışma sürecinde danışmanların ve danışanların affetmeye ilişkin farkındalığının artması, zarar görmüş danışanın affetme üzerinde düşünmesi ve karar vermesinden sonra, onun duygu ve düşünceler üzerinde çalışılabileceği söylenebilir.

Psikolojik danışma oturumları sürecinde danışmanların en sık karşılaştıkları konulardan biri, danışanların zarar gördüğü yaşantılarla baş etme çabasıdır. Bu doğrultuda, psikolojik danışman adaylarının ve psikolojik danışmanların affetmenin anlamını, önemini, affetme süreçlerini bilmesi ve kendi hayatlarında benzer durumları başarıyla çözmüş olmaları meslek hayatları açısından oldukça önemli görülmektedir (Menahem ve Love, 2013). Bunun yanı sıra, affetme konusunda çalışılması, danışanlarının zarar gördükleri kişi ve durumlara ilişkin affedememeye bağlı olarak yaşadıkları olumsuz duygular konusunda danışmanlara farkındalık kazandıracağı ve psikolojik danışma sürecinde affetme düzeyi düşük danışanlarla çalışırken psikolojik danışmanlara farklı bir bakış açısı ve yeterlilik kazandıracağı düşünülmektedir.

2.1.3. Psikolojik danışmanlık ve psikolojik belirtiler kavramı. Psikolojik danışma sürecinin sağlıklı ilerleyebilmesi psikolojik danışmanların psikolojik sağlıklarından ve kişiliklerinde etkilenmektedir (İkiz, 2009). Psikolojik yardım hizmeti verecek olan psikolojik danışmanların ruhsal yönden sağlıklı olmaları gerekmektedir (İkiz ve Karaca, 2011). Ancak başka alanlarda lisans eğitimi alan üniversite öğrencileri gibi psikolojik danışman adayları da çeşitli duygusal, davranışsal ve psikolojik sorun yaşayabilmektedirler (Savi-Çakar ve İkiz, 2016). Bu yüzden, psikolojik danışman adaylarının aldıkları eğitim sürecinde, onlara kuram ve teknik bilgileri öğretmek kadar onların psikolojik ihtiyaçlarına, ruhsal sorunlarına ve psikopatolojik eğilimlerine odaklanılması da önemlidir (Savi-Çakar ve İkiz, 2016).

White ve Franzoni (1990)'ye göre, psikoloji alanında eğitim almış ve bireylere psikolojik yardım hizmeti verenlerin kendileri yardıma ihtiyaç duymakta ve kendilerine yardım edebilmek için bu alanda eğitim almaktadırlar. Yapılan bazı çalışmalarda, psikolojik yardım verenlerin (psikolojik danışman, psikolog ve psikiyatrist) yaşadıkları ilişki problemlerinin fazla olduğu, anksiyete ve depresyon düzeylerinin de yüksek olduğu belirtilmektedir (Deutsch, 1985; Looney vd., 1980; Mausner ve Steppacher, 1973; Thoreson vd., 1986). Bir çalışmada psikolojik danışmanlık alanında eğitim alan öğrencilerin yüksek patoloji düzeylerine sahip oldukları bulunurken (White ve Franzoni, 1990); başka bir araştırmada ise psikolojik danışmanlık alanında eğitim alan öğrencilerin yüksek düzeyde psikolojik iyilik

haline sahip oldukları sonucuna ulaşıldığı görülmektedir (Myers vd., 2003). Tüm görüş ve bulgulardan hareketle psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirti düzeylerinin belirlenmesi ve psikolojik belirtilerin azaltılmasına yönelik psikolojik yardım hizmetlerinin artırılması gerektiği söylenebilir.

2.1.4. Psikolojik danışman ve empati kavramı. Literatürde, en genel tanımıyla empati, bireyin kendisini karşısındakinin yerine koyması ve karşısındakinin duygu, düşünce ve davranışlarını doğru bir şekilde anlamasıdır (Dökmen, 2002). Kabapınar (2015) ise empatiyi, bireylerin doğuştan sahip oldukları, erken çocukluk döneminde ise çocuğun çevresindeki rol modellere (ebeveynler, okul ortamları, toplum) bağlı olarak gelişebilen bir beceri olarak tanımlamaktadır. Egan, (1975) ise danışma sürecinde empatiyi, danışmanın danışanın gözlerinden bakarak onun dünyasına girebilmesi, onun hissettiği gibi hissedebilmesi, davranışlarına sebep olan duyguları, düşünceleri ve yaşantıları anlaması ve anladıklarını danışana yansıtması olarak tanımlamaktadır.

Psikolojik danışma sürecini etkileyen en önemli etmenlerden birisi psikolojik danışmanın empati becerisidir. Psikolojik danışma sürecinde empati becerisi yüksek olan psikolojik danışmanlar danışanların duygu, düşünce ve yaşantılarını doğru olarak anlayabilirler ve uygun tepki verebilirler. Böylece danışanların farkındalık düzeyleri artabilir ve süreçten daha iyi yararlanabilirler (Yıldırım, 1992).

Literatür incelendiğinde rehberlik ve psikolojik danışmanlık anabilim dalı lisans programlarının, öğrencilerin empati becerilerine etkisini ve psikolojik danışmanların empati düzeylerini araştıran çeşitli çalışmaların olduğu görülmektedir. Yıldırım (1991) tarafından yapılan bir çalışmada, rehber öğretmenlerin empatik beceri düzeyleri ve empatik eğilimleri cinsiyet, yaş, meslekteki kıdem, medeni durum, meslekten memnuniyet, mesleğe isteyerek girme ve mezun olunan program değişkenleri açısından araştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda mesleğe isteyerek girme durumu ile empatik eğilim düzeyleri ve empatik beceri düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu, diğer lisans programlarından mezun olanlara göre psikolojik danışma ve rehberlik anabilim dalı lisans programından mezun olan rehber öğretmenlerin empatik beceri düzeylerinin daha yüksek olduğu sonuçları elde edilmiştir. Tanrıdağ (1992) tarafından yapılan bir çalışmada ise, ruh sağlığı

hizmetlerinde çalışanların (psikolojik danışman, psikolog, psikiyatrist ve sosyal hizmet uzmanı) arasında en yüksek empatik eğilim ve empatik beceri düzeylerine sahip grubun psikolojik danışmalar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan, Atanur (2014) ise psikoloji ile psikolojik danışma ve rehberlik anabilim dallarında öğrenim gören lisans öğrencilerinin empati puanları ile devam ettikleri program arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

2.2. Affetme Kavramı

Kişilerarası ilişkilerin tamirinde önemli bir unsur olarak kabul edilen affetme kavramı (Hargrave ve Sells, 1997), İngilizcede (forgiveness); şikâyetlerinden vazgeçme ve kızgınlığı durdurma anlamına gelmektedir (Droll, 1984). North (1987), affetmeyi zarar gören kişinin, kendi haklarından gönüllü bir şekilde vazgeçmesi ve kendisine zarar veren kişiye karşı olumlu duygularla yaklaşabilmesi olarak tanımlanmaktadır. Exline, Baumeister, Bushman, Campbell ve Finkel'e (2004) göre; kişi affetme yoluyla zarar verenin hak ettiğini düşündüğü bedelden vazgeçerek bu durumun üstüne bir çizgi çekmektedir.

Affetmenin başka bir tanımında ise şu noktaların vurgulandığı görülmektedir:

- 1- Bireyin kendisine zarar veren kişiden intikam alma isteğinin azalması,
- 2- Kendisine zarar veren kişiden uzak durma çabasının azalması,
- 3- Kendisine zarar veren kişinin itici hareketlerine karşın bu kişiyle barışma,
- 4- Zarar veren kişiye karşı gösterilen iyi niyetin artması (McCullough vd., 1997).

Literatür incelendiğinde, affetmenin olumlu bir yaşantı olduğu görüşleri ağırlık kazansa da, bu konudaki tartışmaların devam ettiği görülmektedir (Saticı, 2016). Affetmeyi olumlu bir yaşantı olarak ele alan görüşlerde vurgulandığı gibi, affetme kişinin öfke duygusundan kurtulmasına yardımcı olmakta ve kişi kendisine zarar vereni affederek zarar veren ile olan ilişkisinin daha olumlu olmasına katkı sağlamaktadır (North, 1987). Diğer taraftan, affetmenin zarar gören kişi için olumsuz yaşantılara sebep olabileceği ve affetmenin zarar gören kişilerin gerçekleri görmesini engelleyebileceği, böylece kişilerin zarar görmeye devam edebilecekleri belirtilmektedir (Hellinger, 2014).

2.2.1. Affetmeyi açıklayan kuramlar. Çalışmanın bu bölümünde affetme kavramı doğrultusunda, psikodinamik ve nesne ilişkileri kuramlarına yer verilmektedir.

2.2.1.1. Psikodinamik Kuram. Affetmeyi açıklayan kuramlardan birisi psikodinamik kuramdır. Bu kurama göre, bireyin psikoseksüel gelişim dönemlerini tamamlama şeklinin, onun affetme özelliği üzerinde etkili olduğu söylenmektedir. Birey anal dönemde, öfke ve intikam gibi olumsuz duygularından kurtulabilme yeteneği kazanmaktadır. Ayrıca, yine psikodinamik kurama göre, ödipal dönemde olan birey, kendisine cinsel olarak ihanet ettiğini düşündüğü ebeveynlerini affetmekte, aralarına girdiği için ise ebeveynleri tarafından affedilmektedir. Kısacası, psikoseksüel gelişim dönemlerinin bireylerde affetme özelliğinin gelişmesi açısından etkili olduğu düşünülmektedir (Taysi, 2007).

Diğer taraftan psikanalistlerin affetme konusunda çok fazla çalışmadıkları görülmektedir. Hortwitz (2005) bunun nedenlerini şu şekilde sıralamaktadır:

- (a) Affetme kavramının içsel temellerinin açık olmaması ve kişilerarası bir davranış olarak kabul edilmesi.
- (b) Affetme davranışının zarar gören ve ona zarar veren arasındaki mevcut ilişkiyi korumak amacıyla öfkeyi bastırma davranışı olarak görülerek mazoşist bir tepki olarak kabul edilmesi.
- (c) Teoloji alanında affetme konusuna oldukça sık yer verilmesi (Hortwitz, 2005).

2.2.1.2. Nesne İlişkileri Kuramı. Affetmeyi açıklayan bir diğer kuram ise, tüm analitik düşüncelerde merkez olarak kabul edilen nesne ilişkileri kuramıdır. Bu bakış açısında; bebekler yaklaşık altı aylık olduklarında kendilerine bakım veren kişinin iyi ve kötü özelliklerini bir bütün olarak algılamaya başlamaktadırlar, hem kendilerinde acıya sebep olan engellemeleri için bakım veren kişiyi affetmeyi öğrenmekte, hem de bakım veren kişiye karşı olan kendi hatalarından dolayı affedilmeyi beklemektedirler (Murdock, 2012). Bebeğin kendisine bakım veren kişiyi iyi ve kötü özellikleriyle bütünlük içerisinde algılaması, bebekte insanları bir bütün olarak görme yetisini geliştirmektedir. Bu yetinin, bireyin affetme tutumu ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Goldfarb, 2005). Bu doğrultuda, bebeklerin bakıcılarıyla olan

ilişkilerinde affetmeyi ve affedilmeyi deneyimlemesi affetme davranışının gelişimine katkı sağlamaktadır.

2.2.2. Affetme modelleri. Enright (1996), zarar gören kişilerin affetmesi için dört adımdan oluşan Süreç Modeli olarak adlandırdığı bir model geliştirmiştir. Süreç Model’inde yer almakta olan adımlar şu şekilde sıralanmaktadır: ortaya çıkarma (uncovering), karar verme (decision), çalışma (work) ve derinleştirme (deepen).

2.2.2.1. Affetme süreç modeli. Çalışmanın bu bölümünde affetme süreç modelinde yer alan ortaya çıkarma, karar verme, çalışma ve derinleştirme adımlarına yer verilmektedir.

2.2.2.1.1. Ortaya çıkarma. Ortaya çıkarma evresinde zarar gören kişilerin yaşadıkları olay ve olaydaki haksızlık durumları incelenmekte; zarar gören kişilerin bu olayın kendilerinde ortaya çıkardığı tüm etkilere karşı sahip oldukları farkındalık düzeyleri arttırılmaktadır (Satıcı, 2016). Ayrıca bu evrede, zarar gören kişinin bilişsel ve duygusal tepkilerinin anlaşılması ve kişinin duygusal durumu konusundaki farkındalık düzeyinin arttırılması amaçlanmaktadır (Nathan, 2009). Bu ilk evrede bireyin sahip olduğu incinme ve adaletsizlik yaşantısı fark edilmekte, zarar gören bireyin öfkesinin boyutu değerlendirilmekte ve bu öfkeyi kontrol etmenin yolları aranmaktadır (Kaya, 2015). Zarar gören kişi, zarar gördüğünü kabul etmekte zorlanabilmekte ve savunma mekanizması geliştirerek inkâr etmeyi seçebilmektedir (Asıcı, 2013). Bu yüzden ortaya çıkarma evresinde, zarar gören kişilerin savunma mekanizmalarının incelenmesi, sahip oldukları olumsuz duygulara ilişkin farkındalık düzeylerinin arttırılması, bu olumsuz duygularla yüzleşmelerinin sağlanması, yüzleştikleri olumsuz duyguların kendilerine ve çevrelerine yönelik olan zararlarını fark etmeleri ve bu olumsuz duygulardan vazgeçmeleri amaçlanmaktadır (Satıcı, 2016). Ek olarak bu evrenin, bireye duygusal olarak acı veren bir süreç olduğu belirtilmektedir (Şamatacı, 2013).

2.2.2.1.2. Karar verme. Süreç modeli içerisinde en önemli adım olarak nitelendirilebilecek karar verme evresinde, zarar gören kişi gördüğü zararla baş ederken kullandığı stratejilerin yetersiz olduğunu kabul ederek affetme konusunda

düşünmeye başlamaktadır (Gündüz, 2014). Bu süreçte bilişsel öğeler ağır basmaktadır (Kaya, 2015). Birey affetmenin ne olduğunu düşünmekte, affetme sürecinin içerdikleriyle ilgili kararlılığını değerlendirmektedir (Şamatacı, 2013). Kısacası, karar verme evresinde zarar gören kişi affetme fikrini tüm yönleriyle değerlendirmektedir. Bu evre içerisinde yer alan en önemli kavramlar; değişim, dönüşüm ve yeni bir içgörü kazanma kavramlarıdır (Saticı, 2016). Bu evrede zarar gören kişinin affetme üzerinde düşünmesine ve bilişsel düzeyde bir karar vermesine vurgu yapılarak; bunun yaşanmadığı durumlarda affetmenin gerçekleşmeyeceğine dikkat çekilmektedir (Freedman ve Enright, 1996). Ayrıca, karar verme evresinde affetmenin tam olarak gerçekleşmeyebileceği, fakat zarar gören kişinin intikam isteğinin azalabileceği belirtilmektedir (Enright, 1996).

2.2.2.1.3. Çalışma. Bir sonraki adım olan çalışma evresinde, zarar gören kişi yaşanan olaya başka bir bakış açısıyla bakmalı ve olayı yeniden değerlendirmelidir (Saticı, 2016). Bu evrede, kendisine zarar veren kişinin hatasından daha fazlası olduğunu anlamaya başlayan kişi, zarar verene yönelik anlayış, empati gibi olumlu duygular geliştirmektedir (Şamatacı, 2013). Zarar gören kişinin empati ve duyarlılık düzeyinin yüksek olması bu evre üzerinde etkili olmakta, empati ve duyarlılık düzeyi yüksek olan kişi herkesin hata yapma potansiyeline sahip olduğunu daha kolay fark etmektedir (Saticı, 2016). Çalışma evresinde zarar gören kişinin yaşadıkları olumsuzluklar yeniden şekillendirilir; böylece kişi yaşadıklarını farklı algılamaya başlayabilmekte ve kendisine zarar veren kişinin insani yönünü fark edebilmektedir (Asıcı, 2013). Ayrıca bu evrede; zarar gören kişi, kendisine zarar vereni affedebilmesi için acısını kabul etmesi gerektiğini fark etmekte ve acısını özümsemeye çalışmaktadır (Gündüz, 2014).

2.2.2.1.4. Derinleştirme. Zarar gören kişilerin, kendilerine zarar vereni affettikleri ve bunu ifade ettikleri evre olan derinleştirme evresi bu modelin son adımını oluşturmaktadır (Saticı, 2016). Derinleştirme evresinde, zarar gören kişiler affetme sürecini ve bu süreçte yaşadıklarına ilişkin farkındalık düzeylerini arttırarak affetme konusundaki bilgilerini güçlendirebilmektedirler (Enright ve Fitzgibbons, 2015). Derinleştirme evresinde zarar gören kişi, kendisine zarar veren hakkında bir içgörü geliştirerek kendisiyle ilgili bazı sorular sormaya başlamaktadır (Kaya, 2015).

Bu adımda, zarar gören kişi haksızlık yaşantılarında yer alan kendi rollerini ve karşı tarafın rollerini fark etmektedir (Saticı, 2016). Bu süreçte, zarar gören kişi yaşadığı olumsuz olaylar ve affetme süreciyle ilgili yeni anlayışlar geliştirebilmekte; kendini daha güçlü hissedebilmekte; geçmişte kendisinin de hata yaptığını ve affedilmek istediğini hatırlayabilmektedir (Enright vd., 1996). Ek olarak, zarar gören kişiler devam eden hayatlarında karşılarına çıkan yeni durum ve olaylarda affetme süreciyle ilgili öğrendiklerini kullanabilmektedirler (Saticı, 2016).

Süreç Model’inde yer alan ortaya çıkarma (uncovering), karar verme (decision), çalışma (work) ve derinleştirme (deepen) adımların temel amacı zarar gören kişilerin kendilerine zarar verenleri affetmelerini sağlamak ve böylece zarar gören kişilerin psikolojik sağlıklarının güçlenmesine ve hayatlarına olumlu bir bakış açısıyla devam edebilmelerine yardımcı olmaktır (Saticı, 2016).

2.2.2.2. Piramit modeli. Worthington (1998) duygusal, bilişsel ve davranışsal boyutlarını içeren beş aşamalı bir affetme modeli geliştirmiştir. Bu modelde zarar gören kişinin olumsuz duygularının olumlu duygularla değiştirilmesi ve böylece kişinin affetmeye ulaşması amaçlanmaktadır. Zarar gören kişilerin gördükleri zararları, bunların sonucunda kendilerinde oluşmuş olan kızgınlık, incinmişlik, üzüntü, intikam isteği gibi olumsuz duygularını fark etmelerinin ve bunları kabul etmelerinin önemi vurgulanmaktadır (Gordon vd., 2005). Affetmek istemesine rağmen karşısındakini affedemeyen kişilere yardımcı olmayı hedefleyen bu model beş adımdan oluşmaktadır: (1) acının hatırlanması, (2) zarar veren kişiyle empati kurma, (3) zarar veren kişiye karşı fedakar davranma, (4) affetmenin ifade edilmesi ve (5) affetmeyi sürdürmedir (Worthington, 1998). Bu modelde affetmenin olabilmesi için empatinin oldukça gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Affetmenin gerçekleştiği zaman bireyde var olan öfke ve stresin azalacağı ifade edilmekte ve affetmenin zarar görmüş kişinin yaşamındaki önemi bu şekilde vurgulanmaktadır (McCullough vd.,1997).

2.2.3. Affetme biçimleri. Affetme kavramı, affedecek olan kişinin duygusal boyutunu ifade eden içsel durumu ve kişilerarası olan bir davranışı içermektedir (Baumeister vd., 1998). İçsel durum, kişinin algıladığı haksızlık için zihninde bir

değerlendirme yapmasını ve içsel bir karar olarak duygusal durumunun daha olumluya gitmesini; kişilerarası davranış ise, kişinin kendisine zarar vereni affettiğini o kişiye söylemesini ifade etmektedir. Literatür incelendiğinde, içsel durum ve kişilerarası boyuta göre dört tür affetmeden söz edildiği görülmektedir (Saticı, 2016). Bunlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1.

Affetmenin İki Boyutu: Olası Kombinasyonlar

Kişilerarası eylem	+	İçsel durumun olmayışı	=	Sahte affetme
İçsel (intrapşik) durum	+	Kişilerarası eylemin olmayışı	=	Sessiz affetme
İçsel (intrapşik) durum	+	Kişilerarası eylem	=	Tam affetme
İçsel durumun olmayışı	+	Kişilerarası eylemin olmayışı	=	Affetmeme

(Baumeister, Exline ve Sommer, 1998, s. 86)

Tablo 1’de affetmenin türleri ve hangi durumlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Baumeister vd.’ne (1998) göre sahte affetme, zarar gören kişinin içsel olarak zarar vereni affetmemesi, fakat affettiğini söylemesidir. Sahte affetme, zarar gören kişiyle zarar veren kişinin iletişimlerinin devam etmesini kapsamaktadır (Saticı, 2016). Bu tür affetme durumunda, zarar gören kişi kendisine zarar veren kişiye “Seni affediyorum” dedikten sonra, içermeye ya da zarar görmeye devam etmektedir (Şamatacı, 2013).

İkinci olarak, sessiz affetme zarar gören kişinin, kendisine zarar vereni içsel olarak affetmesi fakat bunu zarar veren kişiye ifade etmemesidir (Saticı, 2016). Bu tür affetmede zarar gören kişi, kendisine zarar veren kişiye karşı olan olumsuz duygularının önüne geçebilmekte, fakat bunu kendisine zarar veren kişiye söylememektedir (Baumeister vd., 1998). Bu durumda zarar veren kişi kendisini suçlu hissetmeyi bırakmamakta ve pişman olduğunu belirten özür dileme, zararı karşılama gibi davranışlarını sürdürmektedir (Şamatacı, 2013). Zarar gören kişinin, kendisine zarar veren kişiyi affettiğini ifade etmemesinden dolayı bu tür affetmede, ilişkinin olumluya gidemeyeceği vurgulanmaktadır (Baumeister vd., 1998).

Üçüncü olarak tam affetme, zarar gören kişinin kendisine zarar veren kişiye karşı olumlu duygulara sahip olması ve bunu zarar verene ifade etmesini içermektedir. Affeden kişi içsel olarak bir rahatlama yaşamakta ve zarar verene karşı sahip olduğu olumsuz duygularından kurtulabilmektedir (Satıcı, 2016). Ayrıca, zarar veren kişinin hissettiği suçluluk duyguları azalmaktadır (Şamatacı, 2013). Böylece bu tür affetme yaşayan kişiler, karşı tarafla olan ilişkilerini yeniden oluşturabilmektedir (Satıcı, 2016).

Son olarak; affetmeme kombinasyonuna sahip olan kişi, kendisine zarar verene karşı olan olumsuz duygularını sürdürmekte ve affetmenin ifadesi de olmamaktadır (Baumeister vd., 1998). İlişkilerinin devam etmediği veya en düşük düzeyde sürdürüldüğü için affetmemenin zarar gören ve zarar veren açısından olumsuz bir durum olduğu söylenmektedir (Satıcı, 2016).

2.2.4. Affetme boyutları. İlgili literatür incelendiğinde affetmenin üç boyutu olduğu görülmektedir. Bu boyutlar 1) başkalarını affetme, 2) kendini affetme ve 3) durumu affetme olarak aşağıda sırayla açıklanmaktadır.

2.2.4.1. Başkalarını affetme. Başkalarını affetme kavramı; zarar gören kişinin kendisine zarar verene yönelik olan öfke, kızgınlık, intikam isteği gibi olumsuz duygularının anlayış, sevgi, hoşgörü gibi olumlu duygularla yer değiştirmesi; zarar gören kişinin kendisine zarar verene karşı ilgisiz davranma durumundan isteyerek vazgeçmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Enright vd., 1996). Zarar gören kişinin kendisine zarar vereni affetmesi kişilerarası ilişkilere doğrudan yansımaktadır. Bu doğrultuda, başkalarını affetmenin sosyal ilişkiler açısından önemli olduğu belirtilmektedir (Worthington, 1998). Ayrıca, başkalarını affetme kavramı güdüsel bir değişim olarak ele alınmaktadır (McCullough vd., 1997).

2.2.4.2. Kendini affetme. Kendini affetme kavramı Enright vd. (1996) tarafından bireylerin hata yaptığını kabul etmesinin ardından kendilerini olduğu gibi kabul etmeleriyle birlikte olumlu duygularının artması ve kendine kızma, kendini suçlama gibi olumsuz duygularının azalması olarak tanımlanmaktadır. Benzer bir şekilde Hall ve Fincham'da (2005) kendini affetmeyi, kişide kendine karşı olan

olumsuz duyguların ve cezalandırıcı davranışların azalması, kişinin kendine karşı daha anlayışlı davranması olarak tanımlanmaktadır. Kendini affetme kavramı yapılan davranışın kabul edilebilir veya göz ardı edilebilir olduğu anlamına gelmemektedir. Sadece kişinin yaptığı davranış için kendine daha anlayışlı davranmasını ifade etmektedir (Downie, 1965). Ayrıca, kendini affetmenin gerçekleşebilmesi için bireyin hata yaptığını fark etmesi, bu hatalarının sorumluluklarını alması, suçluluk ve pişmanlık duygularını yaşaması gerekmektedir (Asıcı, 2013).

2.2.4.3. Durumu affetme. Affetme nesnesi başka bir kişi veya kişinin kendisi olabileceği gibi, kişinin kontrolü dışında meydana gelen durumlar da olabilmektedir (Thompson vd., 2005). Bireyin kontrol edemediği deprem, sel, yangın, kaza veya hastalık gibi durumlar, bireyin yenilmezlik ve anlamlılık varsayımına zarar verebilmektedir. Söz konusu olabilecek bu gibi durumlarda bireyin olumsuz duygulara sahip olabilmesine karşın, bireyin bu olumsuz duygularını kontrol etmesi ve bireyden yaşadıklarını affetmesi beklenmektedir (Asıcı, 2013).

2.2.5. Affetmede kişilik özellikleri. Karşılaştıkları zarar verici durumlar karşısında bireylerin affetme süreçlerini etkileyen faktörlerden biri sahip oldukları kişilik özellikleridir (Taysi, 2007). Yapılan çalışmalarda, affedicilikle dışadönüklük, deneyimlere açık olma, vicdan sahibi olma ve dindarlık arasında anlamlı düzeyde ilişkilerin olduğu sonuçları elde edilmiştir (Maltby, Macaskill ve Day, 2001; Brown, 2003; Lawler Row ve Piferi, 2006). Kaya (2015) ise 1) toplumsal olarak uyumlu olan bireylerin daha affedici olduğu, 2) nevrotik savunma mekanizmalarını kullanan bireylerin daha az affedici olduklarını vurgulamaktadır.

2.2.6. Affetmenin önemi ve faydaları. Zarar gören kişinin, kendisine zarar veren kişiyi affetmesi kendisinin fiziksel, zihinsel, ilişkisel ve manevi boyutlarda daha sağlıklı olmasına yardımcı olacağı vurgulanmaktadır (Satıcı, 2016). Yapılan bir çalışmada, affetmenin fiziksel sağlığı olumlu olarak etkilediği ve karşısındakini affedebilen kişilerin gösterdikleri hastalık semptomlarının daha az olduğu ortaya çıkarılmıştır (Toussaint vd., 2001). Ek olarak, affetme konusunda zorlanan kişilerin

daha fazla olumsuz duygulara sahip oldukları, daha stresli bir yaşamlarının olduğu ve daha fazla fiziksel sorun yaşadıkları belirtilmektedir (Witvliet vd., 2001).

Fiziksel sağlığın yanında affetme kavramının, bireyin zihinsel sağlığı üzerinde de etkili olduğu görülmektedir. Zarar gören kişi affetmeyi tercih ettiğinde psikolojik olarak güçlenmekte ve böylece kendisini daha olumlu yollarla ifade edebilmektedir (Tüccar, 2015). Kolay affedebilen kişilerin kişilerarası ilişkilerinin daha düzenli olduğu ve sahip oldukları sosyal destek düzeyleri arttığı için, bu kişilerin daha sağlıklı davranabildiği ve zihinsel sağlıklarının korunduğu vurgulanmaktadır (Toussaint ve Webb, 2005). Bu sebeple, affedicilik düzeyi yüksek olan bireylerin aile hayatlarından, iş hayatlarından ve arkadaşlık ilişkilerinden daha fazla doyum sağladıkları belirtilmektedir (Gürbüz, 2016).

Affetmenin başka bir faydası da, kişinin sosyal ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır. Fakat bu noktada affetmenin türleri önem kazanmakta ve affetme türüne göre söz konusu ilişkinin sağlıklılık düzeyinden söz edilebilmektedir. Ek olarak zarar gören kişinin kendisine zarar verene karşı olumsuz duygu ve niyetlerinin olumlularla yer değiştirmesiyle affetme bireyler arasındaki yardımseverliğin artmasına katkı sağlamaktadır (Satıcı, 2016).

Ayrıca affetmenin kişilerin manevi sağlıkları üzerinde de etkili olduğu görülmektedir. Dinlerin hemen hemen hepsinde affedici olmanın önemi vurgulanmakta, zarar gören kişilerin karşısındakilere kin tutmamaları, intikam isteğinden vazgeçmeleri ve onları affetmeleri öğütlenmektedir. Zarar gören kişi affedici olduğunda dini telkinlere uygun davrandığını düşünmektedir. Dini sorumluluğuna uygun davrandığını düşünen kişi huzur duymaktadır (Van Tongeren vd., 2015).

Affetmek zarar gören kişinin gerçeği kabullenmesine yardımcı olmakla birlikte, kendini ve diğerlerini önyargısız kabullenmesine ve kişinin problem çözme becerisinin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Şener ve Çetinkaya, 2015). Böylelikle, öfke, hata ile ilgili ruminasyon, depresyon ve kaygı gibi bireyin yaşadığı olumsuzlukların azalmasına; sosyal destek, baş etme becerisi ve psikolojik iyilik hali gibi olumlu durumların ortaya çıkmasına ya da artmasına yardımcı olmaktadır (Gürbüz, 2016). Genel olarak, affetme davranışı zarar gören kişi açısından acı veren kişiyi ya da durumları zihinden çıkartmak ve geçmişte bırakmak anlamına geldiği

için, zarar veren kişi açısından ise geçmiş hatalardan arınmayı ifade ettiği için önemli görülmektedir (Tüccar, 2015).

2.2.7. Affetmeyi kolaylaştıran etmenler. Literatür incelendiğinde; zarar gören kişinin, kendisine zarar vereni affetmesini kolaylaştıran bazı etmenlerin aşağıdaki şekilde sıralandığı görülmektedir:

1. Haksızlık yapan kişiyle kurulan empati (empathy),
2. Haksızlık yapan kişinin samimi bir şekilde özür dilemesi (sincere apology),
3. Haksızlık yapan kişiyle olan sosyal yakınlık derecesi (social proximity),
4. Haksızlık olayının sonuçlarının ortadan kalkması (cancellation of consequences),
5. Olayda zarar verici bir niyetin ya da kastın olup olmadığı (intent to harm),
6. Bağlanma (attachment),
7. Zararın şiddetidir (Satıcı, 2016).

Affetme üzerinde etkili olan en önemli etmenin empati olduğu; empati becerisi yüksek olan kişinin, kendisine zarar vereni daha kolay affedebildiği belirtilmektedir (Freedman ve Enright, 1996; McCullough vd., 1998). Empati becerisi yüksek olan kişi, yaşanan olaylara kendisine zarar verenin bakış açısıyla bakabilmekte ve onu daha iyi anlayarak onu daha kolay affedebilmektedir (Satıcı, 2016). Ek olarak, zarar verenin samimi bir şekilde özür dilemesi, kişinin empati düzeyini arttırarak affetme durumunun gerçekleşmesini kolaylaştırabilmektedir (McCullough vd., 1997).

2.3. Psikolojik Belirtiler

Psikolojik belirtiler kavramını açıklamadan önce ruh sağlığı ve normallik kavramlarının kısaca açıklanması gerekmektedir. Ruh sağlığı, kişinin anksiyeteden ve işlev kaybına neden olan semptomlardan uzak olması, kişinin yaşadığı topluma ve kendisinin sosyal rollerine uyum sağlayabilmesi, kendisinin gündelik hayatını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi olarak tanımlanan ruhsal iyilik halini ifade etmektedir (Pınar, 2013).

Psikolojik rahatsızlıklar, bireye acı veren semptomlara sebep olabilen ya da bireyin mesleki, sosyal, ailevi, bedensel ve duygusal gibi alanlarda önemli işlevlerini

olumsuz etkileyebilen, klinik olarak anlamlı ruhsal ya da davranışsal uyumsuzluklar ve ya rahatsızlıklar şeklinde tanımlanmaktadır (Budak, 2009). Psikolojik rahatsızlıkların bir başka tanımı da; bireyin duygu, düşünce ve davranışlarında ortaya çıkan olağandışı sapmaların ve aykırılıkların varlığı olarak yapılmaktadır (Yörükoğlu, 2007).

Psikolojik rahatsızlığa sahip bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarında farklı derecelerde tutarsızlıkların, aşırılıkların, yetersizliklerin ve uygunsuzlukların varlığından söz edilmektedir. Fakat belirtilerin hastalık olarak tanımlanabilmesi için ortaya çıkan özelliklerin sürekli ve/veya yineleyici olması, bireyin günlük hayatını, verimliliğini ve bireyin kişilerarası ilişkilerini olumsuz etkilemesi gerekmektedir (Öztürk, 2004).

Butcher vd. (2013), bireylerin psikolojik sağlıklarını etkileyen birçok faktör olduğundan söz etmektedirler. Bu faktörlerden bazıları ise aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

1) Nörotransmitter ve hormon anormallikleri: Biyolojik bakış açısına göre, bireylerin beyinde ortaya çıkan nörotransmitter ve hormon anormallikleri onların anormal davranışlara sahip olmalarına neden olabilmektedir.

2) Genetik incinebilirlikler: Genler aracılığıyla ebeveynlerden ve ailenin önceki kuşaklarından gelen genetik bilgiler genç kuşaklara aktarılmaktadır. Bireylerin davranışları ve sahip oldukları zihinsel bozukluklar tümüyle genler tarafından belirlenmemektedir. Fakat, yapılan araştırmalar bireylerin sahip oldukları kişilik özelliklerinin ve zihinsel bozuklukların, az da olsa, onların genetiğinden etkilendiğini göstermektedir (Örneğin; Rutter, 2006; Plomin vd., 2001). Psikolojik rahatsızlıkların ortaya çıkmasında genetik yatkınlığın söz konusu olduğu kabul edilmektedir.

3) Mizaç: Bireylerin kendini düzenleme konusunda kullandıkları kendilerine özgü yollar anlamında kullanılmaktadır. Her bireyin mizacı kendine özgüdür ve bireyin yaşamında ortaya çıkabilecek çeşitli psikopatoloji biçimlerinin gelişimini etkilemektedir.

4) Beyinde işlev bozukluğu ve nöronal plastisite: Bireylerin beyin dokularında ortaya çıkan belirli beyin lezyonları, psikiyatrik bozuklukların temel nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

5) Erken dönemde yoksunluk ve ya travma: Çocuğa bakım veren kişi ya da kişilerin çocuğun gereksinim duyduğu yemek, barınma, sevgi, ilgi gibi çeşitli ihtiyaçlarının karşılanmasından onu yoksun bırakmaları sonucunda, çocukta psikolojik yaralanmalar ortaya çıkabilmektedir. Örneğin; çocuğun bakımı için bir kuruma yerleştirilmesi, evde ihmal edilmesi veya kötü muamele görmesi çocuğu derinden etkileyebilmektedir.

6) Yetersiz anne-baba tutumları: Erken dönemde yoksunluk ve ya travma gibi ciddi durumlar yaşanmadığında bile anne-baba tutumlarındaki herhangi bir sapma çocuğun ileriki yaşlarında sahip olacağı hayatın zorluklarıyla başa çıkma durumlarını etkileyebilmekte, onun çeşitli psikopatolojik rahatsızlıklara karşı incinebilirliğini arttırabilmektedir.

7) Evlilikte geçimsizlik ve boşanma: Evli bireyler arasında var olan geçimsizlik durumları hem yetişkinler hem de çocuklar için can yakan etkilere sahip olabilmektedir.

8) Uyumsuz akran ilişkileri: Çocuğun okula başlamasıyla birlikte önem kazanan akran ilişkileri çocuğun ileriki yaşlarında sahip olacağı psikolojik sağlığını etkilemektedir.

9) Düşük sosyo-ekonomik statü ve işsizlik: Bireyin işsiz olmasıyla ve sosyo-ekonomik durumlarının düşük olmasıyla, onda fiziksel ve zihinsel bozuklukların ortaya çıkması arasında doğru orantı olduğu kabul edilmektedir.

10) Irk, cinsiyet ve etnik kökende önyargı ve ayrımcılık: Toplumlarda ortaya çıkan ırk, cinsiyet ve etnik kökenlere önyargının sebep olduğu ayrımcılık, ayrımcılığa maruz kalan bireyin psikolojik durumu üzerinde önemli etkiye sahiptir.

11) Sosyal değişim ve belirsizlik: Günümüzde sosyal değişimlerin ve bireyin hayatında var olan belirsizliklerin fazla olması, bireylerde umutsuzluk, çaresizlik ve moral bozukluğu gibi olumsuz duyguların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Bu olumsuz duygular ise, bireyin karşılaştığı stresli yaşantılara verdiği tepkilerin anormal olmasına zemin hazırlayabilmektedir.

12) Kentsel stres kaynakları: Özellikle günümüzdeki toplumlarda kentsel büyümenin bir sonucu olarak şiddet ve evsizlik gibi durumların daha çok ortaya çıkmasıyla,

bireylerde zihinsel bozuklukların görülme olasılığının arttığı kabul edilmektedir (Butcher vd., 2013).

Ruh sağlığına ilişkin değerlendirmelerden olan psikolojik belirtiler kavramı, kişinin normallik standartlarına uygun bir şekilde davranmamasıyla kendini gösteren bir psikolojik bozukluğun varlığı şeklinde tanımlanmaktadır. Kısacası, kişinin ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkilere sahip olan ve kişinin içinde bulunduğu durumun teşhis edilmesinde yardımcı olan belirtileri ifade etmektedir (Kılıç, 1987).

Bu çalışma kapsamında, somatizasyon (bedensel yakınmalar), olumsuz benlik algısı, depresyon, kaygı, hostilite (öfke-düşmanlık) psikolojik belirtileri ele alınmaktadır. Bu psikolojik belirtiler sırayla aşağıda açıklanmaktadır.

2.3.1. Somatizasyon (Bedensel Yakınmalar). Somatizasyon (bedensel yakınmalar) kavramı, bireylerin fiziksel bulgular ile açıklanamayan bedensel yakınmaları ve bireylerin fiziksel sağlıklarında bir sorun olmamasına rağmen yaptıkları çok sayıda tıbbi yardım arama davranışıyla tanımlanan bir bozukluğu ifade etmektedir. Bu bozukluğa sahip bireylerin küçük bedensel yakınmalarını abartarak felaketleştirdikleri, kendilerini fiziksel olarak zayıf olarak nitelendirdikleri, stresli durumlarla başa çıkamayacaklarını düşündükleri ve fiziksel etkinliklere güçlerinin olmadığını düşündükleri belirtilmektedir (Martin vd., 2007; Rief vd., 1998). Kısacası somatizasyon bozukluğunun görüldüğü bireyler sağlıklarıyla oldukça fazla ilgilenmektedirler (Kring vd., 2015). Lipowski (1988), somatizasyon yaşayan bireylerin, duygusal sorunlarını fiziksel belirtilerle ifade ettiğini vurgulamaktadır. Somatizasyon bireyin yakın çevresiyle olan ilişkilerini olumsuz etkilemekte, bireyin toplumsal uyumunu bozmakta ve bireyin mesleki işlevselliğini olumsuz olarak etkilemektedir. Literatür incelendiğinde somatizasyon yaygınlığının toplumlara göre değiştiği ve batı ile doğu toplumlarında ortaya çıkan belirtilerin farklılık gösterdiği görülmektedir (Lipowski, 1988).

2.3.1.1. Somatizasyonun nedenleri. Somatizasyon bozukluğunun spesifik etiolojisiyle ve gelişim süreciyle ilgili kesin bilgilerin henüz olmadığı görülmektedir (Butcher vd., 2013). Fakat yapılan araştırmalara göre, somatizasyon bozukluğu ile ailesel bağlar arasında ilişki bulunduğu belirtilmektedir. Kısmen genetik temelleri

olduğu düşünölen somatizasyon bozukluğunun özellikle kadınlarda ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. Somatizasyon bozukluğunun aynı zamanda kişilik, öğrenme ve biliş değişkenlerinin etkileşimleriyle de ilişkili olabileceği belirtilmektedir (Cale ve Lilienfeld, 2002). Yapılan araştırmalar incelendiğinde somatizasyon bozukluğuna sahip bireylerin seçici dikkatlerini bedenlerine yönelterek algıladıkları duyumların büyük çoğunluğunu abarttıkları ve duyumları somatizasyon belirtisi olarak yorumladıkları görölmektedir (Martin vd., 2007). Bu kişilerin küçük olan fiziksel şikayetleri abartarak fekaletleştirdikleri ve kendilerinin fiziksel olarak güçsüz olduklarını düşündükleri vurgulanmaktadır (Rief vd., 1998). Ayrıca, somatizasyon bozukluğunun ortaya çıkmasında sosyal ve kültürel faktörlerin de etkili olduğu düşünölmektedir. Örnek vermek gerekirse, somatizasyon bozukluğu düşük sosyo-ekonomik düzeyde ya da kırsal bölgelerde yaşamakta olan bireylerde daha yaygın olarak ortaya çıkmaktadır (Binzer ve Kullgren, 1997).

2.3.1.2. Somatizasyonun belirtileri. Somatizasyon bozukluğunun belirtileri DSM-V'de şu şekilde sıralanmaktadır:

A. Sıkıntı veren ya da günlük yaşamı önemli derecede kesintiye uğratan bir ya da birden çok bedensel belirti.

B. Aşağıdakilerden en az biri ile kendini gösteren, bedensel belirtiler ya da bunlara eşlik eden sağlıkla ilgili kaygılarla ilişkili aşırı düzeyde düşünceler, duygular ya da davranışlar:

1. Kişinin belirtilerin önemiyle orantısız, süreklilik gösteren düşünceler.

2. Sağlıkla ya da belirtilerle ilgili, sürekli yüksek düzeyde kaygı.

3. Bu belirtilere ya da sağlık kaygılarına aşırı zaman ve içsel güç harcanır.

C. Herhangi bedensel bir belirti sürekli olarak bulunmasa da, belirti gösteriyor olma durumu süreklilik gösterir (altı aydan daha uzun süreli olarak) [American Psychiatric Association (APA), 2013, s.163].

2.3.2. Olumsuz benlik algısı. Benlik, kişinin kendi özelliklerine, yeteneklerine, kişiliğine, beklentilerine, değer yargılarına ve ideallerine ilişkin algılarının ve düşüncelerinin hepsinden oluşmaktadır (Hamachek, 1988). Fakat kişilerde oluşan benlik algısı her zaman gerçekte kişinin nasıl olduğu ile uyumlu olmayabilir. Kısacası, benlik kavramı kişinin kendini nasıl gördüğünü ifade etmektedir (Cüceloğlu, 2004). Benlik oluşumu üzerinde etkili olan birçok etkenin

varlığından söz edilebilmektedir. Bunlardan bazıları; kişinin deneyimleri, kişinin anne-baba ve arkadaşları gibi önemseydiği insanların kendisini değerlendirme türleri ve sosyal beklentilerdir (Baymur, 1994).

Olumsuz benlik algısı, kişinin kendini başkalarıyla kıyaslaması ve bunun sonucunda kendini değersiz olarak algılamasıyla ortaya çıkmaktadır. Olumsuz benlik algısına sahip olan bireyler, kendilerini beğenmemekte ve çevrelerinde yer alan diğer insanların da kendilerini beğenmediklerini düşünmektedirler. Bu nedenle çevrelerindeki insanlarla sosyal etkileşime girmekten korkmaktadırlar (Derogatis ve Cleary, 1997). Kısacası, olumsuz benlik algısı kavramı, bireylerin duygularını, düşüncelerini, davranışlarını, ruh sağlıklarını, başarı durumlarını ve diğer bireylerle olan kişilerarası ilişkilerini etkileyen öz algıları olarak tanımlanmaktadır (Guindon, 2010).

2.3.2.1. Olumsuz benlik algısının nedenleri. Bireylerin gelişim süreçlerinde ebeveynleri başta olmak üzere tüm sosyal çevrelerinin onlara yaklaşırken kullandıkları sıfatlar, bireylerin benlik algılarının gelişmesi açısından oldukça önemlidir. Kullanılan bu sıfatlar olumluysa bireylerde olumlu benlik algısının, sıfatların olumsuz olması ise bireylerde olumsuz benlik algısının oluşmasına neden olabilmektedir. Bireylerde olumlu bir benlik algısının gelişiminde etkili olan en önemli faktörlerden bazıları şunlardır: ebeveynlerin hoşgörülü ve esnek olması, aile bireylerinin ilişkilerinin sağlıklı sevgi ve saygı temellerine sahip olması, ebeveynlerin güven verici tutumlara sahip olmaları (Kaya,1997). Gelişim süreçlerinde bireyin ebeveynleriyle olan ilişkileri olumlu olduğunda kendisine bakış açısı da olumlu olmaktadır. Kendine bakışı olumlu olan bireyler yeteneklerini keşfedebilmektedirler. Ebeveynleriyle ilişkisi olumsuz olan bireylerin ise kendilerine bakışları olumsuz olmaktadır. Bu durumda bireylerde güvensizlik duyguları gelişmekte, kendilerini engellenmiş hissedebilmekte, yetersiz olduklarını düşünebilmekte ve kendilerine olan güvenleri azalabilmektedir (Ersanlı, 1991).

2.3.2.2. Olumsuz benlik algısının belirtileri. Olumsuz benlik algısına sahip olan kişi özünü reddedebilir, aşırı düzeyde öz farkındalığa sahip olabilmekte, rahat ve doğal olmak onun için zor olabilmekte, kendisinin değersiz olduğunu

düşünebilmekte ve kendisinden, gelecekte beklenenleri oldukça olumsuz olabilmektedir (Degoratis vd., 1976, akt.; Acar, 2009). Ayrıca Duru ve Arslan (2014) yaptıkları bir çalışmada olumsuz benlik algısına sahip kişilerin kendilerini değersiz, yabancı, fazlalık, dışlanmış ve yalnız hissettikleri sonucunu elde etmişlerdir. Olumsuz benlik algısı en çok bireylerin sosyal hayatlarında kendini göstermektedir. Bu bireyler kendilerine karşı acımasızca eleştiri yapmakta ve kendilerini beğenmedikleri için başkalarının da kendilerine aynı şekilde davranacağını düşünmektedirler (Boyce vd., 1991).

2.3.3. Depresyon. Öztürk (2004)'e göre depresyon, üzüntü ve üzüntüye eşlik eden bunalma duygularının yer aldığı; bireyin değersizlik, güçsüzlük, karamsarlık, küçüklük gibi duygu ve düşüncelerinin olduğu; aynı zamanda, bireyin düşünce, devinim, konuşma ve fizyolojik işlevlerinde ortaya çıkan yavaşlamayla tanımlanabilen bir sendromu ifade etmektedir. Depresyonun, olağan üzüntü veya umutsuzluk duygularından farkı en az iki hafta ve daha uzun sürmesi, bireyin günlük yaşamını oldukça olumsuz etkilemesi ve bireyin duygularının kontrolünü kaybettiğini hissetmesidir (Köroğlu, 2009).

2.3.3.1. Depresyonun nedenleri. Depresyonun ortaya çıkmasında rol oynayan bazı etkenlerin varlığı söz konusudur. Literatür incelendiğinde, bu nedenlerin biyolojik etkenler ve psikolojik etkenler olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir. Biyolojik etmenler şunları kapsamaktadır: 1) genetik etkiler, 2) nörokimyasal etkenler, 3) hormon düzenleyici sistemdeki anormallikler, 4) nörofizyolojik ve nöroanatomik etkiler, 5) uyku ve diğer biyolojik ritimler. Psikolojik etkenlerin içinde yer alan nedenler; 1) yaşanan stresli olaylara bağlı etkenler, 2) stres yaratıcılara verilen tepkilerde incinebilirlik ve incinemezlik etkenleri, 3) sosyal destekten yoksun olma ve sosyal becerilerdeki eksiklikler, 4) evlilik ve aile yaşamında ortaya çıkan olumsuzluklar, 5) kişinin katı, aşırı ve üretkenlikten uzak olan bozuk işlevli inançlara ve/veya olumsuz otomatik düşüncelere sahip olması şeklinde sıralanmaktadır (Butcher vd., 2013).

2.3.3.2. Depresyonun belirtileri. Depresyonun belirtileri DSM-V'de şu şekilde sıralanmaktadır:

A. Aynı iki haftalık dönem boyunca, aşağıdaki belirtilerden beşi (ya da daha çoğu) bulunmuştur ve önceki işlevsellik düzeyinde bir değişiklik olmuştur; bu belirtilerden en az biri ya (1) çökkün duygudurum ya da (2) ilgisini yitirme ya da zevk almamadır.

Not: Açıkça başka bir sağlık durumuna bağlı belirtileri kapsamayın.

1. Çökkün duygudurum, neredeyse her gün, günün büyük bölümünde bulunur ve bu durumu ya kişinin kendisi bildirir (örn. üzüntülüdür, kendini boşlukta hisseder ya da mutsuzdur) ya da bu durum başkalarının gözlenir (örn. ağlamaklı görünür).

2. Bütün ya da neredeyse bütün etkinliklere karşı ilgide belirgin azalma ya da bunlardan zevk almama durumu, neredeyse her gün, günün büyük bir bölümünde bulunur.

3. Kilo vermeye çalışmıyorken çok kilo verme ya da kilo alma ya da neredeyse her gün, yeme isteğinde azalma ya da artma.

4. Neredeyse her gün, uykusuzluk çekme ya da aşırı uyuma.

5. Neredeyse her gün, psikodevinsel kışkırtma ya da yavaşlama.

6. Neredeyse her gün, bitkinlik ya da içsel gücünün kalmaması.

7. Neredeyse her gün, değersizlik ya da aşırı ya da uygunsuz suçluluk duyguları.

8. Neredeyse her gün, düşünmekte ya da odaklanmakta güçlük çekme ya da kararsızlık yaşama.

9. Yineleyici ölüm düşünceleri, özel eylem tasarlamaksızın yineleyici kendini öldürme düşünceleri ya da kendini öldürme girişimi ya da kendini öldürmek üzere özel bir eylem tasarlama.

B. Bu belirtiler klinik açıdan belirgin bir sıkıntıya ya da toplumsal, işle ilgili alanlarda ya da önemli diğer işlevsellik alanlarında işlevsellikte düşmeye neden olur.

C. Bu dönem, bir maddenin ya da başka bir sağlık durumunun fizyolojiyle ilgili etkilerine bağlanmaz.

D. Depresyon döneminin ortaya çıkışı şizoduygulanımsal bozukluk, şizofreni, şizofrenimsi bozukluk, sanrılı bozukluk ya da şizofreni açılımı kapsamında ve psikozla giden tanımlanmış ya da tanımlanmamış diğer bozukluklarla daha iyi açıklanamaz.

E. Hiçbir zaman bir mani dönemi ya da bir hipomani dönemi geçirilmemiştir (APA, 2013, s.91).

2.3.4. Kaygı. En genel tanımıyla kaygı, kişinin gelecekteki olası bir tehlike ile ilgili olarak endişelenmesini ifade etmektedir. Kaygı kavramı kişinin bilişsel öğelerinin yanında davranışsal ve fizyolojik öğelerini de içermektedir (Butcher vd., 2013). Kaygı, bireyin kendisini koruyabilmesini sağladığı için tamamen olumsuz bir

duygu değildir. Kişinin gerçekleşmesi mümkün olan tehlikeler karşısında önlem almasına ve hazırlık yapmasına yardımcı olmaktadır. Psikolojik belirtilerin bir alt grubunda yer alan kaygı ile anlatılmak istenen ise, kaygının aşırı düzeyde olduğu kaygı bozukluğudur (Butcher vd., 2013).

2.3.4.1. Kaygının nedenleri. Kişilerde kaygı bozukluklarının ortaya çıkmasında etkili olan bazı faktörlerin varlığından söz edilebilmektedir. Bu faktörler psikolojik etkenler ve biyolojik etkenler olmak üzere iki grup halinde sıralanmaktadır. Bunlardan birincisi olan psikolojik faktörler; öğrenilmiş davranışları, kişinin denetleyemeyeceğini ve öngöremeyeceğini düşündüğü olayları, kişinin kaygı duyarlılığını, algıladığı denetimi ve bilişsel yanlılıkları kapsamaktadır. İkinci olarak biyolojik faktörlerin içerisinde yer alan etkenler ise; genetik katkı, mizaç/kişilik özellikleri, beyin yapısı ve işleyişi, biyokimyasal anormallikler, nörotransmitter ve nörohormon anormallikleridir (Butcher vd., 2013).

2.3.4.2. Kaygının belirtileri. Bireyler kaygı durumlarında fiziksel, düşünsel ve duygusal olarak çeşitli tepkiler göstermektedirler. Kaygı durumunda bireylerde ortaya çıkan bazı fiziksel tepkiler; kalp atışının hızlanması, titreme, nefes darlığı, terleme, ağız kuruması, boğulma hissi, sersemlik, baş dönmesi, ateş basması, el ve ayaklarda ortaya çıkan soğumadır. Kaygı durumunda bireylerde ortaya çıkan bazı düşünsel durumlar ise; kötü bir şeyin gerçekleşeceği düşünceleri, felaketleştirme, tehdit altında hissetme, dikkatini toplama ve sürdürme konusunda zorluk yaşamadır. Kaygı durumunda bireylerde ortaya çıkan duygusal belirti ise, endişedir (Köroğlu, 2009). Kaygı bozukluğu söz konusu olduğunda birey, söz edilen bu belirtileri daha yoğun bir şekilde ve daha uzun süre yaşamaktadır. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak bireyin yaşam kalitesinde düşüş ve bireyin toplumsal uyumu konusunda sorunlar ortaya çıkmaktadır (Köroğlu, 2012).

2.3.5. Hostilite (öfke-düşmanlık). Hostilite, bireyin diğerlerinden hoşlanmama duygularının yer aldığı ve bireyin hoşlanmadıklarını olumsuz bir şekilde değerlendirmesine sebep olan bir tutum olarak tanımlanmaktadır. Hostilite kavramı, öfke duygularını içermektedir ve ek olarak, diğerlerine doğrudan zarar

vermeyi amaçlayan saldırgan davranışlar üzerinde de etkili olmaktadır. Öfke ve hostilete kavramı duygu ve tutumlarla ilişkilidir; saldırganlık kavramı ise, diğer bireylere ve ya objelere yöneltilen tahrip edici ve zarar verici davranışları içermektedir (Balkaya ve Şahin, 2003).

2.3.5.1. Hostilitenin nedenleri. Hostilite kavramının kişilerde ortaya çıkmasında rol oynayan bazı etkenlerin varlığından söz edildiği görülmektedir. Bu etkenler; genetik etkenler, mizaç özellikleri, korku ve kaygı eksiklikleri, daha genel olan diğer duyguların eksikliği, antisosyal davranışların erken yaşlarda öğrenilmesi ve başa çıkma tarzları olarak benimsenmesi, özgün olan aile ve çevre örüntüleri olarak sıralanmaktadır (Butcher vd., 2013).

2.3.5.2. Hostilitenin belirtileri. Hostilite kavramının kişide ortaya çıkardığı bazı belirtiler; kişinin oldukça sinirli ve titreme halinde olması, kişinin hızlı ve aşırı bir şekilde öfkelenmesi ve kızması, kişide güvensizlik duygularının var olması, kişide birisini dövme, yaralama ve zarar verme isteğinin var olması, kişide herhangi bir şeyleri kırma ve dökme isteğinin var olması şeklinde sıralanmaktadır (Düzgün, 2003).

2.4. Empati

Özellikle son yıllarda empati kavramıyla ilgili yapılan araştırmaların sayısının arttığı görülmektedir. Duygusal zekânın önemli bir parçası olan empatinin çok yönlü ve karmaşık bir kavram olduğu için birçok tanıma sahip olduğu görülmektedir (Elliott vd., 2004). Literatürde empati kavramı ilk olarak, Theodor Lipps (1909) tarafından Almanca'da yer alan "einfühlung" sözcüğünün karşılığı olarak kullanmıştır ve şu şekilde tanımlanmaktadır: empati, bir kişinin kendisini karşısında yer alan herhangi bir nesneye yansıtabilmesi, kendisini o nesnenin içindeymiş gibi hissedebilmesi ve böylece karşısındaki nesneyi özümseyerek anlayabilme sürecidir (Akt; Büyükcebeci, 2017). Günümüzde empati kavramıyla özdeşleşmiş olan Carl Rogers (1975)'e göre ise empati, kişinin karşısındaki kişinin içinde bulunduğu duruma ilişkin duygu ve düşüncelerini doğru bir şekilde anlayabilmesi, karşısındakinin hislerini hissedebilmesi ve bunları karşısındakine doğru bir şekilde iletebilmesidir (Akt;

Dökmen, 2001). Dökmen (2002)'e göre kişilerarası ilişkilerin oluşturulması ve devam ettirilmesi süreçlerinde yer alması gereken temel unsurlardan birisi olan empati, bir kişinin diğer kişiyi anlayabilmek için çaba sarf etmesidir. Empatinin bir başka tanımı ise, bireyin kendini diğerinin yerine koyarak onun bilişsel ve duyuşsal olarak ne yaşadığını anlayabilme becerisi olarak yapılmıştır (Worthington ve Wade, 1999). Literatürdeki tanımlar incelendiğinde ise, empati ile ilgili öne çıkan bazı ortak özelliklerin vurgulandığı görülmektedir. Bu özelliklerden bazıları şu şekilde sıralanabilir: 1) bir kişinin diğer kişinin fenomolojik dünyasına odaklanması, 2) kişinin diğerinin duygusal, düşünsel ve algısal dünyasına girmesi ve hayali olarak katılarak rol alması, 3) kişinin, diğerini içsel durumuyla bir bütün olarak doğru bir şekilde anlamak için çaba sarf etmesi ve anladığında bunu ona yansıtması sürecidir (Dökmen, 2001; Acun, 2011).

Empati kurma süreci, bireyin diğerini dinlemesiyle başlamaktadır. Empatinin varlığından söz edilebilmesi için diğerini dinleyen bireyin, onun duygu, düşünce ve davranışlarını doğru olarak anlaması gerekmektedir. Daha sonra ise, anladıkları doğrultusunda uygun geribildirimler vermesi gerekmektedir (Saygılı vd., 2015). Empati kavramının en temel özelliği, kişinin diğerinin yaşadığı deneyimi ve ya öznel gerçekliği anlayabilmesidir. Bunun olabilmesi için ise, kişinin diğerinin referans çerçevelerini ve onun öznel sorunlarını bilmesinin gerekli olduğu vurgulanmaktadır (Acun, 2011). Empati kavramının diğer bir özelliği ise, duygusal içgörüdür. Duygusal içgörü kavramıyla anlatılmak istenen kişinin, başkalarının duygularını tanımlamadan önce kendi duygularını tanımlayabilmesidir (Roberts ve Strayer, 1996). Kişinin kendi duygularını tanımlama konusundaki başarısı, onun verdiği tepkilerde empatik olma durumunu arttırmaktadır (Bryant, 2003).

Empati kurma sürecinde ifade edilen duygunun şiddetine dikkat etmenin ve buna göre uygun tepki vermenin önemli olduğu ve uygun empatik tepki verebilmenin de ego gelişiminden etkilendiği görülmektedir (Acun, 2011). Ego gelişimi açısından başarılı olan insanların verdikleri empatik tepkilerin bilişsel ve duyuşsal düzeyde daha iyi olduğu söylenmektedir (Moore, 1990). Ek olarak, empati kurmak konusunda başarılı olan kişilerin, karşısındakilerde anlaşılabilirlik ve desteklenmişlik duyguları oluşturdukları için kendilerini daha güvenli hissettikleri belirtilmektedir (Elliott vd., 2004). Bu sebeplerden, karşısındakiyle empati kurmak konusunda başarılı olan

kişilerin kişilerarası ilişkilerinin daha olumlu olduğu ve sahip oldukları ilişkilerin sayısının da arttığı belirtilmektedir (Acun, 2011).

Yıldırım (1992)'ın belirttiği gibi psikolojik danışma sürecini etkileyen en önemli unsurlardan birisi psikolojik danışmanın empati düzeyidir. Psikolojik danışma sürecinde empati becerisi yüksek olan psikolojik danışmanlar danışanların duygu, düşünce, davranış ve yaşantılarını doğru olarak anlayabilirler ve uygun tepki verebilirler. Böylece danışanların farkındalık düzeyleri artabilir ve süreçten daha iyi yararlanabilirler.

2.4.1. Empatinin önemi. Bireyler kendilerine empatik yaklaşıldığı zaman anlaşıldıklarını ve değer verildiklerini düşünmektedirler, kendilerini daha iyi hissetmektedirler ve psikolojik olarak rahatlamaktadırlar. Ayrıca empati, çevresindekilere empatik bir şekilde yaklaşan bireyler için de fayda sağlamaktadır. Empati kuran bireylerin sosyal çevrelerinde daha çok sevildikleri görülmektedir (Köksal ve Alisinanoğlu, 2000). Günlük hayatta kurulan kişilerarası ilişkilerde empatinin varlığı, bireylerin birbirlerini anlamalarını kolaylaştırarak aralarındaki iletişimin daha sağlıklı olmasını sağlamaktadır (Öztürk, 1993, Akt; Günaştı, 2016).

Ekinci (2009)'e göre, empati bireylerde merhamet duygularını harekete geçirerek onların diğer canlılara karşı olan davranışlarını etkilemektedir. Diğer canlılarla empati kuran bireyler, kendilerini o canlının yerine koymaktadırlar. Bunun sonucu olarak, empati düzeyi yüksek olan bireylerin saldırgan davranışlarının daha az olduğu görülmektedir (Akt; Günaştı, 2016).

2.4.2. Empatinin bileşenleri. Empati konusunda yapılan çalışmalarda araştırmacıların empati kavramını değişik kategorilere ayırdıkları ve empatinin bileşenleri konusunda çeşitli görüşlerin olduğu görülmektedir (Koçak, 2016). Feshbach (1978) empatinin üç ana bileşeni modelini oluşturarak empatik tepkiyi şu şekilde açıklamıştır; diğer insanların duygusal durumunu anlayabilme yeteneği, onların bakış açısını kabul edebilme ya da onların rolünü alabilme kapasitesi ve başkalarıyla paylaşılmış olan bir duygusal tepkinin anımsanması. Hofmann (1979) ise bilişsel, duygusal ve güdüsel olmak üzere empatinin üç bileşeni olduğunu

vurgulamaktadır (Akt; Satılmış, 2012). Güncel olarak kabul edilen en yaygın görüş, empatinin bilişsel ve duygusal bileşenleri içerdiğidir (Ulus, 2015).

Aşağıda empatinin Bilişsel Empati ve Duygusal Empati alt boyutlarına yer verilmiş ve empatinin bu bileşenleri açıklanmaya çalışılmıştır.

2.4.2.1. Bilişsel empati. Empati diğerlerinin duygularını, düşüncelerini, davranışlarını ve ihtiyaçlarını anlamayı içeren bilişsel süreçlerden oluşan bir kavramı tanımlamaktadır. Bilişsel empati kavramı ise, başkalarının duygularını yaşamayı değil, onların rolüne girerek duygularını bilişsel olarak anlamayı ifade etmektedir (Goldstein ve Michaels, 1985, Akt; Yılmaz ve Şahinkaya, 2010). Empatinin bilişsel boyutunda diğer kişiyi anlamak önemliyken; ona, onu anladığını ifade etmek önemli değildir (deKemp vd., 2007). Goldstein ve Michaels (1985), empatinin bilişsel boyutunda bireyin diğerlerini anlamak için gözlem yapmasının, düşünmesinin ve diğerlerinin duygu ve düşüncelerini sözel ve sözel olmayan ipuçlarıyla anlayabilme becerisine sahip olmasının gerekli olduğunu vurgulamaktadırlar (Akt; Yılmaz ve Şahinkaya, 2010). Bireyin karşısındaki kişinin duygularını doğru bir şekilde değerlendirmesinden, olayların değerlendirmesini karşısındakinin bakış açısından yapmasına kadar gelişmişlik düzeyleri olan bilişsel empati kavramı, bireyin sahip olduğu sosyal işlevsellik durumunu etkilemektedir (Smith, 2006).

2.4.2.2. Duygusal empati. Duygusal empati kavramı, bireyin diğerlerinin duygularını hissedebilmesini ve onlara uygun tepkileri verebilmesini ifade etmektedir (Wied vd., 2007). Başka bir ifadeyle duygusal empati, bireyin karşısındakinin duygularını paylaşması olarak tanımlanmaktadır. Duygusal empatiyle birey, karşısındakinin duygusunu hissederek anlayabilmekte ve böylece ona uygun tepkileri verebilmektedir (Guttman ve Laporte, 2000). Bireyin diğerlerinin ne düşündüğünü anlaması bilişsel olarak kabul edilen bir etkinliktir; diğerlerinin hissettiklerini hissetmesi ise duygusal olarak kabul edilen bir etkinliktir (Dökmen, 2002).

2.4.3. Empati ve affetme ilişkisi. Worthington (1998) affetme kavramını empatiyi de için içine katarak şu şekilde tanımlamaktadır; zarar gören kişinin kendisine zarar veren kişi ile empati kurarak kendisinin de hata yapma ve zarar verme potansiyeli olduğunu fark edebilme ve kendisine zarar veren kişiye karşı olumlu duygular geliştirebilmesidir. Affetme içerisinde empatinin tanımının şu şekilde yapıldığı görülmektedir: zarar gören kişinin kendisini, kendisine zarar veren kişinin yerine koyması, duygusal olarak onun ne hissettiğini fark etmesi ve bilişsel olarak onun ne düşündüğünü anlaması becerisidir (Worthington ve Wade, 1999). Yapılan çalışmalarda, zarar görmüş bireylerde empati becerisinin yüksek olmasının onların daha affedici olmalarına yardımcı olduğu bulunmuştur (Freedman ve Enright, 1996; McCullough vd., 1998).

Zarar gören bireylerin karşılarındakini affedebilmeleri için empati önemli bir belirleyici durumundadır (Worthington, 2006). Zarar görmüş bireyler, kendisine zarar veren bireyler ile empati kurarak onların yaşam koşullarını daha iyi anlayabilmekte, kendisine yapılan haksızlık durumunda karşı tarafın sahip olduğu bakış açıları hakkında düşünebilmektedirler. Zarar gören kişi, kendini karşıdaki kişinin yerine koyup empati yaparak aynı hatayı kendinin de yapabileceğini fark ederek affetme sürecine geçiş yapabilmektedir. Diğer taraftan, bu süreçte zarar gören kişi kendisine zarar veren kişi ile empati kurabilmesine rağmen, hala onun suçlu yada ihmalkar olduğunu düşünmeye devam edebilmektedir (Worthington, 1998).

Zarar gören kişi, affetme sürecinde zarar veren yaşantı ile ilgili düşüncelerini kontrol altına alabilmektedir. Bu nedenle zarar gören kişinin, kendisine zarar verene ait duygu ve düşünceleri fark edebilmesi affetme sürecinde oldukça önemli görülmektedir (Gündüz, 2014). Zarar gören kişinin kendi duygularını fark etmesi, bunları ayırt etmesi affetme yaşantısını isteyip istemediğine karar vermesini sağlamakta ve böylece kişinin kendi davranışını kontrol edebileceğini göstermektedir. Böylelikle zarar gören kişi, yaşadığı durumlar karşısında duygularını yönlendirerek, affetme durumunu yaşayabilmektedir (Nathan, 2009; Freedman ve Enright, 1996; Enright ve Fitzgibbons, 2015).

Affetmenin olabilmesi için empatinin varlığının gerektiği; fakat tek başına empatinin affetme için yeterli olmadığı belirtilmektedir (Asıcı, 2013). Empati affetmenin bileşenlerinden birisidir, ancak bütünü içermez. Kısacası, olumsuz duyguların,

olumlu duygulara dönüşmesini sağlayacak en önemli etmenlerden birinin empati olduğu söylenebilir dolayısıyla da affetme sürecinde empatinin önemli olduğunu belirtebiliriz (Gündüz, 2014).

2.4.4. Empati ve psikolojik belirtiler ilişkisi. Empati kavramının, kişinin duygusal zekası ile ilişkili bir kavram olduğu düşünülmektedir. Kişilerde ortaya çıkan çeşitli psikolojik belirtiler incelendiğinde, o kişinin duygusal zekasının empati ile ilgili bölümünde sorunlar olduğu görülmektedir (Bebek, 2012). Ayrıca, empati kavramı duyuşsal ve bilişsel bileşenleri içermektedir. Bireylerde empatinin varlığından söz edilebilmesi için, öncelikle bireyin karşısındakini sağlıklı bir şekilde anlayıp anlayamadığını sorgulamak gerekmektedir. Birey karşısındakini sağlıklı bir şekilde anlayamıyorsa empatinin varlığından söz edilememektedir. Anlayabiliyor ise, ikinci olarak bireyin karşısındakinin hissettiğini aynı şekilde hissedip hissetmediğini sorgulamak gerekmektedir. Bu sorgulamaların tümünde kişinin zihinsel ve ruhsal sağlığı sorgulanmaktadır. Zihinsel ve ruhsal açıdan sağlıklı olmayan bireylerde empatinin varlığı beklenemez (Strayer ve Christophe, 1978, Akt; Açar, 2012).

Literatür incelendiğinde bireyde depresyonun ortaya çıkmasını, bireyin sahip olduğu empati düzeyinin fazla olması ve ya belirli kişisel özelliklerle empatinin birleşmesi sonucunda kolaylaşabildiği görülmektedir (O'Connor, Berry, Lewis, Mulherin ve Crisostomo, 2007). Benzer şekilde Tully, Ames, Garcia ve Donohue (2016) bireylerde bilişsel empati düzeyinin aşırı derecede yüksek veya düşük olması ile depresyon arasında ilişki olduğunu belirlemiştir. Yapılan bazı çalışmalarda, psikolojik belirtilerin bir alt boyutu olan depresyon ile empati arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu, depresif bozukluğa sahip bireylerin bilişsel ve duygusal empati düzeylerinde azalmanın gözlemlendiği sonuçları elde edilmiştir (Cramer ve Jowett, 2010; Gawronski ve Privette 1997; Siltan ve Fogel, 2010; Wilbertz vd., 2010; Cusi vd., 2011; Derntl vd., 2012; Schneider vd., 2012).

2.5. İlgili Araştırmalar

Çalışmanın bu bölümünde affetme ile ilgili, psikolojik belirtiler ile ilgili ve empati ile ilgili araştırmacılar tarafından daha önceden yapılan bazı çalışmalar sırasıyla incelenmektedir.

2.5.1. Affetme ile ilgili araştırmalar. Çalışmanın bu bölümünde affetme ile ilgili yurt içinde ve yurt dışında yapılan bazı çalışmalar yer almaktadır.

2.5.1.1. Affetme ile ilgili yurt içinde yapılan araştırmalar. Psikoloji alanında yapılan çalışmalarda affetme konusuna 2000’li yıllardan sonra daha sık yer verilmiştir. Türkiye’de yapılan affetmeye odaklanan ilk çalışma 2007 yılında gerçekleştirilen; evli kişilerin evlilik uyumları ve yüklemelerinin evliliklerinde affetmeleriyle ne derecede ilişkili olduğunu inceleyen bir tez çalışmasıdır. Yapılan bu çalışmada evlilikte bağışlamanın evlilikte uyum ile pozitif yönde; kaçınma, incinme derecesi ve ilişkiyi sonlandırma ile ise negatif yönde anlamlı düzeyde ilişkiye sahip olduğunu saptanmıştır (Taysi, 2007).

Alpay (2009) tarafından yapılan bir çalışmada; bağlanma, benlik saygısı, empati, kıskançlık ve evli çiftlerin eşlerine incinme dereceleri araştırılmıştır. Bu çalışmada evli kişilerin cinsiyet değişkenine göre evlilik doyumları, benlik saygısı düzeyleri, romantik kıskançlık, bağlanma, incinme düzeyleri ve empatik eğilimleri de incelenmiştir. Ayrıca, incelenen bu değişkenlerin affetmeyi yordama düzeyleri araştırılmıştır. Sonuç olarak evli kadınların incinme düzeylerinin ve empati düzeylerinin evli erkeklere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Çalışmanın sonucunda, evli erkeklerin ise evli kadınlardan daha yüksek düzeyde ilişki doyumuna sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca, çalışmanın sonucunda, evli bireylerde affetmeyi yordamada empati, benlik saygısı ve incinme derecesi değişkenlerinin anlamlı düzeyde etkili olduğu bulunmuştur.

Alp ve Ercan (2011), 136 ğretmenin katılımıyla yaptıkları bir çalışmada, öğretmenlerin işyerlerinde yıldırmaya maruz kalma ve affetme düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini araştırmışlardır. Çalışmada katılımcıların affetme düzeylerini ölçmek amacıyla, Heartland Affetme lği kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda affetme düzeyleri cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir.

Akın, Özdevecioğlu ve ünlü (2012) tarafından yapılan bir çalışmada, özel ve kamu kuruluşlarında çalışmakta olan 290 katılımcının başkalarını ve durumu affetme, intikam niyeti ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışmada,

katılımcıların intikam niyetlerini ölçmek amacıyla Wade İntikam Niyeti Ölçeği; affetme düzeylerini ölçmek için ise Heartland Affetme Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, bireyin ruh sağlığı ile başkalarını ve durumu affetme düzeyleri pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişkiliyken; intikam eğilimlerinin başkalarını ve durumu affetme düzeylerini negatif yönde etkilediği belirlenmiştir.

Bugay ve Demir (2012) tarafından üniversite öğrencilerinin katılımıyla yapılan ve grupla psikolojik danışmanın affetme üzerinde etkili olup olmadığını inceleyen bir çalışmanın sonucunda, uygulanan programın etkili olduğu ve programa katılan öğrencilerin affetme düzeylerinin pozitif düzeyde arttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Yalçın ve Malkoç (2013) yaşamda anlam ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkide affetme ve umudun aracılık rolünü inceledikleri çalışmalarına 486 üniversite öğrencisi katılmıştır. Çalışmada veri toplamak amacıyla Heartland Affetme Ölçeği kullanılmış ve bireylerin yaşamlarındaki anlam ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkide affetmenin ve umudun tam aracılık rolüne sahip olduğu belirlenmiştir.

Asıcı'nın (2013) öğretmen adaylarının affetme özelliklerini öz-duyarlık ve benlik saygısı açısından incelediği çalışmasına, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan 400 öğretmen adayı katılmıştır. Araştırmada veri toplamak amacıyla Kişisel Bilgi Formu, Heartland Affetme Ölçeği, Öz-Duyarlık Ölçeği ve Arıcak Benlik Saygısı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda öğretmen adaylarının affetme özellikleri ile öz-duyarlıkları ve benlik saygıları arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde, affetme ölçeğinin alt boyutları (kendini affetme, durumu affetme, başkasını affetme) ile öz-duyarlık ölçeğinin pozitif alt boyutları (bilinçlilik, paylaşımların bilincinde olma, öz-sevecenlik) arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde, öz-duyarlık ölçeğinin negatif alt boyutları (öz-yargılama, izolasyon, aşırı özdeşleşme) arasında ise negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur.

Çardak (2012) tarafından yapılan bir çalışmada ise, affetme yaşantılarını arttırmak amacıyla bir psiko-eğitim programı uygulanmış ve bu programın üniversite öğrencilerinde öfke kontrolüne, belirsizliğe tahammülsüzlüğe, psikolojik iyi oluşa ve sürekli kaygı düzeylerine etkisi olduğu belirlenmiştir.

Gündüz (2014) tarafından cinsiyet, dini yönelim, benlik saygısı ve bilişsel çarpıtmalar değişkenlerinin üniversite öğrencilerinin kendini ve başkalarını affetme

eğilimlerini yordayıp yordamadığını incelemek amacıyla yapılan bir çalışmaya 2012-2013 yılında Dumlupınar Üniversitesi'nin farklı fakültelerinde öğrenim gören 248 kadın ve 211 erkek olmak üzere toplam 459 üniversite öğrencisi katılmıştır. Araştırmada veri toplamak amacıyla, Heartland Affetme Ölçeği, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği, Dini Yönelim Ölçeği ve Akılcı Olmayan İnanç Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; bilişsel çarpıtmalar ve benlik saygısı kendini affetmeyi anlamlı şekilde yordarken; cinsiyetin ve dini yönelimin ise kendini affetmeyi anlamlı düzeyde yordamadığı görülmüştür. Başkalarını affetmeyi ise, dini yönelim ve benlik saygısı anlamlı şekilde yordamaktadır; cinsiyetin ve bilişsel çarpıtmaların başkalarını affetme ile anlamlı düzeyde ilişkili olmadığı belirlenmiştir.

Sevim'in (2014) üniversite öğrencilerinde affetmeyi yordayan değişkenleri (cinsiyet, dini yönelim, benlik saygısı ve bilişsel çarpıtmalar) belirlenmek amacıyla yaptığı bir çalışmasına 248 kadın, 211 erkek olmak üzere toplam 459 üniversite öğrencisi katılmıştır. Çalışmada veri toplamak amacıyla Heartland Affetme Ölçeği, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği, Dini Yönelim Ölçeği ve Akılcı Olmayan İnanç Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre, üniversite öğrencilerinin kendini affetme düzeylerini benlik saygısı ve bilişsel çarpıtmalar değişkenlerinin anlamlı düzeyde yordadığı; dini yönelim ve cinsiyet değişkenlerinin ise kendini affetmeyi anlamlı düzeyde yordamadığı belirlenmiştir. Benlik saygısı ve dini yönelim değişkenlerinin başkalarını affetme düzeyini anlamlı düzeyde yordadığı; bilişsel çarpıtmalar ve cinsiyet değişkenlerinin ise başkalarını affetme düzeyini anlamlı düzeyde yordamadığı sonucu elde edilmiştir.

Eraslan Çapan ve Arıcıoğlu (2014) tarafından 264 kadın, 104 erkek olmak üzere toplam 368 üniversite öğrencisinin katılımıyla yapılan bir çalışmada, üniversite öğrencilerinin affedicilik ve psikolojik sağlamlık özellikleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırmada veri toplamak için kullanılan ölçekler; Heartland Affedicilik Ölçeği ve Psikolojik Sağlamlık Ölçeği'dir. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre, üniversite öğrencilerinin affedicilik özellikleri ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu görülmüştür. Elde edilen bu bulgulara göre kendini, diğerlerini ve durumları affetme psikolojik sağlamlığı anlamlı düzeyde yordamaktadır.

Güloğlu vd. (2016), 536 üniversite öğrencisinin katılımıyla yaptıkları bir çalışmada, çocukluk çağı travmalarının tinsellik ve affetme üzerindeki rolünü araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre, çocukluk döneminde travma yaşamış olan bireylerin tinsellik, kendini affetme, durumu affetme ve başkalarını affetme puanlarının diğer katılımcılara göre düşük olduğu belirlenmiştir.

Asıcı ve Uygur (2017) ise, 345 üniversite öğrencisinin katılımıyla yaptıkları bir çalışmada duygusal öz-yeterliğin ve affetmenin algılanan stres düzeyini yordayıp yordamadığını incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre, duygusal öz-yeterlik ve affetme ile algılanan stres düzeyi arasında negatif yönde ve anlamlı düzeyde ilişki söz konusudur. Ayrıca; affetme ve duygusal öz-yeterlik değişkenlerinin algılanan stres düzeyinin anlamlı yordayıcıları olduğu belirlenmiştir.

Sayın (2017) tarafından 478 kadın ve 203 erkek olmak üzere toplam 681 lisans öğrencisinin katılımıyla yapılan bir çalışmada, üniversite öğrencilerinin kendini affetme ve öz-anlayış düzeylerinin başa çıkma stratejileri ile ilişkisi incelenmiştir. Araştırmada veri toplamak amacıyla Başa Çıkma Stratejileri-Kısa Formu, Dini Başa Çıkma Ölçeği, Öz-Anlayış Ölçeği ve Kendini Affetme Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, üniversite öğrencilerinde öz-anlayış düzeyi ile araçsal sosyal destek arama, planlama, davranışsal uzaklaşma, duyguları dışa vurma, dine yönelme ve olumlu yeniden yorumlama arasında anlamlı düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir. Kendini affetme düzeyi ile kabullenme, davranışsal uzaklaşma ve negatif dini başa çıkma arasında anlamlı düzeyde ilişki olmadığı belirlenmiştir.

Öksüz ve Öztürk (2017) tarafından sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama istekliliğinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacıyla yapılan araştırma, tarama modelinde hazırlanmıştır. Araştırmanın örneklemini 2015-2016 öğretim yılı güz döneminde Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan sınıf öğretmeni adaylarından oluşmaktadır. Araştırmada veri toplamak amacıyla Bağışlama İstekliliği Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; sınıf öğretmenliği anabilim dalında öğrenim gören öğrencilerin bağışlama istekleri düşüktür.

2.5.1.2. Affetme ile ilgili yurt dışında yapılan araştırmalar. Affetme ile ilgili yurtdışında yapılan çalışmalarda daha çok teolojiyle bağlantısı kurulmuştur. Fakat psikolojik danışma alanında yapılan çalışmaların da olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan birinde, başkalarını, durumu ve kendini affetme durumlarının psikolojik iyi oluş ile ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre, psikolojik iyi oluşu kendini affetme boyutu, başkalarını ve durumu affetme boyutlarına göre daha fazla yordamaktadır (Thompson vd., 2005).

Park ve Enright (1997) tarafından kişilerarası gelişimsel modeli incelemek amacıyla yapılan bir araştırmaya, yakın arkadaşlarıyla son beş-altı ay içerisinde sorun yaşamış 30 yüksekokul ve 30 niversite ğrencisi olmak üzere toplam 60 kişi katılmıştır. Araştırmada veri toplamak amacıyla; Dostluk Onarma Stratejisi leği ve Affetme Derecesi leği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, affetmenin gelişimsel bir süreç olarak ilerlediği görülmektedir. Ayrıca, bireylerin affetme anlayışlarının yükselmesi, bozulan arkadaşlık ilişkilerini onarma konusunda yaratıcı yollar denemelerini yordamaktadır.

Worthington, Kurusu, Collins ve Berry (2000) tarafından bireylerde affetmeyi geliştirmek amacıyla uygulanan bir psiko-eğitim programı niversite ğrencilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında, çalışma süreleri sırasıyla 60 dakika, 120 dakika ve 130 dakika olmak üzere toplam üç grup oluşturulmuştur. Çalışmanın sonucunda bireylerin affetme düzeylerinin, kendilerine zarar verenle kurdukları empati düzeyine bağlı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, gruplarla çalışma sresinin uzunluğu katılımcıların affetme düzeylerini yordamaktadır.

Maltby, Macaskill ve Day (2001) tarafından 324 niversite ğrencisi katılımıyla yapılan bir çalışmada, kendilerini ve başkalarını affetme ile kişilik özellikleri ve sağlık durumları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışmada veri toplamak amacıyla Başkalarını ve Kendini Affetme leği, Eysenck Kişilik zellikleri Kısa Formu ve Genel Sağlık Anketi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, bireylerin kendilerini affetme düzeylerinin artmasının, onların sahip oldukları kaygı ve nevroitiklik düzeylerini azalttığı belirlenmiştir.

Maltby ve Day (2004) tarafından 304 katılımcıyla yapılan bir çalışmada, bireylerin affetme durumları ile savunma stilleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada veri toplamak amacıyla affetme ve savunma stilleri ölçekleri kullanılmıştır. Çalışmanın

sonucunda, bireylerin affetme durumlarıyla nevrotik savunma stilleri arasında önemli negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur. Başka bir ifadeyle, nevrotik savunmaların kullanılmasının, başkalarını affetme durumunu negatif olarak etkilediği sonucu elde edilmiştir.

Lin, Mack, Enright, Krahn ve Baskin (2004) tarafından madde bağımlısı olan 14 bireyin katılımıyla yapılan bir çalışmada affetme terapisi ile kaygı, öfke ve depresyonu azaltmak amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda affetme terapisini tamamlayan bireylerin diğer tedavi grubunda yer alanlara göre yaşadıkları öfkede, depresyon düzeylerinde, genel ve yaşadıkları kaygıda, sahip oldukları benlik saygısında, affetme düzeylerinde ve uyuşturucu kullanımına karşı savunmasızlıklarında anlamlı düzeyde daha fazla iyileşme olduğu görülmüştür.

Neto ve Mullet (2004) tarafından 192 üniversite öğrencisinin katılımıyla yapılan bir çalışmada başkalarını affetme, utangaçlık, utanç, özsaygı, algılanan yalnızlık ve benlik kurgusu arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda, özsaygı ile affetme arasında anlamlı düzeyde ilişkinin olmadığı; başkalarına bağımlı benlik kurgusuna sahip olma durumunun affetmeyi kolaylaştırdığı; başkalarından bağımsız benlik kurgusuna sahip olma durumunun ise zarar gören kişinin, kendisine zarar verene karşı olan kızgınlık duygusunu sürdürme eğilimini arttırdığı sonuçları elde edilmiştir.

Thompson vd. (2005) tarafından Heartland Affetme Ölçeğini geliştirmeye dönük yapılan çalışmada kendini ve başkalarını affetme kavramları ile ilişkili olabilecek bazı değişkenler incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre, kendini affetme ve başkalarını affetme ile bilişsel esneklik, yaşam doyumu ve olumlu duygular arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir.

Wade ve Goldman (2006) tarafından affetme konusunda toplam 12 saatlik psiko-eğitim programı hazırlanmış ve uygulanmıştır. Bu süreçte katılımcılarda cinsiyetlerinden kaynaklı ortaya çıkabilecek farklılıklar incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda kadınların intikam isteklerinde erkeklere göre daha yüksek düzeyde azalma olduğu görülmüştür.

Bono, McCullough ve Root (2008) tarafından yapılan çalışmada, başkalarını affetme durumu ile bireylerin psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişki araştırılmıştır.

Çalışmanın sonucunda, bireylerin affetme düzeylerinin artmasıyla, onların psikolojik iyi oluş düzeylerinin artması arasında anlamlı düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir.

Avery (2008) tarafından 95 üniversite öğrencisinin katılımıyla yapılan bir çalışmada kendini, başkalarını ve durumları affetme ile mental ve psikolojik sağlık arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışmada veri toplamak amacıyla Heartland Affetme Ölçeği ve Genel Sağlık Anketi Kısa Formu kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, kendini affetme ile mental ve psikolojik sağlık arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur.

Hirsch, Webb ve Jeglic (2011) tarafından affetme, depresyon ve intihar davranışı arasındaki ilişkileri incelemek; başkalarını ve kendini affetme düzeyleri ile intihar eğilimleri arasındaki ilişkide depresyonun aracılık rolünü araştırmak amacıyla yapılan bir çalışma depresyon belirtilerine sahip 158 üniversite öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda kendini affetme düzeyleri ile intihar eğilimleri arasındaki ilişkide depresyonun tamamen aracılık rolüne sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca, kendini affetme ile depresyon ve intihar davranışı arasında negatif yönde ve anlamlı düzeyde ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Başkalarını affetme ile intihar davranışı arasında ise anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Konstam, Chernoff ve Deveney (2011) tarafından 138 yüksek lisans öğrencisinin katılımıyla yapılan bir çalışmada affetmede utancın, suçluluk öfkesinin ve empatinin rolünü araştırmak ve cinsiyetlere göre affetme durumunu incelemek amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre, suçluluk duygusu, empatik anlayış ve öfkenin azalması ile affetme arasında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki vardır.

Hirsch, Webb ve Jeglic (2012) tarafından yapılan bir çalışmada, bireylerin öfke ifade tarzları ve intihar eğilimleri arasındaki ilişkide kendilerini ve başkalarını affetme düzeylerinin aracılık rolü araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda, öfke ile intihar davranışı arasındaki ilişkide sadece kendini affetme durumunun aracılık rolü olduğu belirlenmiştir.

Ellis (2014) tarafından yapılan bir çalışma, üniversite öğrencilerinin katılımıyla yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda bireylerin depresif belirtileri ile kendini affetme düzeyleri arasında negatif yönde ve anlamlı düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir.

Liao ve Wei (2015) tarafından 403 üniversite öğrencisi katılımıyla yapılan bir çalışmada, affetme ile güvensiz bağlanma ve depresif belirtilerin arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda kendini affetme ile güvensiz bağlanma ve depresif belirtilerin anlamlı düzeyde ilişkili olduğu; güvensiz bağlanma ve depresif belirtiler ile başkalarını affetme arasında ise anlamlı düzeyde bir ilişki olmadığı belirlenmiştir.

Shateri, Lavasani, Aghilian, Hushmand, Ghafarzadeh ve Attar (2016) tarafından yapılan bir çalışmada kırılğan bağlanma stillerinin affetme eksikliğiyle ve depresyonla olan ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda bireylerde affetme eksikliğinin olmasının, onların depresyona karşı daha açık olmalarına neden olduğu görülmüştür.

2.5.2. Psikolojik belirtiler ile ilgili araştırmalar. Çalışmanın bu bölümünde psikolojik belirtiler ile ilgili yurt içinde ve yurt dışında yapılan bazı çalışmalar yer almaktadır.

2.5.2.1. Psikolojik belirtiler ile ilgili yurt içinde yapılan araştırmalar.

Korkmaz (2001) tarafından yapılan çalışmada boyun eğici davranışlar ve depresyon arasındaki ilişki incelenmiş; çalışmaya 303 kadın, 227 erkek olmak üzere toplam 530 psikolojik danışman adayı katılmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak Beck Depresyon Envanteri, Boyun eğici Davranışlar Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda boyun eğici davranış ile depresyon arasında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir.

Bozkurt (2004) tarafından Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi'nin değişik anabilim dallarında lisans öğrenimi gören 245 kız ve 118 erkek, toplam 363 öğrencinin katılımıyla yapılan bir çalışmada, üniversite öğrencilerinin kaygı ve depresyon düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmada veri toplamak amacıyla Kişisel Bilgi Formu, Sürekli Kaygı Ölçeği ve Beck Depresyon Envanteri kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda üniversite öğrencilerinin kaygı seviyeleri ile depresyon seviyeleri arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir.

Yavuz (2006) tarafından rehberlik ve psikolojik danışmanlık öğrencilerinde öznel iyi olma halinin, psikiyatrik belirtilerin ve bazı kişilik özelliklerinin karşılaştırmalı olarak incelendiği bir araştırmaya, 463 üniversite öğrencisi katılmıştır. Çalışmada veri toplamak amacıyla Kişisel Bilgi Formu, Kısa Semptom Envanteri, Olumlu ve Olumsuz Duygu Ölçeği, Yaşam Doyumu Ölçeği, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği ve Empatik Eğilim Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda rehberlik ve psikolojik danışmanlık anabilim dalında, iletişim ve mühendislik fakültelerinde birinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin psikiyatrik belirtileri, öznel iyi oluş düzeyleri ve benlik saygıları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Rehberlik ve psikolojik danışmanlık anabilim dalında ve iletişim fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin empatik eğilimlerinin ise mühendislik fakültesinde öğrenim görmekte olan öğrencilere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Rehberlik ve psikolojik danışmanlık anabilim dalında, iletişim ve mühendislik fakültelerinde dördüncü sınıfta öğrenim gören öğrencilerin öznel iyi oluş düzeyleri ve benlik saygıları arasında anlamlı düzeyde farklılık bulunmamaktadır. Rehberlik ve psikolojik danışmanlık anabilim dalında öğrenim gören öğrencilerin empatik eğilimleri mühendislik fakültesindekilere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu; psikiyatrik belirti düzeylerinin ise anlamlı düzeyde düşük olduğu görülmüştür.

Doğan'ın (2008) sosyal desteğin ve iyilik halinin psikolojik belirtileri yordama düzeyini incelediği bir çalışmasına 254 üniversite öğrencisi katılmıştır. Çalışmanın sonucunda somatizasyon belirtilerini sırasıyla; aile desteği, kendini yönetme ve sevgi değişkenlerinin yordadığı görülmüştür. Depresyon belirtilerini ise sırasıyla; kendini yönetme, aile desteği ve arkadaşlık değişkenlerinin yordadığı belirlenmiştir. Anksiyete belirtilerini sırasıyla; kendini yönetme ve aile desteği değişkenlerinin yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Üniversite öğrencilerinin öfke/saldırganlık belirtilerini ise sırasıyla yordayan değişkenler; aile desteği ve kendini yönetme olarak belirlenmiştir.

Çam Çelikel ve Korkmaz (2008) tarafından 935 kız, 1036 erkek olmak üzere toplam 1971 üniversite öğrencisinin katılımıyla yapılan bir çalışmada, üniversite öğrencilerinin depresyon ve umutsuzluk düzeylerinin sosyo-demografik değişkenlere göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Çalışmada veri

toplama aracı olarak Beck Depresyon Ölçeği ve Beck Umutsuzluk Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda erkek öğrencilerin umutsuzluk düzeylerinin kızlara göre yüksek olduğu bulunmuş; derslerdeki başarısızlıkların ve eğitim masraflarını karşılamada görülen zorlukların öğrencilerinin umutsuzluk düzeylerini ve depresif belirtilerini arttırdığı belirlenmiştir.

Yıldırım, Hacıhasanoğlu ve Karakurt (2008) tarafından hemşirelik öğrencilerinin ruhsal durumlarının ve ruhsal durumlarını etkileyen faktörlerin incelenmesi amacıyla yapılan çalışmaya 150 öğrenci katılmıştır. Çalışmada veri toplamak amacıyla; öğrencilerin tanıtıcı özelliklerini içeren bilgi formu ve Ruhsal Belirti Tarama Ölçeği (SCL-90-R) kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda öğrencilerin ruhsal belirtilerinin sınır düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, öğrencilerin psikolojik belirti düzeyleri sorun paylaşma durumu ve kronik hastalık değişkenlerine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kartal, Çetinkaya ve Turan (2009) tarafından 198 öğrencinin katılımıyla yapılan bir çalışmada, sağlık yüksekokulunda öğrenim gören hemşire ve sağlık memurluğu öğrencilerinin ruhsal belirti ve yakınma durumları araştırılmıştır. Araştırmada veri toplamak için öğrencilerin tanıtıcı özelliklerini belirleme formu ve SCL-90-R kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda öğrencilerin aile içi iletişim özellikleri ile ruhsal belirti düzeyleri puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu görülmüştür.

Alver, Dilekmen ve Ada (2010) tarafından 997 üniversite öğrencisi katılımıyla yapılan bir çalışmada, üniversite öğrencilerinin mutluluk algıları, beklentilerini gerçekleştirme algıları ve gelecekte umutlu olma algıları açısından psikolojik belirtileri araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda kendini mutlu olarak algılayan katılımcıların psikolojik belirti düzeylerinin, kendini mutsuz ve kısmen mutsuz olarak algılayan katılımcılara göre anlamlı düzeyde düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca, araştırmanın sonucunda beklentilerini gerçekleştirmiş algılayan katılımcıların, beklentilerini kısmen gerçekleştirmiş ve gerçekleştirilmemiş algılayan katılımcılara göre anlamlı düzeyde düşük olduğu görülmüştür. Kendilerinin geleceğe ilişkin umutlu olduklarını düşünen katılımcıların, kısmen umutlu ve umutlu olmayan katılımcılara göre psikolojik belirti düzeylerinin anlamlı düzeyde düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada sonuç olarak bireylerin umut, mutluluk ve beklentilerini

gerçekleştirme algılarının psikolojik belirtilerini anlamlı düzeyde yordadığı vurgulanmaktadır.

Yılmaz ve Ocakçı (2010) tarafından bir kız yurdunda kalan üniversite öğrencilerin anksiyete düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yapılan bir çalışmaya 158 kız öğrenci katılmıştır. Araştırmada veri toplamak amacıyla Beck Anksiyete Envanteri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; kız öğrencilerin %77,2'si hafif seviyede, %19,6'sı ise orta seviyede anksiyeteye sahiptir. Ayrıca, kız öğrencilerin anksiyete seviyelerinin incelenen demografik değişkenlere göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür.

Aydın ve Konyalıoğlu (2011) tarafından psikolojik belirtiler konusunda yapılan bir çalışmaya 18-21 yaş grubunda yer alan 73 kişi katılmıştır. Bu çalışmada, kişilerin zeka düzeyleri ile psikolojik semptom düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda genel zeka düzeyi ile bazı psikolojik belirtiler arasında negatif yönlü anlamlı düzeyde ilişkiler bulunmuştur.

Kurt, Uygur ve Üzme (2011), 152 sınıf öğretmenin katılımıyla yaptıkları bir çalışmada, sınıf öğretmenlerinin empatik eğilimleri ile psikolojik belirtileri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Ayrıca, bu çalışmada sınıf öğretmenlerinin psikolojik belirtileri ve empatik eğilimleri bazı değişkenler açısından incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda genel psikolojik belirti düzeyi ve psikolojik belirtiler ölçeğinin alt boyutları ile empatik eğilim arasında negatif yönlü anlamlı düzeyde ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir.

Akdoğan ve Ceyhan (2014) tarafından Adleryen grupla psikolojik danışmanın yetersizlik duygusu ve psikolojik belirtiler üzerindeki etkisinin incelendiği bir çalışmaya deney, plasebo ve kontrol grubu, toplam 36 üniversite öğrencisinin katılımıyla oluşturulmuştur. Çalışmanın sonucunda geliştirilmiş programın üniversite öğrencilerinin yetersizlik duygusu ve psikolojik belirti düzeyini düşürme konusunda etkili olduğu görülmüştür.

Bayraktar (2015) tarafından yapılan bir çalışmada bedensel ve/veya zihinsel engelli çocukların ebeveynlerinde ortaya çıkan depresyon ve kaygı durumları araştırılmıştır. Çalışma grubu 181 engelli ebeveyni, kontrol grubu ise 181 sağlıklı çocuk sahibi gönüllü ebeveyn ile oluşturulmuştur. Çalışmanın sonucunda, sürekli kaygı

puanlarının demografik değişkenlerin hepsine göre gruplar arasından anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür.

Çakar ve İkiz (2016) tarafından psikolojik danışman adaylarının psikolojik iyi oluşunun, psikolojik yardım arama tutumunun ve benlik saygısının onlarda görülen psikolojik belirti düzeylerine etkisini incelemek amacıyla yapılan bir çalışmaya 439 psikolojik danışman adayı katılmıştır. Çalışmada veri toplamak amacıyla Psikolojik İyi Oluş Ölçeği, Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği ve Kısa Semptom Envanteri kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, psikolojik danışman adaylarının psikolojik iyi oluşlarının, psikolojik yardım arama tutumlarının ve benlik saygılarının psikolojik belirti düzeyleri üzerinde anlamlı düzeyde etkisi olduğu görülmüştür.

2.5.2.2. Psikolojik belirtiler ile ilgili yurt dışında yapılan araştırmalar.

Briggs ve Shofner (2006) tarafından son ergenlik ve orta yetişkinlik gelişim döneminde bulunan bireylerin katılımıyla yapılan bir çalışmada, manevi iyilik hali ile depresyon arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda, her iki gelişim döneminde yer alan bireylerde de manevi iyilik hali ile depresyon arasında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, her iki grup için de, yaşamın anlamı ve amacı açısından manevi iyilik halinin depresyonu yordadığı sonucu elde edilmiştir.

Friedberg, Suchday ve Srinivas (2009) tarafından bireylerde affetme ile fizyolojik belirtileri ve psikolojik durumları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan bir çalışma 85 kişinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda affetme ile kaygı, depresyon ve algılanan stres düzeyi arasında anlamlı düzeyde ilişkinin olduğu görülmüştür. Kaygı, depresyon ve algılanan stres düzeyleri arttıkça affetme düzeyi azalmaktadır.

Dyck ve Holtzman (2013) tarafından 826 üniversite öğrencisinin katılımıyla yapılan bir çalışmada, mizah tarzları ile yaşam doyumu ve depresif semptomlar arasındaki ilişkide sosyal desteğin aracılık rolü araştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda düşük depresif semptomlar ve yüksek yaşam doyumu ile mizah ve kendini geliştirici mizah arasındaki ilişkide sosyal desteğin rolünün anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca, yüksek depresif semptomlar ve düşük yaşam doyumu ile

kendini yıkıcı mizah arasındaki ilişkide sosyal desteğin rolünün düşük olduğu belirlenmiştir.

Schreiter, Pijnenborg ve Rot (2013) tarafından yapılan bir çalışmada, yetişkin bireylerin sahip olduğu duygusal ve bilişsel empati düzeyleri ile depresyon arasındaki ilişki ve cinsiyetler arasındaki farklılıklar incelenmiştir.

2.5.3. Empati ile ilgili araştırmalar. Çalışmanın bu bölümünde empati ile ilgili yurt içinde ve yurt dışında yapılan bazı çalışmalar yer almaktadır.

2.5.3.1. Empati ile ilgili yurt içinde yapılan araştırmalar. Yıldırım (1992) tarafından 211 üniversite öğrencisinin katılımıyla yapılan bir çalışmada, psikolojik danışma ve rehberlik programı öğrencileri ile psikoloji programı öğrencilerinin empatik eğilim ve empatik beceri düzeyleri incelenmiştir. Çalışmada veri toplamak amacıyla Empatik Eğilim Ölçeği ve Empatik Beceri Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda rehberlik ve psikolojik danışmanlık anabilim dalının birinci sınıfında öğrenim görmekte olan öğrencilerin empatik eğilim puan ortalamasının, eğitim bilimleri bölümünün diğer üç anabilim dalında öğrenim görmekte olan birinci sınıf öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tutarel-Kışlak ve Çabukça (2002) tarafından empati ve demografik değişkenlerin evlilik uyumu ile ilişkisini incelemek amacıyla yapılan çalışma, 75 erkek ve 75 kadın olmak üzere toplam 150 bireyin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, evlilik uyumunu yordama konusunda anlamlı olan değişkenin empati olduğu görülmüştür.

Erçoşkun (2005) tarafından sınıf öğretmenliği öğrencilerinin empati becerilerinin bazı değişkenlere göre incelendiği bir çalışma yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda incelenen değişkenler ile öğrencilerin empatik becerileri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Alver (2005) tarafından farklı üniversitelerden toplam 171 psikolojik danışman adayının katılımıyla yapılan bir çalışmada, psikolojik danışman adaylarının empatik beceri ve karar verme stratejileri çeşitli değişkenlere göre incelenmiştir. Araştırmada veri toplamak amacıyla Empatik Beceri Ölçeği- B Formu ve Karar Stratejileri Ölçeği

kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda bağımsız ve iç-tepisel karar verme stratejisi puan ortalamalarının erkeklerin lehine anlamlı düzeyde farklılaştığı; mantıklı karar verme ve kararsızlık puan ortalamalarının ise cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür. Psikolojik danışman adaylarının yaş değişkenine göre bağımsız, iç-tepisel karar verme stratejisi puan ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmazken; mantıklı karar verme ve kararsızlık puan ortalamaları ise 17-21 yaş grubunun lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

Rehber (2007) tarafından öğrencilerin empatik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarının incelenmesi amacıyla yapılan bir çalışmada, Çatışma Çözme Davranışını Belirleme Ölçeği ve Empatik Eğilim Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, empatik eğilim düzeyi düşük olan grubun problem çözme davranışlarının, empatik eğilim düzeyi yüksek olan gruba göre anlamlı düzeyde düşük olduğu görülmektedir.

Ekinci ve Aybek (2010) tarafından yapılan bir çalışmada, öğretmen adaylarının eleştirel düşünme ve empatik eğilimleri ile öğrenim gördükleri program, sınıf düzeyleri, cinsiyetleri, anne ve baba eğitim düzeyleri, algıladıkları sosyo-ekonomik düzey değişkenleri arasında anlamlı düzeyde bir farklılığın olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmaya Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim görmekte olan 671 öğrenci katılmıştır. Araştırmada veri toplamak amacıyla, Kişisel Bilgi Formu, California Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Empatik Eğilim Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimi ile empatik eğilimleri arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Bebek (2012) tarafından depresif belirti düzeyi ve empatik eğilim arasındaki ilişkiyi araştırmak amacıyla yapılan bir çalışmaya 50 kişi katılmıştır. Çalışmada veri toplamak amacıyla Empatik Eğilim Ölçeği ve Beck Depresyon Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda depresif belirti düzeyi ve empatik eğilim arasında anlamlı düzeyde ilişki olmadığı görülmüştür.

Arpacı ve Özmen (2013) tarafından 348 öğrencinin katılımıyla yapılan bir çalışmada, hemşirelik öğrencilerinin özgecilik ve empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada veri toplamak amacıyla Sosyodemografik Bilgi Formu, Özgecilik Ölçeği ve Empatik Eğilim Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda

hemşire adaylarının özgecilik ölçeği puan ortalaması ile hemşirelik mesleğini seçme şekli, hemşirelik bölümünde okumaktan memnun olma durumu ve hastayı anlama durumu değişkenleri arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu görülmüştür. Ayrıca, hemşire adaylarının özgecilik ile empatik eğilimleri arasında pozitif yönde ve zayıf düzeyde ilişkinin olduğu görülmüştür.

Uysal (2016) tarafından lise öğrencileri ve üniversite öğrencileri olmak üzere toplam 468 kişinin katılımıyla yapılan bir çalışmada gençlerde empati eğilimi, ebeveyn tutumları ve dindarlık arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre, dindarlık değişkeni ve ebeveyn tutumları ile empati becerisi arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu görülmüştür.

Çevik (2017) tarafından 252 okul yöneticisi katılımıyla yapılan bir çalışmada okul yöneticilerinin empatik eğilimlerini yordamada öfke, yaşam doyumu ve stresle başa çıkmanın rolü incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre, empatik becerileri en fazla etkileyen değişken öfkedir. Empatik becerileri etkileyen diğer değişkenler ise sırasıyla stres, yaşam tarzı, yaşantı deneyimidir.

2.5.3.2. Empati ile ilgili yurt dışında yapılan araştırmalar. Macaskill, Maltby ve Day (2002) tarafında kendini ve başkalarını affetme ile empati arasındaki ilişki ve bu değişkenlerin cinsiyete ve yaşa göre anlamlı düzeyde olarak farklılık gösterip göstermediğini araştırmak amacıyla gerçekleştirilen bir çalışmaya 324 üniversite öğrencisi katılmıştır. Çalışmanın sonucunda kendini affetme ile duygusal empati arasında anlamlı düzeyde ilişki olmadığı; duygusal empati ile başkalarını affetme arasında ise pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu görülmüştür.

Toussaint ve Webb (2005) tarafından 25-45 yaşları arasındaki katılımcılar ile yürütülen bir çalışmada, duygusal empati ile başkalarını affetme arasındaki ilişkide cinsiyetin aracılık rolünü araştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda affedici duygu ve affedici bilişler arasında anlamlı düzeyde ilişkinin olmadığı görülmüştür. Ayrıca duygusal empati ile başkalarını affetme arasındaki ilişkide cinsiyetin aracılık rolü olduğu; erkek katılımcılarda empati düzeylerinin affetme ile ilişkiliyken kadınlarda olmadığı belirlenmiştir.

Hodgson ve Wertheim (2007) tarafından bireylerin kendilerini ve başkalarını affetme eğilimleri ile empati ve duygu yönetimi düzeyleri arasında anlamlı düzeyde ilişki

olup olmadığını araştırmak amacıyla yapılan bir çalışmaya 110 üniversite öğrencisi katılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre, perspektif alma bireyin başkalarını affetmesi ile duygu yönetimi arasındaki ilişkide tam olarak aracılık rolüne sahiptir.

Ranganathan ve Todorov (2010) tarafından kendini affetme ile empati, suçluluk, utanç, dindarlık ve uzlaştırıcı davranışlar arasındaki yapısal ilişkileri araştırmak amacıyla yapılan bir çalışmaya 150 birey katılmıştır. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre, kendini affetme ile dindarlık eğilimi arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmamıştır; kendini affetme ile empati (kişisel rahatsızlık alt boyutu) arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki bulunmaktadır; kendini affetme ile utanç arasında kişisel rahatsızlık kısmen aracılık rolüne sahiptir; kendini affetme ile suçluluk ve başkalarına odaklı empati arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmamıştır.

Konstam, Chernoff ve Deveney (2011) tarafından 138 üniversite öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilen bir çalışmada, başkalarını affetme düzeyleri ile suçluluk, utanç eğilimleri ve empatinin alt boyutları (perspektif alma, empatik ilgi, fantezi ve kişisel rahatsızlık düzeyleri) arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda suçluluk eğilimi, perspektif alma, empatik ilgi ve öfkenin azalması ile affetme arasında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişki olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Mellor, Fung ve Mamat (2012) tarafından 233 üniversite öğrencisinin katılımıyla yapılan bir çalışmada empati, başkalarını affetme ve cinsiyet arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; zarar veren kişiden kaçınma eğilimi cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır. Erkeklerin, intikam arayışı eğilimleri kadınlara oranla yüksektir; kadın ve erkeklerin empatik ilgileri ile başkalarını affetmenin alt boyutları arasında negatif yönde ve anlamlı düzeyde ilişki vardır. Erkeklerde perspektif alma ile kaçınma arasındaki ilişki kadınlara göre daha yüksektir.

Turnage, Hong, Stevenson ve Edwards (2012) tarafından kendini ve başkalarını affetme ile empati, benlik saygısı ve bazı demografik değişkenler arasındaki ilişkileri incelenmek amacıyla yapılan bir çalışmaya 86 öğrenci katılmıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre, özsaygı puanları ile kendini ve başkalarını affetme puanları pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişkilidir.

Allemand, Steiger ve Helmut (2015) tarafından 23 yıl devam eden boylamsal (gelişimsel) olarak yapılan bir araştırmada, ergenlikteki empati gelişiminin erişkinlikte sosyal yeterlilikleri yordama düzeyleri incelenmiştir. 12-16 yaşları arasında ergen katılımcıların empati düzeyleri beş yıl düzenli aralıklarla ölçülmüştür. Katılımcılar 35 yaşına geldiklerinde ise sosyal bütünleşme, iletişim yetenekleri, kişiler arası ilişkilerde çatışmalar ve ilişki tatmini gibi sosyal yeterlilikleriyle ergenken sahip oldukları empati düzeyinin ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre, bireylerin ergenken sahip oldukları empati düzeyi, yetişkinliklerindeki sosyal yeterliliklerini yordamaktadır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma tarama modelinde bir çalışmadır. Araştırmada değişkenler arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkileri gösteren teorik model, yapısal eşitlik modeliyle test edilmektedir. Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) son zamanlarda özellikle sosyal bilimlerde kullanılan en önemli veri analiz yöntemlerinden birisidir. YEM'in kullanım alanları şunlardır: özellikle sosyal bilimlerde araştırmacıların teorilerinin formüle edilmesi ve değişkenler arasındaki ilişki yapılarının bir model kullanarak açıklanması (Çelik ve Yılmaz, 2016). Ayrıca Kozak (2008)'un belirttiği gibi bu modelin temel amacı, araştırmacının elde ettiği veriler ile kafasında oluşturduğu kavramsal dünyanın önermelerinin ne kadar eşleştiğini test etmek ve bunların birbirleriyle tutarlı olup olmadığını belirlemektir.

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın katılımcıları Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi ve Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Fakültelerinde öğrenim gören rehberlik ve psikolojik danışma anabilim dalı lisans programındaki öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcıların 424'ü (%72,7) kadın, 159'u (%27,3) erkektir. Katılımcıların sınıf düzeyine göre dağılımları ise; birinci sınıf 213 (%36,5) öğrenci, ikinci sınıf 158 (%27,1) öğrenci ve üçüncü sınıf 212 (%36,4) öğrenci şeklindedir. KPSS döneminde olan dördüncü sınıf öğrencileri ise gönüllü olmadıkları için çalışmaya katılmamıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu, psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerini belirlemek amacıyla Heartland Affetme Ölçeği (HAÖ) kullanılmıştır. Öğrencilerin psikolojik belirtilerini ölçmek amacıyla, Kısa Semptom Envanteri (KSE) kullanılmıştır. Son olarak, öğrencilerin empati becerilerini ölçmek için Temel Empati Ölçeği kullanılmıştır.

3.3.1. Kişisel bilgi formu. Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda kişisel bilgi formu araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Kişisel bilgi formunda katılımcıların cinsiyetleri, yaşları, sınıf düzeyleri, anne eğitim durumları, baba eğitim durumları, kardeş sayıları, aylık gelir durumları, yaşadıkları yerler, daha önce psikolojik yardım alıp almadıkları bilgileri yer almaktadır.

3.3.2. Heartland Affetme Ölçeği. Thompson vd. (2005) tarafından kişilerin affetme eğilimlerini ölçebilmek amacıyla geliştirilen ölçek 18 maddeden oluşmaktadır ve yedili Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin özgün formu; kendini affetme, başkalarını affetme ve durumu affetme olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekteki her alt boyut için altı madde yer almaktadır. Thompson vd. (2005) yaptıkları ölçek geliştirme çalışmasında ölçeğin güvenilirliği incelemiştir. Çalışmanın sonunda elde edilen test tekrar test katsayısı kendini affetme alt boyutu için ,83; başkalarını affetme alt boyutu için ,72; durumu affetme alt boyutu için ,73 ve toplam puan için ,77 olarak hesaplanmıştır.

Ölçeğin Türk kültürüne uyarlamasını Bugay ve Demir (2010) yapmıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilen verilere göre, ölçeğin Cronbach α değeri kendini affetme alt boyutu için ,64; başkalarını affetme alt boyutu için ,79; durumu affetme alt boyutu için ,76 ve affetme toplam puanı için ,81 olarak bulunmuştur. Bugay ve Demir (2010), ölçeğin özgün üç faktörlü yapısının Türk kültüründen seçtikleri örneklem için uygun olup olmadığını incelemek amacıyla Açıklayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi yapmışlardır ve çalışmanın sonucunda elde edilen uyum değerlerinin yeterli düzeyde olduğu belirlenmiştir (GFI = ,92, AGFI = ,90, RMSEA = ,06).

3.3.3. Kısa Semptom Envanteri. Derogatis (1992) tarafından SCL-90'ın kısa formu olarak geliştirilen bu ölçekte "hiç" ve "çok fazla" seçenekleri ile 0-4 aralığında değerler alan toplam 53 madde bulunmaktadır. Her maddenin değerlendirilmesi Likert tipinin beşli derecelendirmesine göre yapılmaktadır. Bireylerde görülebilecek bazı psikolojik belirtileri ortaya çıkarmak amacıyla geliştirilen çok boyutlu bir tarama ölçeğidir (Şahin vd., 2002).

Ölçeğin Türk kültürüne uyarlamasının yetişkinler için olan formunu Şahin ve Durak (1994) yapmıştır. Ergenler için olan formunun uyarlamasını ise Şahin vd.

(2002) yapmıştır. Yapılan bu iki uyarlamada da elde edilen geçerlik ve güvenilirlik değerlerinin yüksek olduğu görülmektedir. Ek olarak, Şahin ve Durak (1994) tarafından yetişkinler için Türk kültürüne uygulanan ölçeğin alt boyutları için iç tutarlılık katsayısının .71 ile .85 arasında değiştiği; Şahin vd. (2002) tarafından ergenler için Türk kültürüne uyarlanan ölçeğin alt boyutları için iç tutarlılık katsayısı ise ,70 ile ,88 arasında değiştiği görülmektedir. Elde edilen faktör analizi sonuçlarına göre ölçeğin beş alt faktörü bulunmaktadır. Bunlar: somatizasyon, depresyon, olumsuz benlik algısı, kaygı ve hostilite (öfke ve saldırganlık)dir. Ölçek sonucunda elde edilen puanların yüksek çıkması, psikolojik belirtilerin sık olduğunu ifade etmektedir (Şahin vd., 2002).

3.3.4. Temel Empati Ölçeği. Jolliffe ve Farrington (2006) tarafından geliştirilen Temel Empati Ölçeği'nin Türk kültürüne uyarlamasını Topçu vd. (2010) yapmıştır. Kişilerin empati düzeyini belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Ölçek beşli likert tipidir ve toplam 20 maddeden oluşmaktadır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre, ölçeğin güvenilirlik için hesaplanan Cronbach alfa katsayılarının yeterli düzeyde (.76-.80 aralığında) olduğu görülmüştür. Ölçeğin Duygusal Empati ve Bilişsel Empati olmak üzere iki alt boyutu bulunmaktadır. Alt ölçekler arası korelasyon katsayıları ,21 ile ,37 değerleri arasındadır (Topçu vd., 2010). Çalışmanın sonucunda elde edilen uyum indekslerinin yeterli uyuma işaret ettiği belirlenmiştir (GFI = ,88, AGFI =,84 ve RMSEA =,07).

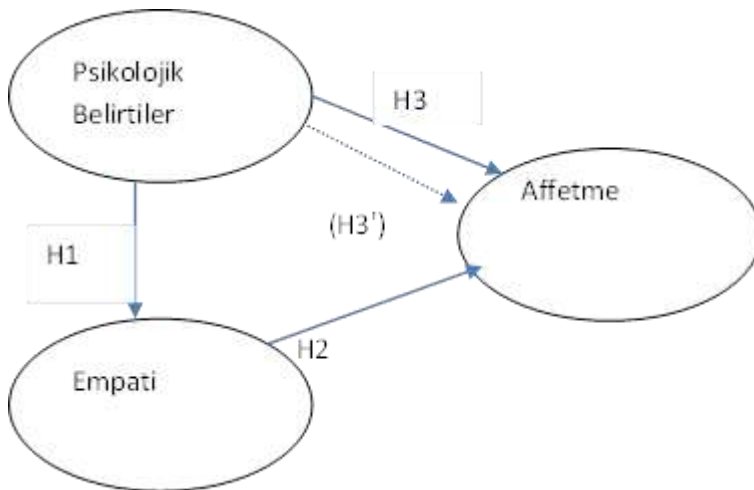
3.4. Verilerin Toplanması

Çalışmanın verilerini toplama süreci 2017-2018 öğrenim yılı güz dönemini kapsamaktadır. Veri toplamak amacıyla öncelikle uygulamalar için ilgili üniversitelerden gerekli izinler alınmıştır. Araştırma kapsamında katılımcılara araştırmanın amacı, gönüllülük ve gizlilik ilkesi ile ölçekler hakkında bilgi verilmiştir. Gönüllü olan öğrenciler araştırmaya katılmıştır. Ölçekler grup olarak sınıf ortamında derse giren öğretim üyelerinin desteğiyle araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Her grup yaklaşık 30 dakikada ölçekleri cevaplandırmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 21.0 ve AMOS 22.0 programları kullanılmıştır. Katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımları frekans ve yüzdeyle; ölçek ve alt boyutlarına ait ortalama, standart sapma ve çarpıklık değerleri betimsel istatistikler tablosunda gösterilmiştir. Ölçek, boyut ve madde puanlarının normallik sınavında Çarpıklık (Skewness) katsayısı kullanılmıştır. Sürekli bir değişkenden elde edilen puanların normal dağılım özelliğinde kullanılan çarpıklık katsayısının (Skewness) ± 1 sınırları içinde kalması puanların normal dağılımdan önemli bir sapma göstermediği şeklinde yorumlanmaktadır (Büyüköztürk, 2011, s. 40).

Ölçeklerin güvenirlik ve geçerlik analizlerinde yapı geçerliliğini sınamak için doğrulayıcı faktör analizi ve madde analizi (madde toplam korelasyonu ve Cronbach Alpha) yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modellerinde, model uyumunun değerlendirilmesinde Ki-kare (X^2) istatistiğinin serbestlik derecesine oranı (X^2/sd), tahmin edilen bireysel parametre tahminlerinin istatistiksel anlamlılığı (t değeri), kalıntılara dayanan (SRMR, GFI), bağımsız modele dayanan (NFI, NNFI, CFI) ve yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA) olarak sınıflandırılan uyum indeksleri kullanılmaktadır (Çokluk vd., 2010, s. 265; Bayram, 2010, s. 72).

Şekil 1. Araştırma modeli

Araştırmanın teorik modeli, Şekil 1'deki H3' (H4 olarak da ifade edilecektir) hipotezine ait yol bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde aracı değişken

aracılığıyla dolaylı etkisi olarak da tanımlanabilmektedir (Çokluk vd., 2010; Bayram, 2010). Aracı değişkenin katılmasından sonra bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki doğrudan etkisine ek olarak aracı değişkenden kaynaklanan dolaylı etkisi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca dolaylı etkinin meydana getirdiği varyans değişikliği de değerlendirilebilmektedir (Meydan ve Şeşen, 2011). Elde edilen dolaylı etkinin istatistiksel olarak anlamlılığı Sobel test istatistiği ile elde edilmektedir (<http://www.danielsoper.com/statcalc3/calc.aspx?id=31>).

Doğrulayıcı faktör analizi aşamalarında uyulan kurallar aşağıda sıralanmaktadır:

- Göstergelerin tümünün ilgili faktörde yüksek faktör yüklerine sahip olması gerekmektedir (Çokluk vd., 2010, s. 277).
- Faktörler arasındaki korelasyon kestirimlerinin aşırı yüksek ($\geq,85$) olmaması gerekmektedir (Çokluk vd., 2010, s. 277).
- X^2 anlamlılık değerinin (p) $>,05$ olmasına dikkat edilmelidir. X^2 değerinin 0'a yakın bir değer vermesi veya p değerinin anlamlı olmaması ($>,05$) gözlenen model ile beklenen model arasında farklılık olmadığı, gözlenen modelin tahmin edilen modele uygun olduğu anlamını taşımaktadır. X^2 , tek başına değerlendirilen bir istatistik değildir. X^2 değerinin çok büyük ve istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu durumlarda, X^2 'nin serbestlik derecesine oranı (X^2/sd) olarak ifade edilen değer, modelin uyumu açısından bir değerlendirme sağladığı ifade edilmektedir (Bayram, 2010, s. 95; Çokluk vd., 2010, s. 267).
- Modeldeki yollar için tahmin edilen bireysel parametre tahminlerinin istatistiksel anlamlılığını gösteren t değerlerinin, ait oldukları modelin serbestlik derecesinde ,05 ve ,01 düzeyinde anlamlı olmasına dikkat edilmektedir. Yapısal eşitlik modeli çerçevesinde anlamlı olmayan t değerlerinin analiz dışı bırakılması gerekmektedir (Bayram, 2010, s. 69).
- Gözlenen ve gizil değişkenler arasındaki kovaryansa bakarak araştırmacı modele ilişkin modifikasyonlar yapılabilmektedir. Bu modifikasyonlar hata terimleri temelinde oluşturulmaktadır ve modelde orijinal olarak öngörülmeyen, ancak ilgili düzenlemenin yapılmasıyla modelde kazanılacak X^2 (ki-kare) miktarını gösteren, gözlenen veya gizil değişkenler arasında önerilen yeni bağlantıları kapsamaktadır. Bu iyileştirmenin yapılabilmesi için ilişki kurulacak hata terimlerinin bağlı olduğu

gözlemlenen değişkenler (soru maddeleri) aynı boyutu ölçümleyebileceği, birbiri yerine kullanılabilmesi, aynı anlama gelmiş olabileceği ya da bu soruların farklı çalışmalarda birbirleri yerine kullanılmış olduğu gibi kuramsal gerekçelere uyularak gerçekleştirilmelidir (Çokluk vd., 2010, s. 273; Meydan ve Şeşen, 2011, s. 38).

Madde analizi tekniklerinden Cronbach Alpha testin iç tutarlığını; madde toplam korelasyonu test maddelerinden alınan puanlar ile testin toplam puanı arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Her iki test de, test maddelerinin ayırt ediciliğini göstermektedir. Madde-toplam korelasyonunun pozitif ve yüksek olması; maddelerin benzer davranışları örneklediğini ve testin iç tutarlığının yüksek olduğunu göstermektedir. Genel olarak madde-toplam korelasyonu ,30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiği; ,20-,30 arasında kalan maddelerin gerektiğinde teste alınabileceği söylenebilmektedir. Cronbach Alpha iç tutarlığı göstermekte olup genellikle ,70'in üzerinde olması beklenmektedir (Büyüköztürk, 2011, s. 170-171).

Güvenirlilik ve geçerlik analizleri sonucu ortaya çıkan ölçek ve alt boyut puanları normal dağılım gösterdiğinden iki gruplu demografik değişkenlere göre karşılaştırmalarda bağımsız iki örneklem t testinden; ikiden fazla gruplu demografik değişkenlere göre karşılaştırmalarda ANOVA testinden yararlanılmıştır. ANOVA testinde anlamlı düzeyde farklılık görüldüğünde farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla LSD post hoc testinden yararlanılmıştır. Analizlerde anlamlılık düzeyi ,05 ($p<,05$) olarak belirlenmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın amacı doğrultusunda, psikolojik danışman adaylarının demografik özelliklerine göre dağılımı, değişkenlere ait betimsel istatistikler, doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, ölçek puanlarının demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ait sonuçlar, korelasyon analizi sonuçları ve araştırmanın modellerine ilişkin model testi sonuçları yer almaktadır.

4.1. Psikolojik Danışman Adaylarının Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Çalışmaya katılan 583 psikolojik danışman adaylarının %28,8'i Dokuz Eylül, %26,9'u Mehmet Akif Ersoy, %44,3'ü Necmettin Erbakan Üniversitesinde öğrencidir.

Tablo 2.

Psikolojik Danışman Adaylarının Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Demografik Özellik	Gruplar	n	%
Cinsiyet	Kadın	424	72,7
	Erkek	159	27,3
Yaş	18 yaş	113	19,4
	19 yaş	187	32,1
	20 yaş	176	30,2
	21 yaş	107	18,4
Sınıfı	1. sınıf	213	36,5
	2. sınıf	158	27,1
	3. sınıf	212	36,4
Psikolojik yardım alma durumu	Aldı	202	34,6
	Almadı	381	65,4
Anne öğrenim düzeyi	Okur-yazar değil	44	7,5
	Okur-yazar	33	5,7
	İlkokul	259	44,4
	Ortaokul	78	13,4
	Lise	119	20,4
Baba öğrenim düzeyi	Üniversite	50	8,6
	İlkokul	180	30,9
	Ortaokul	96	16,5
	Lise	145	24,9
Kardeş sayısı	Üniversite	162	27,8
	Tek çocuk	26	4,5
	2 kardeş	221	37,9
	3 kardeş	183	31,4
Ailenin aylık geliri	4 ve daha fazla	153	26,2
	2000TL'den az	238	40,8
	2000-3000TL	147	25,2
Yaşadığı yer	3000TL'nin üzerinde	198	34,0
	Devlet yurdu	196	33,6
	Özel yurt	143	24,5
	Ev	244	41,9

Tablo 2’de görüldüğü gibi, psikolojik danışman adaylarının %72,7’si kadın, %27,3’ü erkektir. Psikolojik danışman adaylarının %19,4’ü 18 yaş, %32,1’i 19 yaş, %30,2’si 20 yaşında, %18,4’ü 21 yaşındadır. Psikolojik danışman adaylarının %36,5’i birinci sınıf, %27,1’i ikinci sınıf, %36,4’ü üçüncü sınıf öğrencisidir. Psikolojik danışman adaylarının %34,6’sı daha önce psikolojik yardım almıştır. Psikolojik danışman adaylarının anne eğitim düzeyleri incelendiğinde; %7,5’inin okur-yazar olmadığı, %5,7’sinin sadece okur-yazar olduğu, %44,4’ünün ilkokul, %13,4’ünün ortaokul, %2,4’ünün lise, %8,6’sının üniversite mezunu olduğu belirlenmiştir. Psikolojik danışman adaylarının baba öğrenim düzeyleri incelendiğinde; %30,9’unun ilkokul mezunu, %16,5’inin ortaokul, %24,9’unun lise, %27,8’inin üniversite mezunu olduğu belirlenmiştir. Psikolojik danışman adaylarının %4,5’i tek çocuk, %37,9’u 2 kardeş, %31,4’ü 3 kardeş, %26,2’si 4 ve daha fazla kardeştir. Psikolojik danışman adaylarının aylık gelirleri incelendiğinde; %40,8’inin 2000TL’den az, %25,2’sinin 2000-3000TL arası, %34’ünün 3000TL’nin üzerinde olduğu görülmüştür. Psikolojik danışman adaylarının %33,6’sı devlet yurdunda, %24,5’i özel yurttan, %41,9’u evde kalmaktadır.

4.2. Değişkenlere Ait Betimsel İstatistikler

Araştırmanın bağımsız ve bağımlı değişkenlerine ait betimsel istatistiklere Tablo 3’de yer verilmiştir.

Tablo 3.

Değişkenlere Ait Betimsel İstatistikler

Ölçek ve Alt Boyutları	Madde Sayısı	N	Ort.	SS	Çarpıklık
Bilişsel Empati	9	583	35,93	4,51	-1,03
Duygusal Empati	6	583	23,75	3,73	-,77
Empati Toplam	15	583	59,68	7,00	-,88
Anksiyete	9	583	17,58	6,73	,91
Depresyon	10	583	23,88	8,91	,47
Olumsuz Benlik Algısı	9	583	17,61	7,09	,88
Somatizasyon	8	583	13,85	5,81	1,28
Hostilite	5	583	11,65	3,91	,40
Kendini Affetme	3	583	12,24	4,06	,04
Başkalarını Affetme	4	583	21,01	5,90	-,21
Durumu Affetme	4	583	16,95	4,59	,02
Affetme Toplam	11	583	50,20	10,61	,08

Tablo 3'te görüldüğü gibi, değişkenlere ait betimsel istatistik sonuçları aşağıda sıralanmaktadır:

Temel Empati Ölçeği'nin bilişsel empati alt boyutu puanlarının aritmetik ortalaması 35,93, standart sapması 4,51, çarpıklık değeri -1,03'dir. Temel Empati Ölçeği'nin duygusal empati alt boyutu puanlarının aritmetik ortalaması 23,75, standart sapması 3,73, çarpıklık değeri -,77'dir. Temel Empati Ölçeği'nin toplam puanlarının ise aritmetik ortalaması 59,68, standart sapması 7,0; çarpıklık değeri ise -,88'dir.

Kısa Semptom Envanteri'nin anksiyete alt boyutu puanlarının aritmetik ortalaması 17,58, standart sapması 6,73, çarpıklık değeri ,91'dir. Kısa Semptom Envanteri'nin depresyon alt boyutu puanlarının aritmetik ortalaması 23,88, standart sapması 8,91, çarpıklık değeri ,47'dir. Kısa Semptom Envanteri'nin olumsuz benlik algısı alt boyutu puanlarının aritmetik ortalaması 17,61, standart sapması 7,09, çarpıklık değeri ,88'dir. Kısa Semptom Envanteri'nin somatizasyon alt boyutu puanlarının aritmetik ortalaması 13,85, standart sapması 5,81, çarpıklık değeri 1,28'dir. Kısa Semptom Envanteri'nin hostile alt boyutu puanlarının aritmetik ortalaması 11,65, standart sapması 3,91, çarpıklık değeri ,40'dir.

Heartland Affetme Ölçeği'nin kendini affetme alt boyutu puanlarının aritmetik ortalaması 12,24, standart sapması 4,06, çarpıklık değeri ,04'dir. Heartland Affetme Ölçeği'nin başkalarını affetme alt boyutu puanlarının aritmetik ortalaması 21,01, standart sapması 5,9, çarpıklık değeri -,21'dir. Heartland Affetme Ölçeği'nin durumu affetme alt boyutu puanlarının aritmetik ortalaması 16,95, standart sapması 4,59, çarpıklık değeri ,02'dir. Heartland Affetme Ölçeği'nin toplam puanlarının aritmetik ortalaması 5,2, standart sapması 10,61, çarpıklık değeri ,08'dir.

4.3. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

4.3.1. Temel empati ölçeği DFA sonuçları. Temel Empati Ölçeği doğrulayıcı faktör analizi başlangıcı ve sonucunda elde edilen uyum indekslerine değerlerine Tablo 4'de yer verilmiştir. Ölçeğin orijinal yapısına uygun (20 madde ve iki boyut) madde faktör ilişkisi kurularak yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda model uyum indekslerinin kabul edilebilir seviyelerde olmaması; faktör

yükü ,40'ın altında maddeler olması nedeniyle söz konusu maddeler aşamalı olarak ölçekten çıkarılarak doğrulayıcı faktör analizi tekrarlanmış ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 4.

Temel Empati Ölçeği Model Uyum İndeksleri

Uyum İndeksleri	İlk (20 madde 2 boyut)	Son (15 madde 2 boyut)
X ² /sd	5,27	3,21
RMSEA	,09	,06
SRMR	,07	,05
GFI	,85	,94
NFI	,73	,90
NNFI	,74	,91
CFI	,76	,92
Faktör yükü (min-max)	,33 – ,67	,45 – ,65
Standart hata (min-max)	,12 – ,16	,11 – ,12
Kovaryans bağlantıları	te09-te01, te019-te02, te019-te018, te020-te018, te07-te08	
Boyutlar arası korelasyon	,60	

Temel Empati Ölçeği doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre 15 madde ve iki faktörlü yapının uygun olduğu belirlenmiştir. Tablo 4'de görüldüğü gibi, model uyum indeksleri iyi ve çok iyi, hata varyansları düşüktür (,11 ile ,12 aralığında). Faktör yükleri ise ,45 ile ,65 aralığındadır ve t değerleri ,01 düzeyinde anlamlıdır (Tablo 5).

Tablo 5.

Temel Empati Ölçeği DFA ve Madde Analizi Sonuçları

Faktör	Maddeler	Std. β	t	R ²	r	A
Bilişsel Empati	Madde 3	,50		,25	,44	,83
	Madde 6	,51	8,56**	,26	,42	
	Madde 9	,61	9,84**	,37	,52	
	Madde 10	,51	8,87**	,26	,42	
	Madde 12	,55	9,31**	,30	,39	
	Madde 14	,65	10,16**	,42	,49	
	Madde 16	,68	10,44**	,46	,54	
	Madde 19	,53	9,15**	,28	,57	
Duygusal Empati	Madde 20	,60	9,84**	,36	,58	,74
	Madde 1	,55		,30	,41	
	Madde 5	,45	8,02**	,20	,28	
	Madde 7	,62	9,70**	,38	,50	
	Madde 8	,57	9,18**	,32	,49	
	Madde 13	,45	7,98**	,20	,34	
	Madde 18	,65	10,20**	,43	,61	

r: Madde Toplam Korelasyonu

**p<,01

Tablo 5 incelendiğinde, madde analizi sonuçlarına göre ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı ,84; alt boyutların Cronbach Alpha katsayıları ,83 ve ,74 olarak belirlenmiştir. Ölçekteki tüm maddeler için madde-toplam korelasyonu ,20'den yüksek (,28 ile ,46 aralığında) olduğu bulunmuştur. Elde edilen bulgulara göre Temel Empati Ölçeği 15 madde ve iki alt boyutu ile güvenilir ve geçerli bir ölçektir.

4.3.2. Kısa semptom envanteri DFA sonuçları. Kısa Semptom Envanteri doğrulayıcı faktör analizi başlangıcı ve sonucunda elde edilen uyum indekslerine değerlerine Tablo 6’te yer verilmiştir. Ölçeğin orijinal yapısına uygun (53 madde ve beş boyut) madde faktör ilişkisi kurularak yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda model uyum indekslerinin kabul edilebilir seviyelerde olmaması; faktör yükü ,40’ın altında maddeler olması nedeniyle söz konusu maddeler aşamalı olarak ölçekten çıkarılarak doğrulayıcı faktör analizi tekrarlanmış ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 6.

Kısa Semptom Envanteri Model Uyum İndeksleri

Uyum İndeksleri	İlk (53 madde 5 boyut)	Son (41 madde 5 boyut)
X ² /sd	3,48	2,41
RMSEA	,07	,05
SRMR	,06	,04
GFI	,74	,87
NFI	,70	,85
NNFI	,75	,90
CFI	,77	,90
Faktör yükü (min-max)	,35 – ,86	,41 – ,84
Standart hata (min-max)	,07 – ,38	,08 – ,35
Kovaryans bağlantıları	k13-k43, k31-k47, k31-k49, k38-k35, k46-k47, k14-k16, k17-k19, k19-k2, k9-k2, k9-k39, k22-k5, k24-k51, k24-k53, k1-k2, k11-k23, k24-k23, k1-k6	
Boyutlar arası korelasyon	,82 – ,70 – ,85 – ,77 – ,86 – ,81 – ,61 – ,83 – ,62 – ,86	

Kısa Semptom Envanteri doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre 41 madde ve beş faktörlü yapının uygun olduğu belirlenmiştir. Tablo 6’de görüldüğü gibi model uyum indeksleri kabul edilebilir ve iyi, hata varyansları düşüktür (,08 ile ,35 aralığında). Faktör yükleri ise ,41 ile ,84 aralığındadır ve t değerleri ,01 düzeyinde anlamlıdır (Tablo 7).

Tablo 7.

Kısa Semptom Envanteri DFA ve Madde Analizi Sonuçları

Faktör	Maddeler	Std. β	T	R^2	r	A
Anksiyete	Madde 12	,63		,40	,56	,84
	Madde 13	,71	14,43**	,50	,65	
	Madde 31	,60	12,56**	,36	,56	
	Madde 32	,54	11,51**	,29	,51	
	Madde 38	,76	15,16**	,58	,71	
	Madde 43	,49	10,52**	,24	,47	
	Madde 46	,47	10,22**	,22	,46	
	Madde 47	,56	11,89**	,31	,55	
	Madde 49	,65	13,37**	,42	,59	
Depresyon	Madde 9	,41		,17	,44	,88
	Madde 14	,74	9,58**	,55	,65	
	Madde 16	,70	9,74**	,49	,67	
	Madde 17	,84	9,91**	,71	,71	
	Madde 18	,76	9,66**	,58	,65	
	Madde 19	,72	9,48**	,52	,67	
	Madde 20	,63	8,55**	,40	,60	
	Madde 25	,42	7,44**	,18	,43	
	Madde 35	,63	9,02**	,40	,57	
Madde 39	,54	9,49**	,29	,54		
Olumsuz Benlik Algısı	Madde 15	,59	12,08**	,35	,57	,85
	Madde 22	,62	11,57**	,38	,58	
	Madde 24	,58	10,94**	,34	,56	
	Madde 44	,54	11,67**	,29	,49	
	Madde 48	,59	13,54**	,35	,54	
	Madde 50	,73	12,43**	,53	,65	
	Madde 51	,64	13,57**	,41	,57	
	Madde 52	,73	11,73**	,53	,66	
Madde 53	,59	10,03**	,35	,55		
Somatizasyon	Madde 2	,52		,27	,40	,83
	Madde 7	,70	11,47**	,49	,54	
	Madde 8	,46	8,82**	,21	,39	
	Madde 11	,56	10,03**	,31	,51	
	Madde 23	,59	10,42**	,35	,49	
	Madde 29	,69	11,37**	,48	,50	
	Madde 30	,68	11,30**	,46	,54	
Madde 33	,70	11,43**	,49	,56		
Hostilite	Madde 1	,57		,32	,52	,69
	Madde 3	,49	9,39**	,24	,43	
	Madde 4	,53	10,07**	,28	,44	
	Madde 6	,53	12,11**	,28	,46	
	Madde 10	,51	10,72**	,26	,53	

r: Madde Toplam Korelasyonu **p<,01

Tablo 7 incelendiğinde, madde analizi sonuçlarına göre ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı ,95; alt boyutların Cronbach Alpha katsayıları ,84 – ,88 – ,85 – ,83 ve ,69 olarak belirlenmiştir. Ölçekteki tüm maddeler için madde-toplam korelasyonu ,30'dan yüksek (,39 ile ,71 aralığında) olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgulara

göre Kısa Semptom Envanteri 41 madde ve beş alt boyutu ile güvenilir ve geçerli bir ölçektir.

4.3.3. Heartland Affetme Ölçeği DFA sonuçları. Heartland Affetme Ölçeği doğrulayıcı faktör analizi başlangıcı ve sonucunda elde edilen uyum indekslerine değerlerine Tablo 8’da yer verilmiştir. Ölçeğin orijinal yapısına uygun (18 madde ve üç boyut) madde faktör ilişkisi kurularak yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda model uyum indekslerinin kabul edilebilir seviyelerde olmaması; faktör yükü ,40’ın altında maddeler olması nedeniyle söz konusu maddeler aşamalı olarak ölçekten çıkarılarak doğrulayıcı faktör analizi tekrarlanmış ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 8.

Heartland Affetme Ölçeği Model Uyum İndeksleri

Uyum İndeksleri	İlk (18 madde 3 boyut)	Son (12 madde 3 boyut)
X ² /sd	7,40	3,44
RMSEA	,11	,06
SRMR	,10	,05
GFI	,78	,95
NFI	,66	,90
NNFI	,64	,90
CFI	,69	,93
Faktör yükü (min-max)	,27 – ,78	,41 – ,85
Standart hata (min-max)	,07 – ,41	,07 – ,14
Boyutlar arası korelasyon	,17 – ,65 – ,42	

Heartland Affetme Ölçeği doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre 12 madde ve üç faktörlü yapının uygun olduğu belirlenmiştir. Tablo 8’e göre model uyum indeksleri kabul edilebilir ve iyi, hata varyansları düşüktür (,08 ile ,35 aralığında). Faktör yükleri ise ,41 ile ,84 aralığında ve t değerleri ,01 düzeyinde anlamlıdır (Tablo 9).

Tablo 9.

Heartland Affetme Ölçeği DFA ve Madde Analizi Sonuçları

Faktör	Maddeler	Std. β	t	R^2	r	A
Kendini Affetme	Madde 2	,70		,48	,43	,70
	Madde 4	,69	11,64**	,48	,38	
	Madde 6	,60	10,91**	,36	,30	
Başkalarını Affetme	Madde 7	,52		,28	,43	,75
	Madde 8	,60	10,15**	,36	,31	
	Madde 9	,85	111,51**	,71	,51	
	Madde 10	,47	8,71**	,22	,28	
	Madde 11	,64	10,51**	,40	,46	
Durumu Affetme	Madde 13	,70		,49	,51	,69
	Madde 15	,76	13,55**	,58	,56	
	Madde 17	,54	10,79**	,29	,40	
	Madde 18	,41	8,41**	,17	,34	

r: Madde Toplam Korelasyonu **p<,01

Tablo 9 incelendiğinde, madde analizi sonuçlarına göre ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı ,77; alt boyutların Cronbach Alpha katsayıları ,70 – ,75 ve ,69 olarak belirlenmiştir. Ölçekteki tüm maddeler için madde-toplam korelasyonu ,20'den yüksek (,28 ile ,56 aralığında) olduğu saptanmıştır. Elde edilen bulgulara göre Heartland Affetme Ölçeği 12 madde ve üç alt boyutu ile güvenilir ve geçerli bir ölçektir.

4.4. Katılımcıların Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına Ait Sonuçlar

Çalışmanın bu bölümünde psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin, psikolojik belirti düzeylerinin ve empati düzeylerinin demografik değişkenlere göre karşılaştırmalarına yer verilmiştir.

4.4.1. Katılımcıların cinsiyete göre karşılaştırılması. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin, psikolojik belirti düzeylerinin ve empati düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 10'de yer almaktadır.

Tablo 10.

Katılımcıların Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına Ait t Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	t	P
Bilişsel Empati	Kadın	424	36,52	4,23	5,31	,000
	Erkek	159	34,35	4,85		
Duygusal Empati	Kadın	424	24,37	3,49	6,79	,000
	Erkek	159	22,10	3,86		
Empati Toplam	Kadın	424	60,89	6,38	7,12	,000
	Erkek	159	56,45	7,54		
Anksiyete	Kadın	424	17,55	6,76	-,14	,889
	Erkek	159	17,64	6,66		
Depresyon	Kadın	424	24,01	8,92	,57	,569
	Erkek	159	23,53	8,90		
Olumsuz Benlik Algısı	Kadın	424	17,38	7,03	-1,28	,200
	Erkek	159	18,22	7,24		
Somatizasyon	Kadın	424	13,79	5,94	-,42	,676
	Erkek	159	14,02	5,47		
Hostilite	Kadın	424	11,71	3,98	,59	,554
	Erkek	159	11,50	3,71		
Kendini Affetme	Kadın	424	12,23	4,12	-,11	,912
	Erkek	159	12,27	3,91		
Başkalarını Affetme	Kadın	424	21,31	5,87	2,04	,042
	Erkek	159	20,19	5,91		
Durumu Affetme	Kadın	424	17,17	4,72	1,91	,056
	Erkek	159	16,36	4,20		
Affetme Toplam	Kadın	424	50,71	10,63	1,92	,055
	Erkek	159	48,82	10,45		

Tablo 10’da görüldüğü gibi bilişsel empati ($t=5,31$; $p<,05$), duygusal empati ($t=6,79$; $p<,05$) ve temel empati toplam ($t=7,12$; $p<,05$) puanlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Kadın psikolojik danışman adaylarının bilişsel, duygusal ve temel empati toplam puanları, erkek psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Psikolojik belirtilere ait puanların cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>,05$). Kendini affetme, durumu affetme ve affetme toplam puanlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>,05$). Başkalarını affetme puanlarının ise cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($t=2,04$; $p<,05$). Kadın psikolojik danışman adaylarının başkalarını affetme puanı, erkek psikolojik danışman adaylarının puanından anlamlı düzeyde daha yüksektir.

4.4.2. Katılımcıların yaş gruplarına göre karşılaştırılması. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin, psikolojik belirti düzeylerinin ve empati düzeylerinin yaş değişkenine göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 11’de yer almaktadır.

Tablo 11.

Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyut	Yaş Grupları	n	Ort.	SS	F	P
Bilişsel Empati	A-18 yaş	113	36,04	4,69	1,35	,257
	B-19 yaş	187	35,53	4,70		
	C-20 yaş	176	36,43	3,84		
	D-21 yaş	107	35,68	4,94		
Duygusal Empati	A-18 yaş	113	24,25	3,38	1,75	,156
	B-19 yaş	187	23,48	3,78		
	C-20 yaş	176	23,99	3,75		
	D-21 yaş	107	23,31	3,94		
Empati Toplam	A-18 yaş	113	60,28	6,78	1,87	,133
	B-19 yaş	187	59,01	6,90		
	C-20 yaş	176	60,43	6,51		
	D-21 yaş	107	58,99	8,01		
Anksiyete	A-18 yaş	113	18,19	6,89	,63	,594
	B-19 yaş	187	17,13	6,43		
	C-20 yaş	176	17,73	6,45		
	D-21 yaş	107	17,47	7,48		
Depresyon	A-18 yaş	113	24,91	9,41	,74	,529
	B-19 yaş	187	23,34	8,94		
	C-20 yaş	176	23,84	8,34		
	D-21 yaş	107	23,80	9,24		
Olumsuz Benlik Algısı	A-18 yaş	113	17,59	7,34	,14	,935
	B-19 yaş	187	17,87	7,60		
	C-20 yaş	176	17,40	6,39		
	D-21 yaş	107	17,50	7,09		

Somatizasyon	A-18 yaş	113	14,28	6,02	,33	,800
	B-19 yaş	187	13,79	5,99		
	C-20 yaş	176	13,86	5,62		
	D-21 yaş	107	13,51	5,63		
Hostilite	A-18 yaş	113	12,05	4,37	,64	,588
	B-19 yaş	187	11,57	3,95		
	C-20 yaş	176	11,67	3,72		
	D-21 yaş	107	11,35	3,63		
Kendini Affetme	A-18 yaş	113	11,67	3,99	1,54	,204
	B-19 yaş	187	12,13	4,07		
	C-20 yaş	176	12,70	4,03		
	D-21 yaş	107	12,27	4,13		
Başkalarını Affetme	A-18 yaş	113	20,72	6,53	,95	,418
	B-19 yaş	187	21,47	5,53		
	C-20 yaş	176	21,11	5,95		
	D-21 yaş	107	20,34	5,75		
Durumu Affetme	A-18 yaş	113	16,98	5,01	,51	,675
	B-19 yaş	187	16,65	4,23		
	C-20 yaş	176	17,04	4,57		
	D-21 yaş	107	17,31	4,81		
Affetme Toplam	A-18 yaş	113	49,37	11,27	,47	,701
	B-19 yaş	187	50,25	9,75		
	C-20 yaş	176	50,85	10,77		
	D-21 yaş	107	49,92	11,12		

Tablo 11’de görüldüğü gibi, temel empati puanlarının yaş gruplarına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>,05$). Psikolojik belirtilere ait puanların yaş gruplarına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği saptanmıştır ($p>,05$). Affetme ölçeği ve alt boyutlarına ait puanların yaş gruplarına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği bulunmuştur ($p>,05$).

4.4.3. Katılımcıların sınıf düzeyine göre karşılaştırılması. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin, psikolojik belirti düzeylerinin ve empati düzeylerinin sınıf düzeyi değişkenine göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12.

Katılımcıların Sınıf Düzeyi Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyut	Okuduğu Sınıf	n	Ort.	SS	F	p	Anlamlı Fark
Bilişsel Empati	A-1. sınıf	213	35,77	4,79	,21	,811	
	B- 2. sınıf	158	35,97	4,27			
	C- 3. sınıf	212	36,05	4,41			
Duygusal Empati	A-1. sınıf	213	23,59	3,73	,36	,695	
	B- 2. sınıf	158	23,92	3,85			
	C- 3. sınıf	212	23,79	3,66			
Empati Toplam	A-1. sınıf	213	59,37	6,95	,34	,711	
	B- 2. sınıf	158	59,89	6,74			
	C- 3. sınıf	212	59,84	7,24			
Anksiyete	A-1. sınıf	213	18,36	7,04	2,67	,070	
	B- 2. sınıf	158	16,77	6,12			
	C- 3. sınıf	212	17,40	6,78			
Depresyon	A-1. sınıf	213	24,59	9,43	1,22	,297	
	B- 2. sınıf	158	23,18	8,66			

	C- 3. sınıf	212	23,68	8,53			
Olumsuz Benlik Algısı	A-1. sınıf	213	17,87	7,26	,31	,730	
	B- 2. sınıf	158	17,28	7,18			
	C- 3. sınıf	212	17,58	6,88			
Somatizasyon	A-1. sınıf	213	14,68	6,34	3,40	,034	A>B,C
	B- 2. sınıf	158	13,31	5,64			
	C- 3. sınıf	212	13,43	5,31			
Hostilite	A-1. sınıf	213	11,85	4,21	,49	,613	
	B- 2. sınıf	158	11,63	3,91			
	C- 3. sınıf	212	11,48	3,58			
Kendini Affetme	A-1. sınıf	213	11,88	3,95	1,39	,249	
	B- 2. sınıf	158	12,37	4,23			
	C- 3. sınıf	212	12,51	4,03			
Başkalarını Affetme	A-1. sınıf	213	20,69	6,11	,47	,623	
	B- 2. sınıf	158	21,13	6,22			
	C- 3. sınıf	212	21,22	5,43			
Durumu Affetme	A-1. sınıf	213	16,81	4,60	1,47	,231	
	B- 2. sınıf	158	16,59	4,75			
	C- 3. sınıf	212	17,37	4,45			
Affetme Toplam	A-1. sınıf	213	49,38	10,30	1,41	,245	
	B- 2. sınıf	158	50,09	11,22			
	C- 3. sınıf	212	51,10	10,42			

Tablo 12’de görüldüğü gibi, temel empati puanlarının sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği görülmüştür ($p>,05$). Somatizasyon puanlarının sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($F=3,40$; $p<,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğuna ilişkin yapılan LSD post hoc testi sonuçlarına göre birinci sınıfta okuyan psikolojik danışman adaylarının somatizasyon puanı, ikinci ve üçüncü sınıfta okuyan psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Depresyon, anksiyete, olumsuz benlik algısı ve hostilite puanlarının ise sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>,05$). Affetme ölçeği ve alt boyutlarına ait puanların sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır ($p>,05$).

4.4.4. Katılımcıların psikolojik yardım alma ve almama durumuna göre karşılaştırılması. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin, psikolojik belirti düzeylerinin ve empati düzeylerinin psikolojik yardım alma durumu değişkenine göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 13’de yer almaktadır.

Tablo 13.

Katılımcıların Psikolojik Yardım Alma Durumuna Göre Karşılaştırılmasına Ait Bağımsız t-Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Psikolojik Yardım Alma	N	\bar{X}	SS	t	P
Bilişsel Empati	Evet	202	36,01	4,67	,32	,750
	Hayır	381	35,88	4,43		

Duygusal Empati	Evet	202	23,73	3,85	-,12	,905
	Hayır	381	23,77	3,68		
Empati Toplam	Evet	202	59,74	7,52	,14	,887
	Hayır	381	59,65	6,71		
Anksiyete	Evet	202	18,93	7,41	3,56	,000
	Hayır	381	16,86	6,22		
Depresyon	Evet	202	25,44	9,21	3,11	,002
	Hayır	381	23,05	8,64		
Olumsuz Benlik Algısı	Evet	202	18,59	7,35	2,46	,014
	Hayır	381	17,08	6,90		
Somatizasyon	Evet	202	14,90	6,45	3,19	,001
	Hayır	381	13,30	5,38		
Hostilite	Evet	202	12,04	3,90	1,76	,078
	Hayır	381	11,45	3,90		
Kendini Affetme	Evet	202	11,64	4,11	-2,62	,009
	Hayır	381	12,56	4,00		
Başkalarını Affetme	Evet	202	20,96	5,71	-,13	,894
	Hayır	381	21,03	6,00		
Durumu Affetme	Evet	202	16,32	4,68	-2,42	,016
	Hayır	381	17,29	4,52		
Affetme Toplam	Evet	202	48,92	9,83	-2,12	,034
	Hayır	381	50,87	10,95		

Tablo 13’de görüldüğü gibi, temel empati puanlarının psikolojik yardım alma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>,05$). Anksiyete ($t=3,56$; $p<,05$), depresyon ($t=3,11$; $p<,05$), olumsuz benlik algısı ($t=2,46$; $p<,05$) ve somatizasyon ($t=3,19$; $p<,05$) puanlarının psikolojik yardım alma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Psikolojik yardım alan psikolojik danışman adaylarının anksiyete, depresyon, olumsuz benlik algısı, somatizasyon puanları, psikolojik yardım almayan psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Hostilite puanlarının psikolojik yardım alma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği görülmüştür ($p>,05$). Kendini affetme ($t=-2,62$; $p<,05$), durumu affetme ($t=-2,42$; $p<,05$) ve affetme toplam ($t=-2,12$; $p<,05$) puanlarının psikolojik yardım alma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Psikolojik yardım almayan psikolojik danışman adaylarının kendini affetme, durumu affetme ve affetme toplam puanları, psikolojik yardım alan psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Başkalarını affetme puanlarının psikolojik yardım alma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır ($p>,05$).

4.4.5. Katılımcıların anne öğrenim düzeyine göre karşılaştırılması. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin, psikolojik belirti düzeylerinin ve empati

düzeylerinin anne öğrenim düzeyi değişkenine göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 14'de yer almaktadır.

Tablo 14.

Katılımcıların Anne Öğrenim Düzeyine Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyut	Anne Öğrenim Düzeyi	n	Ort.	SS	F	p	Anlamlı Fark
Bilişsel Empati	A- Okur-yazar değil	44	35,14	5,41	2,73	,019	C,D,E,F>B
	B-Okur-yazar	33	33,64	6,07			
	C-İlkokul	259	35,95	4,23			
	D-Ortaokul	78	35,87	4,39			
	E-Lise	119	36,63	4,27			
	F- Üniversite	50	36,44	4,21			
Duygusal Empati	A- Okur-yazar değil	44	23,73	3,68	,53	,751	
	B-Okur-yazar	33	23,21	3,95			
	C-İlkokul	259	23,74	3,76			
	D-Ortaokul	78	23,54	3,82			
	E-Lise	119	24,18	3,52			
	F- Üniversite	50	23,52	3,94			
Empati Toplam	A- Okur-yazar değil	44	58,86	8,15	1,87	,097	
	B-Okur-yazar	33	56,85	8,58			
	C-İlkokul	259	59,69	6,75			
	D-Ortaokul	78	59,41	6,63			
	E-Lise	119	60,81	6,52			
	F- Üniversite	50	59,96	7,38			
Anksiyete	A- Okur-yazar değil	44	18,43	5,41	2,10	,063	
	B-Okur-yazar	33	20,79	8,67			
	C-İlkokul	259	17,01	6,31			
	D-Ortaokul	78	17,87	7,58			
	E-Lise	119	17,60	6,64			
	F- Üniversite	50	17,14	6,81			
Depresyon	A- Okur-yazar değil	44	25,20	7,61	1,03	,399	
	B-Okur-yazar	33	26,48	9,97			
	C-İlkokul	259	23,47	8,84			
	D-Ortaokul	78	23,14	8,75			
	E-Lise	119	24,21	9,22			
	F- Üniversite	50	23,48	9,03			
Olumsuz Benlik Algısı	A- Okur-yazar değil	44	19,00	6,45	2,17	,056	
	B-Okur-yazar	33	20,79	8,86			
	C-İlkokul	259	17,01	6,71			
	D-Ortaokul	78	17,05	7,22			
	E-Lise	119	17,76	7,06			
	F- Üniversite	50	17,86	7,70			
Somatizasyon	A- Okur-yazar değil	44	15,34	5,10	1,58	,162	
	B-Okur-yazar	33	15,33	6,30			
	C-İlkokul	259	13,26	5,44			
	D-Ortaokul	78	13,97	6,22			
	E-Lise	119	14,02	5,90			
	F- Üniversite	50	14,06	6,83			
Hostilite	A- Okur-yazar değil	44	11,80	2,91	2,27	,046	B>A,C,D,E,F
	B-Okur-yazar	33	13,70	4,54			
	C-İlkokul	259	11,52	4,02			
	D-Ortaokul	78	11,32	3,66			
	E-Lise	119	11,79	3,94			
	F- Üniversite	50	11,06	3,63			
Kendini Affetme	A- Okur-yazar değil	44	11,57	4,32	1,07	,378	
	B-Okur-yazar	33	11,64	4,53			

	C-İlkokul	259	12,19	3,94		
	D-Ortaokul	78	12,92	3,73		
	E-Lise	119	12,08	4,11		
	F- Üniversite	50	12,80	4,46		
Başkalarını Affetme	A- Okur-yazar değil	44	22,70	5,45	1,94	,086
	B-Okur-yazar	33	19,55	6,12		
	C-İlkokul	259	21,29	5,86		
	D-Ortaokul	78	19,78	6,84		
	E-Lise	119	21,01	5,48		
	F- Üniversite	50	20,92	5,42		
Durumu Affetme	A- Okur-yazar değil	44	17,50	3,97	1,34	,245
	B-Okur-yazar	33	15,52	6,03		
	C-İlkokul	259	17,10	4,52		
	D-Ortaokul	78	16,23	4,00		
	E-Lise	119	17,29	4,67		
	F- Üniversite	50	16,98	4,98		
Affetme Toplam	A- Okur-yazar değil	44	51,77	9,72	1,23	,293
	B-Okur-yazar	33	46,70	12,43		
	C-İlkokul	259	50,58	1,46		
	D-Ortaokul	78	48,94	9,88		
	E-Lise	119	50,38	10,80		
	F- Üniversite	50	50,70	11,30		

Tablo 14’de görüldüğü gibi, bilişsel empati puanlarının anne öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($F=2,73$; $p<,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğuna ilişkin yapılan LSD post hoc testi sonuçlarına göre annesi ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite düzeyinde öğrenim gören psikolojik danışman adaylarının bilişsel empati puanları, annesi okur-yazar olan psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Duygusal empati ve temel empati toplam puanlarının anne öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır ($p>,05$). Hostilite puanlarının anne öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği saptanmıştır ($F=2,27$; $p<,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğuna ilişkin yapılan LSD post hoc testi sonuçlarına göre annesi okur-yazar olan psikolojik danışman adaylarının hostilite puanları, annesi okur-yazar olmayan, ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite düzeyinde öğrenim gören psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Depresyon, anksiyete, olumsuz benlik algısı ve somatizasyon puanlarının ise anne öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>,05$). Affetme ölçeği ve alt boyutlarına ait puanların anne öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır ($p>,05$).

4.4.6. Katılımcıların baba öğrenim düzeyine göre karşılaştırılması.

Pikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin, psikolojik belirti düzeylerinin

ve empati düzeylerinin baba öğrenim düzeyi değişkenine göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 15’de yer almaktadır.

Tablo 15.

Katılımcıların Baba Öğrenim Düzeyine Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyut	Yaş Grupları	n	Ort.	SS	F	P
Bilişsel Empati	İlkokul	180	35,78	4,52	1,96	,119
	Ortaokul	96	35,27	5,14		
	Lise	145	36,63	4,47		
	Üniversite	162	35,85	4,08		
Duygusal Empati	İlkokul	180	23,78	3,82	1,66	,175
	Ortaokul	96	23,06	4,46		
	Lise	145	24,15	3,40		
	Üniversite	162	23,78	3,42		
Empati Toplam	İlkokul	180	59,56	7,13	2,43	,064
	Ortaokul	96	58,33	8,07		
	Lise	145	60,79	6,42		
	Üniversite	162	59,63	6,55		
Anksiyete	İlkokul	180	18,03	6,49	1,08	,356
	Ortaokul	96	17,80	7,21		
	Lise	145	17,74	6,70		
	Üniversite	162	16,79	6,71		
Depresyon	İlkokul	180	24,54	8,78	1,14	,330
	Ortaokul	96	24,26	9,23		
	Lise	145	22,77	8,02		
	Üniversite	162	23,91	9,57		
Olumsuz Benlik Algısı	İlkokul	180	18,50	7,46	1,74	,159
	Ortaokul	96	17,74	7,63		

	Lise	145	16,79	6,04		
	Üniversite	162	17,26	7,16		
Somatizasyon	İlkokul	180	13,91	5,42	,05	,987
	Ortaokul	96	13,98	5,96		
	Lise	145	13,72	5,40		
	Üniversite	162	13,85	6,52		
Hostilite	İlkokul	180	11,83	3,76	1,14	,330
	Ortaokul	96	11,70	4,08		
	Lise	145	11,93	3,93		
	Üniversite	162	11,19	3,93		
Kendini Affetme	İlkokul	180	11,84	4,04	,98	,401
	Ortaokul	96	12,49	4,47		
	Lise	145	12,54	3,77		
	Üniversite	162	12,27	4,07		
Başkalarını Affetme	İlkokul	180	21,42	5,91	,64	,589
	Ortaokul	96	21,01	5,79		
	Lise	145	20,50	6,24		
	Üniversite	162	20,99	5,64		
Durumu Affetme	İlkokul	180	17,02	4,60	,14	,936
	Ortaokul	96	16,83	5,09		
	Lise	145	17,10	4,16		
	Üniversite	162	16,81	4,68		
Affetme Toplam	İlkokul	180	50,28	10,70	,02	,997
	Ortaokul	96	50,33	11,27		
	Lise	145	50,15	10,34		
	Üniversite	162	50,07	10,43		

Tablo 15’de görüldüğü gibi, temel empati puanlarının baba öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>,05$). Psikolojik belirtilere ait puanların baba öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği saptanmıştır ($p>,05$). Affetme ölçeği ve alt boyutlarına ait puanların baba öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği sonucu elde edilmiştir ($p>,05$).

4.4.7. Katılımcıların kardeş sayısına göre karşılaştırılması. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin, psikolojik belirti düzeylerinin ve empati düzeylerinin sahip olunan kardeş sayısı değişkenine göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 16’de yer almaktadır.

Tablo 16.

Katılımcıların Kardeş Sayısına Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyut	Kardeş Sayısı	n	Ort.	SS	F	p	Anlamlı Fark
Bilişsel Empati	A-Tek çocuk	26	36,96	4,87	2,69	,045	<i>B>D</i>
	B-2 kardeş	221	36,38	3,92			
	C-3 kardeş	183	35,87	4,58			
	D-4 ve üzeri	153	35,16	5,05			
Duygusal Empati	A-Tek çocuk	26	24,04	3,23	1,28	,280	
	B-2 kardeş	221	24,00	3,80			
	C-3 kardeş	183	23,83	3,46			
	D-4 ve üzeri	153	23,26	4,01			
Empati Toplam	A-Tek çocuk	26	61,00	6,78	2,71	,044	<i>B>D</i>
	B-2 kardeş	221	60,38	6,25			
	C-3 kardeş	183	59,70	7,10			
	D-4 ve üzeri	153	58,42	7,77			
Anksiyete	A-Tek çocuk	26	17,58	7,59	,98	,400	
	B-2 kardeş	221	17,30	6,78			
	C-3 kardeş	183	17,25	6,85			
	D-4 ve üzeri	153	18,37	6,33			
Depresyon	A-Tek çocuk	26	24,58	9,11	1,26	,288	
	B-2 kardeş	221	23,31	8,69			
	C-3 kardeş	183	23,52	9,37			
	D-4 ve üzeri	153	25,00	8,59			
Olumsuz Benlik Algısı	A-Tek çocuk	26	17,50	7,62	1,03	,380	
	B-2 kardeş	221	17,05	7,30			
	C-3 kardeş	183	17,66	7,33			

	D-4 ve üzeri	153	18,36	6,36		
Somatizasyon	A-Tek çocuk	26	13,38	5,31	2,31	,075
	B-2 kardeş	221	13,85	6,01		
	C-3 kardeş	183	13,14	5,63		
	D-4 ve üzeri	153	14,79	5,75		
Hostilite	A-Tek çocuk	26	11,96	3,94	,60	,616
	B-2 kardeş	221	11,65	3,98		
	C-3 kardeş	183	11,38	3,94		
	D-4 ve üzeri	153	11,93	3,77		
Kendini Affetme	A-Tek çocuk	26	11,50	4,39	1,02	,384
	B-2 kardeş	221	12,56	4,06		
	C-3 kardeş	183	12,20	4,22		
	D-4 ve üzeri	153	11,95	3,79		
Başkalarını Affetme	A-Tek çocuk	26	20,77	7,21	,34	,800
	B-2 kardeş	221	21,06	6,07		
	C-3 kardeş	183	20,70	6,18		
	D-4 ve üzeri	153	21,33	5,02		
Durumu Affetme	A-Tek çocuk	26	16,50	5,71	,39	,759
	B-2 kardeş	221	17,18	4,66		
	C-3 kardeş	183	16,74	4,56		
	D-4 ve üzeri	153	16,95	4,35		
Affetme Toplam	A-Tek çocuk	26	48,77	13,28	,56	,639
	B-2 kardeş	221	50,81	10,61		
	C-3 kardeş	183	49,64	11,26		
	D-4 ve üzeri	153	50,22	9,27		

Tablo 16’de görüldüğü gibi, bilişsel empati ($F=2,73$; $p<,05$) temel empati toplam ($F=2,73$; $p<,05$) puanlarının kardeş sayısına göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Farkın hangi gruplar arasında olduğuna ilişkin yapılan LSD post hoc testi sonuçlarına göre 2 kardeş olan psikolojik danışman adaylarının bilişsel empati ve temel empati toplam puanları, 4 ve daha fazla kardeş psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Duygusal empati puanlarının kardeş sayısına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği saptanmıştır ($p>,05$). Psikolojik belirtilere ait puanların kardeş sayısına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır ($p>,05$). Affetme ölçeği ve alt boyutlarına ait puanların kardeş sayısına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>,05$).

4.4.8. Katılımcıların ailelerinin aylık gelir düzeyine göre karşılaştırılması. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin, psikolojik belirti düzeylerinin ve empati düzeylerinin ailenin aylık gelir düzeyi değişkenine göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 17’de sunulmaktadır.

Tablo 17.

Katılımcıların Ailelerinin Aylık Gelirine Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyut	Ailesinin Aylık Geliri	n	Ort.	SS	F	p	Anlamlı Fark
Bilişsel Empati	A-2000TL'den az	238	35,28	4,80	4,18	,016	C>A
	B- 2000-3000TL	147	36,39	4,90			
	C- 3000TL üzeri	198	36,36	3,70			
Duygusal Empati	A-2000TL'den az	238	23,68	3,81	,45	,635	
	B- 2000-3000TL	147	24,01	4,03			
	C- 3000TL üzeri	198	23,66	3,41			
Empati Toplam	A-2000TL'den az	238	58,96	7,29	2,28	,103	
	B- 2000-3000TL	147	60,39	7,84			
	C- 3000TL üzeri	198	60,02	5,83			
Anksiyete	A-2000TL'den az	238	17,88	6,32	2,03	,132	
	B- 2000-3000TL	147	18,12	7,29			
	C- 3000TL üzeri	198	16,81	6,73			
Depresyon	A-2000TL'den az	238	24,27	8,45	,63	,534	
	B- 2000-3000TL	147	23,99	9,53			
	C- 3000TL üzeri	198	23,32	8,99			
Olumsuz Benlik Algısı	A-2000TL'den az	238	18,24	7,04	1,94	,145	
	B- 2000-3000TL	147	17,52	6,90			
	C- 3000TL üzeri	198	16,90	7,26			
Somatizasyon	A-2000TL'den az	238	13,91	5,61	,41	,663	
	B- 2000-3000TL	147	14,14	5,88			
	C- 3000TL üzeri	198	13,58	6,02			

Hostilite	A-2000TL'den az	238	11,98	3,81	1,47	,231
	B- 2000-3000TL	147	11,36	4,04		
	C- 3000TL üzeri	198	11,47	3,91		
Kendini Affetme	A-2000TL'den az	238	11,80	4,10	2,75	,065
	B- 2000-3000TL	147	12,33	4,00		
	C- 3000TL üzeri	198	12,70	4,02		
Başkalarını Affetme	A-2000TL'den az	238	21,44	6,02	2,16	,117
	B- 2000-3000TL	147	21,24	5,90		
	C- 3000TL üzeri	198	20,31	5,70		
Durumu Affetme	A-2000TL'den az	238	17,33	4,41	1,35	,261
	B- 2000-3000TL	147	16,69	4,73		
	C- 3000TL üzeri	198	16,70	4,71		
Affetme Toplam	A-2000TL'den az	238	50,57	10,40	,36	,699
	B- 2000-3000TL	147	50,26	10,75		
	C- 3000TL üzeri	198	49,71	10,78		

Tablo 17'de görüldüğü gibi, bilişsel empati puanlarının ailesinin aylık gelirine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği sonucu elde edilmiştir ($F=4,18$; $p<,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğuna ilişkin yapılan LSD post hoc testi sonuçlarına göre ailesinin aylık geliri 3000TL üzeri olan psikolojik danışman adaylarının bilişsel empati puanı, ailesinin aylık geliri 2000TL'den az olan psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Duygusal empati ve temel empati toplam puanlarının ailesinin aylık gelirine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği görülmüştür ($p>,05$). Psikolojik belirtiler puanlarının ailesinin aylık gelirine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>,05$). Affetme ölçeği ve alt boyutlarına ait puanların ailesinin aylık gelirine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği saptanmıştır ($p>,05$).

4.4.9. Katılımcıların yaşadıkları yere göre karşılaştırılması. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin, psikolojik belirti düzeylerinin ve empati düzeylerinin yaşadıkları yer değişkenine göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 18'de yer almaktadır.

Tablo 18.

Katılımcıların Yaşadıkları Yere Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyut	Yaşadığı Yer	n	Ort.	SS	F	p	Anlamlı Fark
Bilişsel Empati	A- Devlet yurdu	196	35,83	4,72	,43	,653	
	B- Özel yurt	143	36,23	4,24			
	C- Ev	244	35,83	4,50			
Duygusal Empati	A- Devlet yurdu	196	23,83	3,82	,07	,935	
	B- Özel yurt	143	23,73	3,71			
	C- Ev	244	23,70	3,69			

Empati Toplam	A- Devlet yurdu	196	59,66	7,28	,16	,848	
	B- Özel yurt	143	59,96	6,58			
	C- Ev	244	59,54	7,02			
Anksiyete	A- Devlet yurdu	196	18,38	6,56	2,35	,097	
	B- Özel yurt	143	17,47	7,01			
	C- Ev	244	17,00	6,65			
Depresyon	A- Devlet yurdu	196	25,10	8,74	2,99	,051	
	B- Özel yurt	143	23,64	9,30			
	C- Ev	244	23,04	8,73			
Olumsuz Benlik Algısı	A- Devlet yurdu	196	18,89	7,26	6,13	,002	A>C
	B- Özel yurt	143	17,69	7,43			
	C- Ev	244	16,53	6,58			
Somatizasyon	A- Devlet yurdu	196	14,54	5,41	4,70	,009	A>C
	B- Özel yurt	143	14,39	6,77			
	C- Ev	244	12,99	5,43			
Hostilite	A- Devlet yurdu	196	12,10	3,73	2,26	,105	
	B- Özel yurt	143	11,63	4,27			
	C- Ev	244	11,31	3,80			
Kendini Affetme	A- Devlet yurdu	196	11,75	3,90	2,58	,077	
	B- Özel yurt	143	12,24	4,03			
	C- Ev	244	12,63	4,17			
Başkalarını Affetme	A- Devlet yurdu	196	21,03	5,90	,07	,929	
	B- Özel yurt	143	21,14	6,17			
	C- Ev	244	20,91	5,75			
Durumu Affetme	A- Devlet yurdu	196	17,22	4,21	,59	,554	
	B- Özel yurt	143	16,93	4,70			
	C- Ev	244	16,75	4,83			
Affetme Toplam	A- Devlet yurdu	196	50,01	9,81	,05	,952	
	B- Özel yurt	143	50,31	11,23			
	C- Ev	244	50,28	10,89			

Tablo 18’de görüldüğü gibi, temel empati puanlarının yaşanılan yere göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır ($p>,05$). Olumsuz benlik algısı ($F=6,13$; $p<,05$) ve somatizasyon ($F=4,70$; $p<,05$) puanlarının yaşanılan yere göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Farkın hangi gruplar arasında olduğuna ilişkin yapılan LSD post hoc testi sonuçlarına göre devlet yurdunda kalan psikolojik danışman adaylarının olumsuz benlik algısı ve somatizasyon puanları, evde kalan psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Depresyon, anksiyete, ve hostilite puanlarının ise yaşanılan yere göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği görülmüştür ($p>,05$). Affetme ölçeği ve alt boyutlarına ait puanların yaşanılan yere göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>,05$).

4.5. Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon analizleri Tablo 19’da yer almaktadır.

Tablo 19.

Korelasyon Analizi Sonuçları

	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Bilişsel Empati	,44**	,88**	-,04	-,03	-,11**	-,03	-,07	,07	,06	,09*	,10*
Duygusal Empati	1	,81**	,04	,08*	,02	-,01	,04	-,11**	,20**	-,01	,06
Empati Toplam		1	0	,03	-,06	-,02	-,02	-,01	,15**	,05	,10*
Anksiyete			1	,73**	,74**	,65**	,63**	-,38**	-,15**	-,38**	-,4**
Depresyon				1	,74**	,57**	,62**	-,40**	-,07	-,37**	-,35**
Olumsuz Benlik Algısı					1	,60**	,64**	-,48**	-,10*	-,39**	-,41**
Somatizasyon						1	,46**	-,27**	,01	-,25**	-,20**
Hostilite							1	-,34**	-,18**	-,38**	-,39**
Kendini Affetme								1	,12**	,45**	,64**
Başkalarını Affetme									1	,33**	,74**
Durumu Affetme											1
Affetme Toplam											1

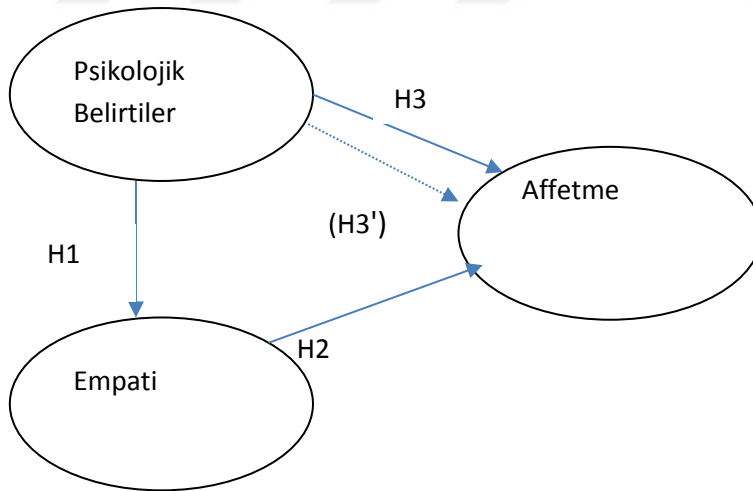
Tablo 19’da görüldüğü gibi, bilişsel empati ile olumsuz benlik algısı ($r=-,11$, $p<,01$) arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki bulunurken, bilişsel empati ile durumu affetme ($r=,09$, $p<,05$) ve affetme toplam puanı ($r=,1$, $p<,05$) arasında ise pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur. Bilişsel empati ile anksiyete, depresyon, somatizasyon, hostilite, kendini affetme ve başkalarını affetme arasındaki ilişkilerin ise anlamlı düzeyde olmadığı görülmüştür. Duygusal empati ile depresyon ($r=,08$, $p<,05$) ve başkalarını affetme ($r=,2$, $p<,01$) arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunurken; duygusal empati ile kendini affetme ($r=-,11$, $p<,01$) arasında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Duygusal empati ile anksiyete, olumsuz benlik algısı, somatizasyon, hostilite, durumu affetme ve affetme toplam puanı arasındaki ilişkilerin ise anlamlı düzeyde olmadığı görülmüştür. Empati toplam ile başkalarını affetme ($r=,15$, $p<,01$) ve affetme toplam puanları ($r=,1$, $p<,05$) arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunurken; duygusal empati ile depresyon, anksiyete, olumsuz benlik algısı, somatizasyon, hostilite, kendini affetme ve durumu affetme arasındaki ilişkilerin anlamlı düzeyde olmadığı görülmüştür.

Anksiyete ile kendini affetme ($r=-,38$, $p<,01$), başkalarını affetme ($r=-,15$, $p<,01$), durumu affetme ($r=-,38$, $p<,01$) ve affetme toplam puanları ($r=-,4$, $p<,01$) arasında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Depresyon ile kendini affetme ($r=-,4$, $p<,01$), durumu affetme ($r=-,37$, $p<,01$) ve affetme toplam puanları ($r=-,35$, $p<,01$) arasında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Depresyon ile başkalarını affetme arasındaki ilişkilerin ise anlamlı düzeyde olmadığı görülmüştür.

Olumsuz benlik algısı ile kendini affetme ($r=-,48$, $p<,01$), başkalarını affetme ($r=-,1$, $p<,05$), durumu affetme ($r=-,39$, $p<,01$) ve affetme toplam puanları ($r=-,41$, $p<,01$) arasında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Somatizasyon ile kendini affetme ($r=-,27$, $p<,01$), durumu affetme ($r=-,25$, $p<,01$) ve affetme toplam puanları ($r=-,2$, $p<,01$) arasında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Somatizasyon ile başkalarını affetme arasındaki ilişkilerin ise anlamlı düzeyde olmadığı görülmüştür. Hostilite ile kendini affetme ($r=-,34$, $p<,01$), başkalarını affetme ($r=-,18$, $p<,05$), durumu affetme ($r=-,38$, $p<,01$) ve affetme toplam puanları ($r=-,39$, $p<,01$) arasında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Olumsuz benlik algısı ile diğer değişkenler arasındaki ilişkilerin ise anlamlı düzeyde olmadığı görülmüştür.

4.6. Araştırmanın Modellerinin Test Edilmesine İlişkin Sonuçlar

Araştırmanın modelinde bağımsız değişken psikolojik belirtiler, bağımlı değişkeni affetme ve aracı değişkeni empati olarak belirlenmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. Araştırma modeli

Tablo 20’de araştırma modeline ilişkin yapılan yol analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 20.

Araştırma Modeline İlişkin Sonuçlar

Doğrudan	Dolaylı Etki
----------	--------------

		Etki							
Bağımsız Değişken	Yol	Bağımlı Değişken	H	B (SE)	R ²	Aracı Değişken	EB	SBT	R ² _{EB}
Psikolojik Belirtiler	→	Empati	H1	,01 (,05)	,00				
Empati	→	Affetme	H2	,03 (,03)	,00				
Psikolojik Belirtiler	→	Affetme	H3	-,66** (,06)	,43				
<i>Psikolojik Belirtiler</i>	→	<i>Affetme</i>	<i>H4 (H3')</i>			<i>Empati</i>	,00	,08	,00
		X ² /sd: 5,20 RMSEA: ,08 SRMR: ,07		GFI: ,94 NFI: ,93 NNFI: ,92		CFI: ,94			

SBT: Sobel test istatistiği EB=Etki büyüklüğü *: p<,05 **: p<,01

Tablo 20’de görüldüğü gibi elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

H1 Ret: Psikolojik belirtilerin empati üzerinde anlamlı etkisi yoktur ($\beta=,01$; $p>,05$) ve psikolojik belirtiler değişkeni, empati değişkenindeki varyansı açıklayamamaktadır ($R^2=,00$).

H2 Ret: Empatinin affetme üzerinde anlamlı etkisi yoktur ($\beta=,03$; $p>,05$) ve empati değişkeni, affetme değişkenindeki varyansı açıklayamamaktadır ($R^2=,00$).

H3 *Kabul*: Psikolojik belirtilerin affetme üzerinde negatif yönlü ve anlamlı etkisi bulunmaktadır ($\beta=-,66$; $p<,05$) ve psikolojik belirtiler değişkeni, affetme değişkenindeki varyansın yaklaşık %43’ünü açıklamaktadır ($R^2=,43$).

H4 (H3') Ret: Psikolojik belirtiler ile affetme arasındaki ilişkide empatinin aracılık etkisi yoktur (EB= ,00; SBT=,08; $p>,05$). Psikolojik belirtilerin affetme üzerindeki (empati aracılığıyla) dolaylı etkisi ,00 düzeyindedir ve istatistiksel olarak anlamlılığı yoktur.

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı, psikolojik danışman adaylarının affetme düzeyleri ile psikolojik belirtileri arasındaki ilişkide empatinin aracılık rolünü araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda belirlenen yedi alt amaca ilişkin sonuçlar literatür ile ilişkili olarak tartışılmaktadır.

5.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirtiler ve empati düzeylerinin demografik değişkenlere göre karşılaştırma sonuçları

5.1.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirtiler ve empati düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre karşılaştırma sonuçları.

5.1.1.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; kendini affetme, durumu affetme ve affetme toplam puanları

cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermezken; başkalarını affetme puanlarının ise cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Kadın psikolojik danışman adaylarının başkalarını affetme puanının erkeklerden anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Bu konuda yapılan bazı çalışmalarda affetmenin cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir (Park ve Enright,1997; Alpay 2009; Alp ve Ercan, 2011; Asıcı, 2013; Sevim, 2014; Sayın, 2017; Öksüz ve Öztürk, 2017). Buna karşın Konstam vd. (2011) tarafından yapılan bir çalışmada, affetmenin cinsiyetlere göre anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucu elde edilmiştir. Bu farklılığın nereden kaynaklandığı incelenmiş ve kadınlar için affetme sürecini etkileyen faktörler yoksulluk, öfkenin azalması ve ayrılma durumu olarak bulunmuş; erkekler için ise yaş, utanç, ilişkideki yakınlık ve gurur olarak belirlenmiştir.

Bu çalışma kapsamında, psikolojik danışman adaylarının cinsiyet dağılımı eşitsizliğinin ve daha çok kadın danışman adaylarının olmasının affetme ve alt boyutlarına ilişkin bulguları açıklamada bir faktör olabileceği düşünülmektedir.

5.1.1.2. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirti düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; psikolojik belirtilere ait puanların cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Benzer şekilde bu konuda yapılan bazı çalışmalarda psikolojik belirtilerin cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir (Çam Çelikel ve Korkmaz, 2008; Kartal vd., 2009). Kurt vd. (2011)'de yaptıkları çalışmalarında anksiyete, olumsuz benlik algısı, hostilite ve somatizasyon puanlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştır. Fakat bu konuda yapılan bazı çalışmalarda ise psikolojik belirtilerin cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Kadın öğrencilerin depresyon düzeylerinin erkek öğrencilere göre anlamlı düzeyde düşük olduğunu (Korkmaz, 2001; Kurt vd., 2011), kız öğrencilerin kaygı seviyelerinin erkek öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek olduğunu (Bozkurt, 2004) belirtilen çalışmalar görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında ise psikolojik belirtiler için elde edilen anlamlı farklılığın olmadığı bulgusuna ulaşılmasında, psikolojik danışman adaylarının cinsiyet dağılımı

eşitsizliğinin ve daha çok kadın danışman adaylarının olmasının rol oynadığı düşünülmektedir.

5.1.1.3. Psikolojik danışman adaylarının empati düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Bu çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; bilişsel empati, duygusal empati ve empati toplam puanlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Kadın psikolojik danışman adaylarının bilişsel, duygusal ve temel empati toplam puanlarının, erkeklerin puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde bu konuda yapılan bazı çalışmalarda empatinin cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir (Alver, 2005; Ekinci ve Aybek, 2010; Arpacı ve Özmen, 2013). Buna karşın bazı çalışmalarda ise empatinin cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği görülmüştür (Tutarel-Kışlak ve Çabukça, 2002; Erçoşkun, 2005).

Literatür incelendiğinde çalışmanın sonucunda bilişsel empati, duygusal empati ve empati toplam puanlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği bulgusuna ulaşılma nedenlerinin; cinsiyetler arasında görülen rollerin ve sorumlulukların farklı olması, büyüme sürecinde ebeveynlerin erkek ve kız çocuklara farklı davranmaları olabileceği belirtilmektedir. (Beyaz, 2016).

5.1.2. Psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirtiler ve empati düzeylerinin yaş değişkenine göre karşılaştırma sonuçları.

5.1.2.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin yaş değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; affetme ve alt boyut puanlarının yaş gruplarına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği bulgusuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde bu konuda yapılan bir çalışmada affetmenin yaşlara göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir (Macaskill vd., 2002). Buna karşın bazı çalışmalarda ise affetmenin yaşlara göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir (Enright, 1997; Asıcı, 2013).

5.1.2.2. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirti düzeylerinin yaş değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; psikolojik belirtilere ait puanların yaşa göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Benzer şekilde bu konuda yapılan bazı çalışmalarda psikolojik belirtilerin yaşa göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir (Çam Çelikel ve Korkmaz, 2008; Kartal vd., 2009). Buna karşın bazı çalışmalarda ise psikolojik belirtilerin yaşa göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir (Yıldırım vd., 2008). Ayrıca, sürekli kaygı düzeyleri ile yaş değişkeni arasında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur (Bozkurt, 2004).

5.1.2.3. Psikolojik danışman adaylarının empati düzeylerinin yaş değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; empati puanlarının yaş değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Alver, (2005) tarafından yapılan bir çalışmada, benzer sonuçların elde edildiği belirlenmiştir.

5.1.3. Psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirtiler ve empati düzeylerinin sınıf düzeyi değişkenine göre karşılaştırma sonuçları.

5.1.3.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin sınıf düzeyi değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; affetme ve alt boyut puanlarının sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Literatür incelendiğinde, bireylerin affetme düzeyleri ile sınıf düzeyi değişkeni arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmaların sonuçlarının bu çalışmada elde edilen sonuçlarla tutarlı olduğu görülmektedir (Asıcı, 2013; Öksüz ve Öztürk, 2017).

5.1.3.2. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirti düzeylerinin sınıf düzeyi değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; psikolojik belirtilerinin somatizasyon alt boyutuna ait

puanların sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Birinci sınıfta öğrenim gören psikolojik danışman adaylarının somatizasyon puanı, ikinci ve üçüncü sınıfta öğrenim gören psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir. Depresyon, anksiyete, olumsuz benlik algısı ve hostilete alt boyutları puanların ise sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bu konuda yapılan bir çalışmada psikolojik belirtilerin sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir (Kartal vd., 2009). Buna karşın bazı çalışmalarda ise psikolojik belirtilerin sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Örneğin; birinci sınıfa devam eden öğrencilerin depresyon düzeylerinin dördüncü sınıfa devam edenlerden anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenen (Korkmaz, 2001), birinci sınıfa devam eden psikolojik danışman adaylarının psikiyatrik belirtilerinin dördüncü sınıftakilere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar bulunmaktadır (Yavuz, 2006). Elde edilen bu sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde; somatizasyon, depresyon ve psikiyatrik belirtilerin birinci sınıf öğrencilerinde anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuçların birinci sınıf öğrencilerinin üniversite yaşamına uyum sürecinde olmalarıyla ve bu sürece ilişkin yaşadıkları stres düzeylerinin yüksek olmasıyla ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

5.1.3.3. Psikolojik danışman adaylarının empati düzeylerinin sınıf düzeyi değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; empatiye ait puanların sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Benzer şekilde bu konuda yapılan bazı çalışmalarda empatinin (Erçoşkun, 2005) ve empatik eğilimin (Yıldırım, 1992; Yavuz, 2006) sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Buna karşın bazı çalışmalarda ise empatinin sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Örneğin; dördüncü sınıf öğrencilerinin empatik beceri puan ortalamasının birinci sınıf öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucuna ulaşan (Yıldırım, 1992), empatik beceri açısından psikolojik danışman adaylarının sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık olduğu ve bu farklılığın üst sınıfların lehine olduğunu belirleyen (Alver, 2005), öğretmen adaylarının empatik eğilimlerinin sınıf düzeyi değişkenine

göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı sunucuna ulaşan çalışmalar bulunmaktadır (Ekinci ve Aybek, 2010).

5.1.4. Psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirtiler ve empati düzeylerinin anne öğrenim düzeyi değişkenine göre karşılaştırma sonuçları.

5.1.4.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin anne öğrenim düzeyi değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; affetme ve alt boyut puanlarının anne öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Literatür incelendiğinde; bireylerin affetme düzeyleri ile anne öğrenim düzeyleri değişkeni arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmaların sonuçlarının bu çalışmada elde edilen sonuçlarla tutarlı olduğu görülmektedir (Asıcı, 2013; Öksüz ve Öztürk, 2017).

5.1.4.2. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirti düzeylerinin anne öğrenim düzeyi değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; hostilite puanlarının anne öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği saptanmıştır. Annesi okur-yazar olan psikolojik danışman adaylarının hostilite puanları, annesi okur-yazar olmayan, ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite düzeyinde öğrenim gören psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir. Fakat, depresyon, anksiyete, olumsuz benlik algısı ve somatizasyon puanların anne öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı bulunmuştur. Literatür incelendiğinde; bireylerin psikolojik belirti düzeyleri ile anne öğrenim düzeyleri değişkeni arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmaların sonuçlarının bu çalışmada elde edilen sonuçlarla tutarsız olduğu görülmektedir. Örneğin; öğrencilerin annelerinin eğitim düzeylerinin düştükçe onların depresyon belirtilerinin arttığı sonucuna ulaşan çalışmalar bulunmaktadır (Korkmaz, 2001; Çelikel ve Korkmaz, 2008).

5.1.4.3. Psikolojik danışman adaylarının empati düzeylerinin anne öğrenim düzeyi değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Elde edilen bulgulara

göre; bilişsel empati puanlarının anne öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Annesi ilkökul, ortaokul, lise ve üniversite düzeyinde öğrenim gören psikolojik danışman adaylarının bilişsel empati puanları, annesi sadece okur-yazar olan psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir. Buna karşın, duygusal empati ve empati toplam puanlarının anne öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu konuda yapılan bazı çalışmalarda empatinin anne öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir (Erçoşkun, 2005). Buna karşın bazı çalışmalarda ise empatinin anne öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir (Ekinci ve Aybek, 2010).

5.1.5. Psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirtiler ve empati düzeylerinin baba öğrenim düzeyi değişkenine göre karşılaştırma sonuçları.

5.1.5.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin baba öğrenim düzeyi değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; affetme ve alt boyut puanlarının baba öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Benzer şekilde bu konuda yapılan bir çalışmada affetmenin baba öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir (Asıcı, 2013). Buna karşın başka bir çalışmalarda ise affetmenin baba öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir (Öksüz ve Öztürk, 2017).

5.1.5.2. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirti düzeylerinin baba öğrenim düzeyi değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; psikolojik belirtilere ait puanların baba öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Benzer olarak bu konuda yapılan bir çalışmada psikolojik belirtilerin baba öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir (Korkmaz, 2001). Buna karşın başka bir çalışmada ise, ebeveynlerin öğrenim durumunun düşük olmasının

öğrencilerin depresif belirtilerini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Çelikel ve Korkmaz, 2008).

5.1.5.3. Psikolojik danışman adaylarının empati düzeylerinin baba öğrenim düzeyi değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Elde edilen bulgulara göre; empatiye ait puanların baba öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Benzer şekilde bu konuda yapılan bir çalışmada empatinin baba öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir (Erçoşkun, 2005). Buna karşın başka bir çalışmada ise, öğretmen adaylarının empatik eğilimlerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır (Ekinci ve Aybek, 2010).

5.1.6. Psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirtiler ve empati düzeylerinin kardeş sayısı değişkenine göre karşılaştırma sonuçları.

5.1.6.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin kardeş sayısı değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; affetme ve alt boyut puanlarının kardeş sayısına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Literatür incelendiğinde; bireylerin affetme düzeyleri ile sahip oldukları kardeş sayısı değişkeni arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmaların sonuçlarının bu çalışmada elde edilen sonuçlarla tutarlı olduğu görülmektedir (Asııcı, 2013).

5.1.6.2. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirti düzeylerinin kardeş sayısı değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; psikolojik belirtilere ait puanların kardeş sayısına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Literatürde; bireylerin psikolojik belirti düzeyleri ile sahip oldukları kardeş sayısı değişkeni arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmaların sonuçlarının bu çalışmada elde edilen sonuçlarla tutarsız olduğu görülmektedir. Örneğin; Yıldırım vd. (2008) tarafından öğrencilerin psikolojik belirti düzeylerinin kardeş sayısı değişkenlerine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

5.1.6.3. Psikolojik danışman adaylarının empati düzeylerinin kardeş sayısı değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Elde edilen bulgulara göre; bilişsel empati ve empati toplam puanlarının kardeş sayısına göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. İki kardeş olan psikolojik danışman adaylarının bilişsel empati ve empati toplam puanları, dört ve daha fazla kardeş olan psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir. Duygusal empati puanlarının ise, kardeş sayısına göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu konuda yapılan bir çalışmada, empatinin kardeş sayısına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir (Erçoşkun, 2005). Buna karşın başka bir çalışmada ise, empatik eğilim puan ortalamalarının kardeş sayısı değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucu elde edilmiştir (Arpacı ve Özmen, 2013).

5.1.7. Psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirtiler ve empati düzeylerinin aylık gelir değişkenine göre karşılaştırma sonuçları.

5.1.7.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin aylık gelir değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; affetme ve alt boyut puanlarının aylık gelire göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Literatür incelendiğinde; bireylerin affetme düzeyleri ile aylık gelir değişkeni arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmaların sonuçlarının bu çalışmada elde edilen sonuçlarla tutarlı olduğu görülmektedir (Asıcı, 2013).

5.1.7.2. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirti düzeylerinin aylık gelir değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; psikolojik belirtilere ait puanların aylık gelire göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bireylerin psikolojik belirti düzeyleri ile aylık gelir değişkeni arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmaların sonuçlarının bu çalışmada elde edilen sonuçlarla tutarsız olduğu görülmektedir. Örneğin; üniversite öğrencilerinin depresyon seviyelerinin sosyo-ekonomik duruma göre anlamlı düzeyde farklılaştığı (Bozkurt, 2004) ve psikolojik danışman

adaylarının ailelerinin ekonomik düzeyleri azaldıkça, onların depresyon seviyelerinin arttığı (Korkmaz, 2001) sonuçlarının elde edildiği çalışmalar bulunmaktadır.

5.1.7.3. Psikolojik danışman adaylarının empati düzeylerinin aylık gelir değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Elde edilen bulgulara göre; bilişsel empati puanlarının ailenin aylık gelirine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği sonucu elde edilmiştir. Ailesinin aylık geliri 3000TL üzeri olan psikolojik danışman adaylarının bilişsel empati puanı, ailesinin aylık geliri 2000TL'den az olanların puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir. Duygusal empati ve empati toplam puanlarının ailenin aylık gelirine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği görülmüştür. Bu konuda yapılan bir çalışmada, empatinin aylık gelirine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir (Erçoşkun, 2005). Buna karşın başka bir çalışmada ise öğretmen adaylarının empatik eğilimlerinin algıladıkları sosyo-ekonomik düzey değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucu elde edilmiştir (Ekinci ve Aybek, 2010).

5.1.8. Psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirti düzeylerinin yaşanılan yer değişkenine göre karşılaştırma sonuçları.

5.1.8.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin yaşanılan yer değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; affetme ve alt boyut puanlarının yaşanılan yere göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bu konuda yapılan bir çalışmada ise bu çalışmanın bulgularıyla tutarlı olmayan bir şekilde, başkalarını affetmenin yaşanılan yere göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği ve evde arkadaşları ile birlikte yaşayan üniversite öğrencilerinin başkalarını affetme eğilimlerinin yurttta yaşayanlara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir (Gündüz, 2014).

5.1.8.2. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirti düzeylerinin yaşanılan yer değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; olumsuz benlik algısı ve somatizasyon alt boyut puanlarının yaşanılan yere göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği

belirlenmiştir. Devlet yurdunda kalan psikolojik danışman adaylarının olumsuz benlik algısı ve somatizasyon puanları, evde kalan psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir. Depresyon, anksiyete ve hostilite alt boyutları puanlarının ise, yaşanılan yere göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği görülmüştür. Bu konuda yapılan bazı çalışmalarda ise farklı olarak, ailesiyle birlikte yaşayan psikolojik danışman adaylarının depresyon düzeylerinin daha düşük olduğu belirlenmiştir (Korkmaz, 2001; Çam Çelikel ve Korkmaz, 2008).

5.1.9. Psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirti düzeylerinin psikolojik yardım alma değişkenine göre karşılaştırma sonuçları.

5.1.9.1. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin psikolojik yardım alma değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular. Çalışmanın sonucunda elde edilen bir diğer bulguya göre; kendini affetme, durumu affetme ve affetme toplam puanlarının psikolojik yardım alma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Psikolojik yardım almayan psikolojik danışman adaylarının kendini affetme, durumu affetme ve affetme toplam puanları, psikolojik yardım alanların puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir. Başkalarını affetme puanlarının ise psikolojik yardım alma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde psikolojik sorun yaşama değişkeni ile affetme düzeyinin karşılaştırıldığı bir çalışmaya göre, psikolojik sorun yaşamamış eğitim fakültesi öğrencilerinin kendini affetme, durumu affetme ve affetme genel puan ortalamalarının, psikolojik sorun yaşamış eğitim fakültesi öğrencilerinin genel puan ortalamalarından yüksek olduğu; başkalarını affetme puan ortalamalarına göre anlamlı düzeyde bir farklılaşma olmadığı görülmüştür (Asıcı, 2013).

5.1.9.2. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirti düzeylerinin psikolojik yardım alma değişkeni açısından incelenmesine ilişkin bulgular.

Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; anksiyete, depresyon, olumsuz benlik algısı ve somatizasyon puanlarının psikolojik yardım alma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Psikolojik yardım alan psikolojik danışman adaylarının anksiyete, depresyon, olumsuz benlik algısı, somatizasyon puanları, psikolojik yardım almayan psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir. Hostilite puanlarının ise, psikolojik yardım alma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği görülmüştür. Bu konuda yapılan bazı çalışmalarda üniversite öğrencilerinin depresyon seviyelerinin psikolojik danışma hizmetlerinden yararlanıp yararlanılmadığına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı (Bozkurt, 2004) ve psikolojik danışman adaylarının psikolojik yardım arama tutumunun psikolojik belirti düzeyleri üzerinde etkisinin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (Çakar ve İkiz, 2016).

5.2. Psikolojik Danışman Adaylarının Affetme Düzeyleri, Psikolojik Belirtileri ve Empati Düzeyleri Arasındaki Korelasyona İlişkin Sonuçlar

5.2.1. Affetme ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişki ile ilgili sonuçlar ve yorumlanması. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; kendini affetme ile anksiyete, depresyon, olumsuz benlik algısı, somatizasyon ve hostilite değişkenleri arasında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Başkalarını affetme ile anksiyete, olumsuz benlik algısı ve hostilite değişkenleri arasında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki belirlenmiştir. Durumu affetme ile anksiyete, depresyon, olumsuz benlik algısı, somatizasyon ve hostilite değişkenleri arasında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Son olarak ise, affetme toplam puanları ile anksiyete, depresyon, olumsuz benlik algısı, somatizasyon ve hostilite değişkenleri arasında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Literatürde, bireylerin psikolojik belirti düzeyleri ile affetme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmaların sonuçlarının bu çalışmanın bulgularıyla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bazı çalışmalarda kendini affetme ile psikolojik sağlamlık (Eraslan Çapan ve Arıcıoğlu, 2014), psikolojik iyi oluş (Thompson vd., 2005), mental ve psikolojik sağlık (Avery, 2008) arasında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir. Kendini affetme ile depresif belirtiler (Maltby vd., 2001;

Thompson vd., 2005; Hirsch vd., 2011; Ellis, 2014; Liao ve Wei 2015), anksiyete (Maltby vd., 2001; Thompson vd., 2005) ve öfke (Thompson vd., 2005) arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu sonucu elde edilen çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca, başkalarını affetme ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkilerin incelendiği bazı çalışmalarda ise, bireyin başkalarını affetme düzeyi ile ruh sağlığının (Akın vd., 2012), psikolojik sağlamlığının (Eraslan Çapan ve Arıcıoğlu, 2014) ve psikolojik iyi oluş düzeyinin (Thompson vd., 2005; Bono vd., 2008) pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Durumu affetme ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkilerin incelendiği bazı çalışmalarda ise, bireyin durumu affetme düzeyi ile ruh sağlığının (Akın vd., 2012), psikolojik sağlamlığın (Eraslan Çapan ve Arıcıoğlu, 2014) ve psikolojik iyi oluş düzeyinin (Thompson vd., 2005) pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişki olduğunu belirlenmiştir. Affetme toplam puanı ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkilerin incelendiği bir çalışmada ise, affetme ile psikolojik iyi oluş düzeyinin pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili olduğu belirlenmiştir (Çardak, 2012). Benzer şekilde, affetme toplam puanı ile depresyon (Lin vd., 2004; Friedberg vd., 2009; Shateri vd., 2016), anksiyete (Lin vd, 2004; Çardak, 2012; Friedberg vd., 2009) ve öfke (Lin vd, 2004) arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu bulguları elde edilmiştir. Yukarıda yer verilen tüm sonuçların, bu araştırmada elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermesine rağmen, depresif belirtiler ile başkalarını affetme arasında anlamlı düzeyde ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşan bir çalışmanın da olduğu belirlenmiştir (Liao ve Wei, 2015).

Tüm bu sonuçlar göz önüne alındığında psikolojik danışman adaylarının affetme düzeyleri ile psikolojik belirtileri arasındaki ilişkinin ortaya konulmasının önemli olduğu görülmektedir. Özellikle affetme konusunda sorun yaşayan psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirtilenin incelenmesi, onların affetme düzeylerinin artmasına katkı sağlayabilir.

5.2.2. Affetme ve empati arasındaki ilişki ile ilgili sonuçlar ve yorumlanması. Araştırmanın sonucunda bilişsel empati ile durumu affetme ve affetme toplam puanı arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur. Duygusal empati ile başkalarını affetme arasında pozitif yönde, kendini affetme arasında ise negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur. Ayrıca, empati

toplam puanları ile başkalarını affetme ve affetme toplam puanları arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur. Bilişsel empati ile başkalarını ve kendini affetme arasında, duygusal empati ile durumu affetme ve affetme toplam puanları arasında, empati toplam puanı ile başkalarını affetme ve toplam affetme puanları arasında ise anlamlı düzeyde bir ilişki bulunamamıştır.

Literatürde bu çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular ile benzer sonuçları olan çalışmalar olduğu görülmektedir. Konstam vd., (2001) tarafından yapılan bir çalışmada, başkalarını affetme ile empatik ilgi arasında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde başkalarını affetme ile duygusal empati arasında pozitif yönde ve anlamlı ilişkinin olduğu (Macaskill vd., 2002; Toussaint ve Webb, 2005; Turnage vd., 2012) çalışmalar bulunmaktadır. Bazı çalışmalarda ise bireylerin affetme düzeyleri ile empati düzeyleri arasında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur (Worthington vd., 2000; Hodgson ve Wertheim, 2007). Diğer taraftan, Macaskill vd. (2002) tarafından yapılan bir çalışmada ise, kendini affetme ile duygusal empati arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ranganadhan ve Todorov (2010) tarafından yapılan bir çalışmada da, kendini affetme ile empati toplam puanları arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki bulunduğu belirlenmiştir. Mellor vd. (2012) tarafından yapılan bir başka çalışmada bireylerin empatik ilgileri ile başkalarını affetme arasında negatif yönde bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Bu bulgu genel olarak değerlendirildiğinde; psikolojik danışman adaylarının empati puanları arttıkça affetme puanlarının da artacağı şeklinde yorumlanabilir. Yaşamlarında affetme ile ilgili sorunu olan psikolojik danışman adaylarının empati düzeylerini arttırmaya odaklanması ve böylece affetme düzeylerinin artırılması söz konusu olabilir. Zarar görmüş psikolojik danışman adaylarının empati düzeyinin artması, kendisine zarar veren bireyin duygularını, düşüncelerini, davranışlarını, yaşadıklarını ve içinde bulunduğu koşulları anlamalarını sağlayabilir. Kendisine zarar veren bireyi anlayabilen psikolojik danışman adayı affetme seçeneğine yönelebilir ve bu bireyle olan ilişkisini düzeltebilir.

5.2.3. Psikolojik belirtiler ve empati arasındaki ilişki ile ilgili sonuçlar ve yorumlanması. Elde edilen bulgulara göre, bilişsel empati ile olumsuz benlik algısı

arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki bulunurken, duygusal empati ile depresyon arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Bilişsel empati ile depresyon, kaygı, somatizasyon ve hostilite arasında, duygusal empati ile kaygı, olumsuz benlik algısı, hostilite ve somatizasyon arasında, empati toplam puanı ile depresyon, kaygı, olumsuz benlik algısı, somatizasyon ve hostilite arasında ise anlamlı düzeyde bir ilişki bulunamamıştır.

Bu çalışmada elde edilen bilişsel empati ile olumsuz benlik algısı arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu sonucu literatür ışığında değerlendirildiğinde; empatinin bilişsel boyutunda bireyin diğerlerini anlamak için gözlem yapması, düşünmesi ve diğerlerinin duygu ve düşüncelerini sözel ve sözel olmayan ipuçlarıyla anlayabilmesi beklenmektedir (Goldstein ve Michaels, 1985; Akt; Yılmaz ve Şahinkaya, 2010). Psikolojik danışmanın olumsuz benlik algısına sahip olması kendini değersiz olarak algılaması anlamına gelmektedir (Deragotis, 1977). Bu durum psikolojik danışmanı, danışan odaklı olmaktan çıkararak kendine odaklı olmasına (Davis, 1983), kişisel gerilim yaşamasına ve danışanla empati kurmada güçlük çekmesine neden olabilmektedir. Ayrıca literatürde, psikolojik danışma sürecini etkileyen en önemli etmenlerden birisinin psikolojik danışmanın empati becerisi olduğu ve bu doğrultuda psikolojik danışma sürecinde empati becerisi yüksek olan psikolojik danışmanın danışanların duygu, düşünce ve yaşantılarını daha doğru olarak anlayabileceği ve uygun tepkiler verebileceği anlaşılmaktadır. Psikolojik danışma sürecinde, danışmanların yüksek düzeyde psikolojik belirtilere sahip olmaları, onların danışanlarıyla etkili bir empati kurmalarını güçleştirebilir.

Ayrıca empati ile depresyon arasında ilişkiyi inceleyen bazı araştırmalara ulaşılmıştır. Örneğin; Schreiter vd. (2013) bilişsel empati ile depresyon arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu, fakat duygusal empati ile depresyon arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Tully, Ames, Garcia ve Donohue (2016) ise bireylerde bilişsel empati düzeyinin aşırı derecede yüksek veya düşük olması ile depresyon arasında ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Bu çalışmalarda bireylerin bilişsel empati düzeylerinin yüksek olmasının depresyon riskini arttırdığı belirtilmektedir. Benzer şekilde son zamanlarda yapılan çalışmalarda, aşırı düzeyde empatiye sahip olan bireylerde depresyon riskinin yüksek olduğu görülmektedir (O'Connor, Berry, Lewis, Mulherin ve Crisostomo, 2007). Aynı zamanda bazı

çalışmalarda, empatik eğilim düzeyleri arttıkça saldırganlığın (Rehber, 2007), öfkenin (Çevik, 2017), genel psikolojik belirti düzeylerinin ve psikolojik belirtiler alt boyutlarının (Kurt vd., 2011) azaldığı görülmektedir. Diğer taraftan Bebek (2012) tarafından yapılan bir çalışmada, depresif belirti düzeyi ve empatik eğilim arasında anlamlı düzeyde ilişki olmadığı görülmüştür.

Psikolojik danışman adaylarının duygusal empati ile depresyon düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu bulgusuna ilişkin literatür incelendiğinde, bireylerin empati ve duygusal empati becerisinin yüksek olmasının depresyon riskini arttırdığı vurgulanmaktadır (Tully, Ames, Garcia ve Donohue, 2016; O'Connor, Berry, Lewis, Mulherin ve Crisostomo, 2007; Cramer ve Jowett, 2010; Cusi, MacQueen, Spreng, ve McKinnon, 2011). Bu çalışmalarda, bireyin empati ve duygusal empati becerilerinin yüksek olmasının bir sonucu olarak aşırı şefkat duygusunun ve empatik yorgunluğun ortaya çıkabileceği ve tüm bunların sonucunda depresyon riskinin arttığı belirtilmektedir (Klimecki ve Singer, 2012; Oakley, Knafo ve McGrath, 2012). Bu doğrultuda, psikolojik danışmanların duygusal empati düzeylerinin yüksek olmasının, onların yaşadıkları duygusal strese yönelik hassasiyetlerini arttırabileceği ve böylece onlarda depresyon, kaygı gibi psikolojik belirtilerin ortaya çıkmasını kolaylaştırabileceği düşünülmektedir.

5.3. Affetme ile Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişkide Empatinin Aracılık Rolü İle İlgili Sonuçlar ve Yorumlanması

Bu çalışmanın modelinin test edilmesine ilişkin bulgular incelendiğinde, psikolojik belirtilerin affetme üzerinde negatif yönlü ve anlamlı düzeyde etkisi olduğu belirlenirken; empati düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, psikolojik danışman adaylarının empati düzeylerinin de affetme üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı görülmüştür. Aracılık testine ilişkin sonuçlar incelendiğinde ise psikolojik belirtiler ile affetme arasındaki ilişkide empatinin aracılık rolünün bulunmadığı belirlenmiştir.

Bu çalışmada elde edilen psikolojik belirtilerin affetme üzerinde negatif yönlü ve anlamlı düzeyde etkisi olduğu sonucunun değerlendirmesine yönelik literatür incelendiğinde, benzer sonuçlar elde edilmiş çalışmalar olduğu görülmektedir. Akın vd. (2012) tarafından yapılan bir çalışmada, ruh sağlığı ile affetme düzeyi arasında

pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili bulunmuştur. Ayrıca, affetmenin psikolojik iyi oluşu arttırdığı (Çardak, 2012), bireylerde görülen anksiyete (Lin vd., 2004; Thompson vd., 2005; Friedberg vd., 2009; Çardak, 2012), depresyon (Lin vd., 2004; Thompson vd., 2005; Friedberg vd., 2009; Shateri vd., 2016) ve öfke (Lin vd., 2004; Thompson vd., 2005) düzeylerini azalttığı, kendini affetme ile depresyon arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu (Hirsch vd., 2011; Ellis, 2014; Liao ve Wei, 2015) görülmektedir. Bu çalışmada elde edilen psikolojik belirtilerin affetme üzerinde anlamlı düzeyde etkisi olduğu sonucu literatürle tutarlıdır. Bu sonuçların, psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirtilerinin affetme düzeyleri üzerindeki etkisinin anlaşılması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerini arttırmaya dönük yapılacak çalışmalarda psikolojik belirtilerinin belirlenmesi ve psikolojik yardım ihtiyaçlarının karşılanması yararlı olabilir.

Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirtilerinin empati düzeyleri üzerinde anlamlı düzeyde bir etkisinin olmadığı sonucuna ilişkin literatür incelendiğinde, bu konuda yapılan çalışmaların daha çok psikolojik belirtiler ile empati arasındaki ilişkiye odaklandığı ve ilişkiyi ortaya koyduğu görülmektedir (Bebek, 2012; Rehber, 2007; Kurt vd., 2011; Schreiter vd., 2013). Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirtilerinin empati düzeyleri üzerindeki etkisinin incelenmesinin, psikolojik danışman adaylarının empati düzeylerinin geliştirilmesi açısından önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Psikolojik danışma sürecini etkileyen en önemli etmenlerden birisi psikolojik danışmanın empati becerisidir. Psikolojik danışma sürecinde empati becerisi yüksek olan psikolojik danışmanlar danışanların duygu, düşünce ve yaşantılarını doğru olarak anlayabilirler ve uygun tepki verebilirler. Böylece danışanların farkındalık düzeyleri artabilir ve süreçten daha iyi yararlanabilirler (Yıldırım, 1992). Bu nedenle, psikolojik danışman adaylarının danışmanlık eğitimi süreçlerinde empati düzeylerini olumsuz etkileyen değişkenlere odaklanılmasına ve empati becerilerinin artırılmasına yönelik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Ayrıca bu çalışmada empatinin affetme üzerinde anlamlı etkisi bulunmadığı sonucu elde edilmiştir. Fakat literatür incelendiğinde empatinin affetmenin gerçekleşebilmesi için gerekli bir unsur olduğunu belirten çalışmalar olduğu

görülmektedir (Freedman ve Enright, 1996; McCullough vd., 1998; Worthington, 2006; Gündüz, 2014). Ayrıca bireylerin affetme düzeylerinin kendilerine zarar verenle kurdukları empati düzeyine bağlı olduğu (Worthington vd., 2000); empatik ilgi ile affetme arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişkinin olduğu (Konstam vd., 2001); empatinin bireyin affetmesini doğrudan ve pozitif yönde etkilediği (Hodgson ve Wertheim, 2007) belirtilmektedir. Bu çalışmada psikolojik danışman adaylarının empati düzeylerinin affetme üzerinde anlamlı etkisinin bulunmamasının empatinin çok boyutlu bir kişilik özelliği ve yetenek olduğu görüşünden hareketle kullanılan ölçme aracının empatiyi sadece iki boyutlu olarak değerlendirmesinin bir sonucu olabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda, empatiyi psikolojik danışman adaylarının hem bir kişilik özelliği ve yetenek olarak hem de psikolojik danışma becerisi olarak çok boyutlu bir kavram şeklinde değerlendirilebilecek ölçme araçlarının geliştirileceği yeni çalışmaların gerekli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada psikolojik belirtiler ile affetme arasındaki ilişkide empatinin aracılık rolüne ilişkin yapılan model testinde, empatinin aracılık etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Bu konudaki literatür incelendiğinde; bireylerin affetme düzeyleri ile psikolojik belirtileri arasındaki ilişkiyi ortaya koyan birçok çalışmanın olduğu görülmektedir (Akın vd., 2012; Çardak, 2012; Lin vd., 2004; Thompson vd., 2005; Friedberg vd., 2009; Shateri vd., 2016; Hirsch vd., 2011; Ellis, 2014; Liao ve Wei, 2015). Ancak, bu ilişkide empatinin aracılık rolü olmadığı sonucu affetme ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkinin doğrudan bir ilişki olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu çalışmada, psikolojik belirtilerin affetme düzeyleri ile ilişkisini temel alarak psikolojik danışman adaylarının empati düzeylerinin düşük yada yüksek olmasının bu ilişkiyi nasıl etkileyeceğine odaklanılmış ve bu ilişkide empatinin belirleyici olmadığı görülmüştür. Bu sonuçlara bağlı olarak psikolojik danışman adaylarının eğitim süreçlerinde, psikolojik belirtilerinin incelenmesine ve tedavisine odaklanılarak affetme düzeylerinin arttırılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca yeni yapılacak çalışmalarla psikolojik belirtiler ile affetme arasındaki ilişkide belirleyici olan diğer aracılık etkisine sahip değişkenlerin belirlenmesi, bu ilişkinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak bu araştırmada psikolojik danışman adaylarının affetme, psikolojik belirtiler ve empati düzeylerinin demografik değişkenlere göre anlamlı düzeyde

farklılaşp farklılaşmadığı, psikolojik danışman adaylarının affetme düzeyleri, psikolojik belirti düzeyleri ve empati düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı ve psikolojik danışman adaylarının affetme düzeyleri ile psikolojik belirti düzeyleri arasındaki ilişkide empatinin aracılık rolü incelenmiş, bu kapsamda da aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır;

1-Başkalarını affetme puanlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği ve kadın psikolojik danışman adaylarının başkalarını affetme puanın erkeklerden anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

2- Bilişsel empati, duygusal empati ve empati toplam puanlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği ve kadın psikolojik danışman adaylarının bilişsel, duygusal ve temel empati toplam puanlarının, erkeklerin puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

3- Psikolojik belirtilerinin somatizasyon alt boyutuna ait puanların sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği ve birinci sınıfta öğrenim gören psikolojik danışman adaylarının somatizasyon puanı, ikinci ve üçüncü sınıfta öğrenim gören psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

4- Hostilite puanlarının anne öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği ve annesi okur-yazar olan psikolojik danışman adaylarının hostilite puanları, annesi okur-yazar olmayan, ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite düzeyinde öğrenim gören psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir olduğu saptanmıştır.

5- Bilişsel empati puanlarının anne öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği ve annesi ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite düzeyinde öğrenim gören psikolojik danışman adaylarının bilişsel empati puanları, annesi sadece okur-yazar olan psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

6- Bilişsel empati ve empati toplam puanlarının kardeş sayısına göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği ve iki kardeş olan psikolojik danışman adaylarının bilişsel empati ve empati toplam puanları, dört ve daha fazla kardeş olan psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

7- Bilişsel empati puanlarının ailenin aylık gelirine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği ve ailesinin aylık geliri 3000TL üzeri olan psikolojik danışman adaylarının bilişsel empati puanı, ailesinin aylık geliri 2000TL'den az olanların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir.

8- Olumsuz benlik algısı ve somatizasyon alt boyut puanlarının yaşanılan yere göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği ve devlet yurdunda kalan psikolojik danışman adaylarının olumsuz benlik algısı ve somatizasyon puanları, evde kalan psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

9- Kendini affetme, durumu affetme ve affetme toplam puanlarının psikolojik yardım alma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği ve psikolojik yardım almayan psikolojik danışman adaylarının kendini affetme, durumu affetme ve affetme toplam puanları, psikolojik yardım alanların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

10- Anksiyete, depresyon, olumsuz benlik algısı ve somatizasyon puanlarının psikolojik yardım alma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği ve psikolojik yardım alan psikolojik danışman adaylarının anksiyete, depresyon, olumsuz benlik algısı, somatizasyon puanları, psikolojik yardım almayan psikolojik danışman adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

11- Kendini affetme ile anksiyete, depresyon, olumsuz benlik algısı, somatizasyon ve hostilite değişkenleri arasında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur.

12- Başkalarını affetme ile anksiyete, olumsuz benlik algısı ve hostilite değişkenleri arasında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur.

13- Durumu affetme ile anksiyete, depresyon, olumsuz benlik algısı, somatizasyon ve hostilite değişkenleri arasında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur.

14- Affetme toplam puanları ile anksiyete, depresyon, olumsuz benlik algısı, somatizasyon ve hostilite değişkenleri arasında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur.

15- Bilişsel empati ile durumu affetme ve affetme toplam puanı arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur.

16- Duygusal empati ile başkalarını affetme arasında pozitif yönde, kendini affetme arasında ise negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur.

17- Empati toplam puanları ile başkalarını affetme ve affetme toplam puanları arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur.

18- Bilişsel empati ile olumsuz benlik algısı arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur.

19- Duygusal empati ile depresyon arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur.

20- Psikolojik belirtilerin affetme üzerinde negatif yönlü ve anlamlı düzeyde etkisinin olduğu belirlenmiştir.

5.4. Öneriler

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın sonuçları temel alınarak alan uygulayıcılara ve bu kavramlar ile çalışma yapmak isteyen araştırmacılara yönelik bazı önerilere yer verilmiştir:

- 1- Psikolojik danışman adaylarından oluşan danışanlarla, onların empati düzeylerini yükseltmeye yönelik çalışmalar (psiko-eğitim programlarının hazırlanması ve uygulanması, bu konuda konferans ve seminerler verilmesi gibi...) yürütülebilir.
- 2- Psikolojik danışman adaylarından oluşan danışanların psikolojik belirti düzeylerini ölçmeye ve azaltmaya yönelik çalışmalar yürütülebilir. Böylece psikolojik danışman adaylarının psikolojik sağlıkları güçlendirilebilir.
- 3- Psikolojik belirtiler ile affetme arasındaki ilişki göz önünde bulundurularak psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirtilerinin belirlenerek psikolojik yardım hizmetlerinin verilmesine önem verilebilir.
- 4- Affetme ile empati arasındaki ilişki göz önünde bulundurularak, psikolojik danışman adaylarının empati düzeyleri artırılarak affetme düzeylerinin arttırılmasına dönük çalışmalar yapılabilir.
- 5- Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre zarar görmüş psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin incelenmesi ve affetme düzeylerinin arttırılmasına dönük çalışmalar yapılabilir. Bu kapsamda, danışmanlık eğitiminin bir parçası olarak, danışman adaylarına dönük hazırlanacak psikolojik danışma

eğitim programları ve psiko-eğitim programları ve/veya grupla psikolojik danışma ve bireysel psikolojik danışma uygulamalarına katılımları sağlanabilir. Psikolojik belirti düzeyleri yüksek olan, danışanlarla psikolojik belirti düzeylerini azaltmaya yönelik çalışmalar yapmak, onların affetme düzeylerini etkilemekte, affetme durumunun ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır. Kısacası, affetme düzeyini artırmayı amaçlayan çalışmalar kapsamında bireylerin psikolojik belirti düzeylerinin azaltılması hedeflenebilir.

- 6- Affetme, psikolojik belirtiler ve empati kavramlarıyla çalışma yapmak isteyen araştırmacılar, farklı örneklemler ile bu çalışmayı tekrarlayabilirler (Başka niversitelerde öğrenim gören niversite öğrencileriyle ve\veya üniversitelerin başka anabilim dallarında öğrenim gören niversite öğrencileriyle ve\veya farklı yaş gruplarıyla).
- 7- Çalışmanın sonunda elde edilen bulgular ve literatür temel alındığında, birinci sınıfta öğrenim gören psikolojik danışman adaylarının somatizasyon puanlarının ikinci ve üçüncü sınıftakilere göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bu sonuçlar doğrultusunda, rehberlik ve psikolojik danışmanlık anabilim dalı birinci sınıf öğrencilerine niversiteye uyum süreçlerinde psikolojik destek sağlanması ve oryantasyon çalışmalarına ağrılık verilmesinin psikolojik belirtilerin ortaya çıkma riskini azaltacağı söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Acun-Kapıkıran, N. (2011). *Kişilerarası ilişkiler ve iletişimde empati*. Ankara: Pegem Akademi.
- Açar, K. (2012). *Normal ve zihin engelli ergenlerin empati düzeyi ile annelerinin empati düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Asıcı, E. (2013). *Öğretmen adaylarının affetme özelliklerinin öz-duyarlık ve benlik saygısı açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Asıcı, E. ve Uygur, S. S. (2017). Duygusal öz-yeterlik ve affetmenin algılanan stres düzeyini yordayıcı rolü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (3), 1353-1375.
- Akdoğan, R. ve Ceyhan, E. (2014). Adliyen grupla psikolojik danışmanın yetersizlik duygusu ve psikolojik belirtiler üzerindeki etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5 (42), 280-293.
- Akın, M., Özdevecioğlu, M. ve Ünlü, O. (2012). Örgütlerde intikam niyeti ve affetme eğiliminin çalışanların ruh sağlıkları ile ilişkisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 45 (1), 77-97.
- Allemand, M., Steiger, A. E. ve Helmut, A. (2015). Emphaty development in adolescence predicts social competencies in adulthood. *Journal of Personality*, 83(2), 229-241.

- Alpay, A. (2009). *Yakın ilişkilerde bağışlama: bağışlamanın; bağlanma, benlik saygısı, empati ve kıskançlık değişkenleri yönünden incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alp, D. ve Ercan, L. (2011). *öğretmenlerin yıldırımaya maruz kalma ile affetme düzeylerinin incelenmesi*. XI. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde sunulmuş bildiri, İzmir.
- Alver, B. (2005). Psikolojik danışma ve rehberlik eğitimi alan öğrencilerin empatik beceri ve karar verme stratejilerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 14.
- Alver, B., Dilekmen, M., ve Ada, Ş. (2010). Üniversite öğrencilerinin bazı öznel algılamalarına göre psikolojik belirtileri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(33), 13-23.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. Washington, DC: Author.
- Arpacı, P. ve Özmen, D. (2013). Hemşirelik öğrencilerinin özgecilik ve empatik eğilim düzeyleri ve aralarındaki ilişki. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 11(3), 51-57.
- Atanur A. (2014). *PDR ve psikoloji programı öğrencilerinin empatik eğilimleri ve narsisistik kişilik özelliklerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Avery, C., M. (2008). The relationship between self-forgiveness and health: Mediating variables and implications for well-being. *The Sciences and Engineering*, 69(3), 19-39.
- Aydın, O. ve Konyalıoğlu, P. (2011). 18-21 Yaş grubu bireylerin genel zekâ düzeyleri ile psikolojik semptom düzeyleri arasındaki ilişki. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, 1(1), 77-103.
- Balkaya, F. ve Şahin, H. N. (2003). Çok boyutlu öfke ölçeği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 14(3), 192-202.
- Baymur, F. (1994). *Genel psikoloji*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Bayraktar, E. (1997). Obsesif kompulsif bozuluk. *Psikiyatri Dünyası* 1, 25-32.
- Bayram, N. (2010). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

- Bayraktar, C. (2015). *Bedensel ve/veya zihinsel engelli çocukların ebeveynlerinde depresyon ve kaygı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Baumeister, R. F., Exline, J. J., ve Sommer, K. L. (1998). *Dimensions of forgiveness: Psychological research and theological perspectives*. Pennsylvania: Templeton Foundation Press.
- Baumeister, R. F. ve Leary, M. (1995). The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497–529.
- Bebek, H. (2012). Depresif belirti düzeyi ve empatik eğilim arasındaki ilişki. *Npakademi*, 1(1), 23-27.
- Benk, A. (2006). *Üniversite öğrencilerinde mükemmeliyetçi kişilik özelliğinin psikolojik belirtilerle ilişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Beyaz, Ö. (2016). *Beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümünde öğrenim gören öğretmen adaylarının empatik eğilim ve empatik beceri düzeylerinin incelenmesi: anadolu üniversitesi örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Binzer M., Andersen P. M. ve Kullgren G. (1997). Clinical characteristics of patients with motor disability due to conversion disorder: a prospective control group study. *Journal of Neurology, Neurosurgery ve Psychiatry*, 63, 83-88.
- Bono, G., McCullough, M. E. ve Root, L. M. (2008). Forgiveness, feeling connected to others, and well-being: two longitudinal studies. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34 (2), 182-195.
- Boyce, P., Parker, G., Barnett, B., Cooney, M. ve Smith, F. (1991). Personality as a vulnerability factor to depression. *British Journal Of Psychiatry*, 159, 106-114.
- Bozkurt, N. (2004). Bir grup üniversite öğrencisinin depresyon ve kaygı düzeyleri ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişkiler. *Eğilim ve Bilim Dergisi*, 29(133), 32-39.
- Brammer, L. M., ve Shostrom, E. L. (1977). *Therapeutic psychology*. New Jersey: Prentice-Hall Inc.

- Briggs, M. K., ve Shoffner, M. F. (2006). Spiritual wellness and depression: Testing a theoretical model with older adolescents and midlife adults. *Counseling and Values, 51*(1), 5-20.
- Brown, R. P. (2003). Measuring Individual Differences in The Tendency to Forgive: Construct Validity and Links with Depression. *Personality and Social Psychology Bulletin, 29*, 759-771.
- Bryant, J. (2003). *Communication and emotion: essays in honor of dolf zillmann*. Manwah, USA: Lawrence Erlbaum Associates, Incorporated.
- Budak, S. (2009). *Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Bugay, A. ve Demir, A. (2010). A Turkish version of heartland forgiveness scale. *Procedia Social and Behavioral Sciences, 5*, 1927-1931.
- Bugay, A. ve Demir, A. (2012). Affetme arttırılabilir mi? : Affetmeyi geliştirme grubu. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4*(37), 96-106.
- Bugay, A., Demir, A. ve Delevi, R. (2012). Assessment of reliability and validity of the turkish version of heartland forgiveness scale. *Psychological Reports, 111* (2), 575-584.
- Butcher, J. N., Mineka, S. ve Hooley, J. M. (2013). *Anormal psikoloji temel kavramlar*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Büyükcebeci, A. (2017). *Ergenlerde sosyal dışlanma, yalnızlık ve okul öznel iyi oluş arasındaki ilişki: empatik eğilimin aracı rolü*. (Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: PEGEM Akademi.
- Cale, E. M. ve Lilienfeld, S. O. (2002). Sex differences in ppsychopathy and antisocial personality disorder: A review and integration. *Clin Psychol. Rev., 22*, 1179-1207.
- Corey, G. (2015). *Psikolojik danışma kuram ve uygulamaları* (T. Ergene, Çev.). Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Cramer, D. ve Jowett, S. (2010). Perceived empathy, accurate empathy and relationship satisfaction in heterosexual couples. *J Soc Pers Relat, 27*, 327-349.
- Cusi, A. M., MacQueen, G. M., Spreng, R.N. ve McKinnon, M. C. (2011). Altered empathic responding in major depressive disorder: relation to symptom

severity, illness burden, and psychosocial outcome. *Psychiatry Res*, 188, 231-236.

Cüceloğlu, D. (2004). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çam Çelikel, F. ve Erkorkmaz, Ü. (2008). Üniversite öğrencilerinde depresif belirtiler ve umutsuzluk düzeyleri ile ilişkili etmenler. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 45, 122-9.

Çardak, M. (2012). *Affedicilik yönelimli psiko-eğitim programının affetme eğilimi, belirsizliğe tahammülsüzlük, psikolojik iyi oluş, sürekli kaygı ve öfke üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Çelik, H. E. ve Yılmaz, V. (2016). *Lisrel 9.1 ile yapısal eşitlik modellemesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Çevik, G. B. (2017). Okul yöneticilerinin empatik eğilimlerini yordamada öfke, yaşam doyumu ve stresle başa çıkmanın rolü. *Türk Eğitim Derneği Eğitim ve Bilim*, 42(191), 283-305.

Çokluk, Ö. Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik*. Ankara: Pegem Yayınları.

Davis, M. H. Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology* 44(1), 113-126.

deKemp, R. A. T., Overbeek, G., de Wied, M., Engels, R. C. M. E. ve Scholte, R. H. J. (2007). Early adolescent empathy, parental support, and antisocial behavior. *The Journal of Genetic Psychology*, 168(1), 5-18.

Derntl, B., Seidel, E.M., Schneider, F. ve Habel, U. (2012). How specific are emotional deficits? A comparison of empathic abilities in schizophrenia, bipolar and depressed patients. *Schizophr Res*, 142, 58-64.

Deutch, C. J. (1985). A survey of therapists' personal problems and treatment. *Professional Psychology: Research and Practice*, 16, 305-315.

Doğan, T. (2008) Psikolojik belirtilerin yordayıcısı olarak sosyal destek ve iyilik hali. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(30).

Downie, R. S. (1965). Forgiveness. *The Philosophical Quarterly*. 15(59), 128-134.

Dökmen, Ü. (2001). *İletişim çatışmaları ve empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

- Dökmen, Ü. (2002). *Sanatta ve günlük yaşamda iletişim çatışmaları ve empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Duru, E. ve Arslan, G. (2014). Evlenmek amacıyla evden kaçan kız ergenler: bir olgubilim çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(41), 36-48.
- Düzgün, Ş. (2003). Öğrencilerin psikolojik belirtileri ile ana-baba tutumları arasındaki ilişkiler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 2(1-2).
- Derogatis, L. R., ve Cleary, P. A. (1977). Confirmation of the dimensional structure of the SCL-90: A study in construct validation. *Journal of clinical Psychology*, 33(4), 981-989.
- Droll, D. M. (1984). *Forgiveness: theory and research (transgression, accounts, conflict resolution)*. (Doktora Tezi). University of Nevada, Nevada.
- Dyck, K. T. H. ve Holtzman, S. (2013). Understanding humor styles and well-being: The importance of social relationships and gender. *Personality and Individual Differences*, 55, 53-48.
- Egan, G. (1975). *Psikolojik danışmaya giriş: kişilerarası ilişkiler kurmada ve kişisel yardım hizmetini vermede sistematik bir model*. California: Brooks/Cole Publishing Company.
- Ekinci, Ö. ve Aybek, B. (2010). Öğretmen adaylarının empatik ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *Elementary Education Online*, 9(2), 816-827.
- Elliot, R., Watson, J. C. ve Goldman, R. N. (2004). *Empathy and experiential learning emotion-focus therapy: the process experiential approach to change*. Washington, DC: APA Publishing.
- Enright, R. D. ve Fitzgibbons, R. P. (2000). *Helping clients forgive: an empirical guide for resolving anger and restoring hope*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Enright, R. D., Gassin, E. A. ve Wu, C. (1992). Forgiveness: A developmental view. *Journal of Moral Education*, 21, 99-114.
- Enright, R. D. ve The Human Development Study Group. (1996). Counselig within the forgiveness triad: On forgiving, receiving forgiveness and self-forgiveness. *Counseling and Values*, 4, 107-126.

- Erçoşkun, M. E. (2005). *Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin empatik becerilerini çeşitli değişkenler açısından incelemesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Erkan, S. (2003). *Rehberlik nedir? İlköğretimde rehberlik*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Eraslan Çapan, B. ve Arıcioğlu, A. (2014). Psikolojik sağlamlığın yordayıcısı olarak affedicilik. *E-International Journal of Educational Research*, 5(4), 70-82.
- Ersanlı, K. (1991). *Benliğin gelişimi ve görevleri*. Samsun: DH Basın Yayım.
- Exline, J. J., Baumeister, B. J., Bushman, B.J., Campbell, W. K. ve Finkel, E.J. (2004). Too proud to let go: Narsissistic entitlement as a barrier to forgiveness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(6), 894-912.
- Freedman, S. R. ve Enright, R. D. (1996). Forgiveness as an intervention goal with incest survivors. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 64(5), 983-992.
- Freeman, D. (2007). Suspicious mind: The psychology of persecutory delusions. *Clinical Psychology Review*, 27, 425-457.
- Friedberg, J. P. Suchday, S. ve Srinivas, V. S. (2009). Relationship between forgiveness and psychological and physiological indices in cardiac patients. *International Society of Behavioral Medicine*, 16, 205-211. DOI 10.1007/s12529-008-9016-2.
- Gawronski, I. ve Privette, G. (1997). Empathy and reactive depression. *Psychol Rep*, 8, 1043.
- Girard, M. ve Mullet, E. (1997). Forgiveness in adolescents, young, middle-aged, and older adults. *Journal of Adult Development*, 4(4), 209-220.
- Goldfarb, J. C. (2005). *The emergence, expression and integration of forgiveness: a psychodynamic exploration and case study*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Alliant International University, San Diego.
- Gordon, K. C., Baucom, D. H. ve Snyder, D. K. (2000). *The use of forgiveness in marital therapy*. New York: Guilford Press.
- Gordon, K. C., Baucom, D. H. ve Snyd, D. K. (2005). Treating couples recovering from infidelity: An integrative approach. *Journal of Clinical Psychology*. 61 (11), 1393-1405.

- Green C. E. L, Freeman D., Kuipers E., Bebbington, P., Fowler D., Dunn G. ve Garety P. A. (2007). Measuring ideas of persecution and social reference: The green et al. paranoid thought scales (gpts). *Psychological Medicine*, 38, 101–111.
- Guindon, M. (2010). *What is self-esteem, self-esteem across the lifespan issues and interventions*. New York: Routledge Taylor and Francis Group.
- Guttman, H. A. ve LaPorte, L. (2000). Empathy in families of women with borderline personality disorder, anorexia nervosa, and a control group, *Family Process*, 39(3), 345–358.
- Güloğlu, B., Kararmak, Ö. ve Emiral, E. (2016). Çocukluk çağı travmalarının tinsellik ve affetme üzerindeki rolü. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(4), 309–316.
- Günaşı, M. (2016). *Adliye personelinin empatik eğilimleri: Karaman örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gündüz, Ö. (2014). *Üniversite öğrencilerinde affetmeyi yordayan değişkenlerin belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gürbüz, E. (2016). *Evlilik içinde aldatılan bireylerin affetmelerini yordamada bağlanma stilleri ve psikolojik sağlamlığın rolü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güzel, İ. (2016). *Yakın ilişkilerde aldatma ve affetme eğiliminin şema terapi modeli çerçevesinde incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Hall, J. H. ve Fincham, F. D. (2005). Self-forgiveness: The stepchild of forgiveness research. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24 (5), 621-637.
- Hamachek, D. E. (1988). Evaluating self-concept and ego development within Erikson's psychological framework: a formulation. *Journal of Counseling and Development*, 66.
- Hargrave, T. D. (1994). Families and forgiveness: A theoretical and thrapautic frame-work. *The Family Journal: Counseling And Therapy For Couples And Families*, 2, 339-348.

- Hellinger, B. (2014). *Sevgiyle yükselmek bir oluş felsefesi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Hirsch, J. K., Webb, J. R. ve Jeglic, E. L. (2011). Forgiveness, depression, and suicidal behavior among a diverse sample of college students. *Journal of Clinical Psychology*, 67(9), 896-906.
- Hirsch, J. K., Webb, J. R. ve Jeglic, E. L. (2012). forgiveness as a moderator of the association between anger expression and suicidal behaviour. *Mental Health, Religion ve Culture*, 15 (3), 279-300.
- Hocaoğlu, Ç. (2001). Paranoid semptomlar ve sendromlar. *Psikiyatri Dünyası*, 5, 97-104.
- Hodgson, L. K. ve Wertheim, E. H. (2007). Does good emotion management aid forgiving multiple dimensions of empathy, emotion management and forgiveness of self and others. *Journal of Social and Personal Relationship*, 24(6), 931-949.
- Hogan, R. (1969). Empati ölçeğinin geliştirilmesi. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 33(3), 307-316.
- Horney, K. (1998). *Ruhsal çatışmalarımız* (S. Budak, Çev.). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Hortwitz, L. (2005). The Capacity to forgive: Intrapsychic and developmental perspectives. *Journal of the American Psychoanalytic Association*. 53(2), 485- 511.
- Ingersoll Dayton, B. ve Krause, N. (2005). Self-forgiveness: A component of mental health in later life. *Research on Aging*, 27(3), 267-289.
- İkiz, F. E. (2009). Investigation of empathy levels of the psychological counselors who work in the elementary schools. *Elementary Education Online*, 8(2), 346-356.
- İkiz, F. E. ve Karaca, R. (2011). Danışma becerileri eğitiminin psikolojik danışmanların empatik becerisine etkisi. *E-journal of New World Sciences Academy*, 6(2), 1585-1595.
- Jolliffe, D. ve Farrington, D. (2006). Examining the relationship between low empathy and bullying. *Aggressive Behavior*, 32(6), 540-550.
- Kabapınar, Y. (2015). *Empatiyle gelişmek empatiyi geliştirmek: çocuk ve empati*. Ankara: Peçem Akademi Yayımcılık.

- Kartal, A., Çetinkaya, B. ve Turan, T. (2009). Sağlık yüksekokulu öğrencilerinde ruhsal belirtilerin taranması. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(2), 161-166.
- Kaya, M. (1997). Ailede anne baba tutumlarının çocuğun kişilik ve benlik gelişimindeki rolü. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (9), 193-204.
- Kaya, F. (2015). *Üniversite öğrencilerinin affetme ve mükemmeliyetçilik düzeyleri arasındaki ilişki: duygusal zekânın aracı rolü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Kepçeoğlu, M. (1999). *Psikolojik danışma ve rehberlik*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Kılıç, M. (1987). *Değişik psikolojik arazlara sahip olan ve olmayan öğrencilerin sorunları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kırpınar, İ. (1997). *Psikiyatri temel kitabı*. Ankara: MedicoGraphics-Hekimler Yayın Birliği.
- Konstam, V., Holmes W. ve Levine, B. (2003). Empathy, selfism, and coping as elements of the psychology of forgiveness: A preliminary study. *Counseling and Values*, 47, 172-183.
- Konstam, V., Chernoff, M. ve Deveney, S. (2011). Toward forgiveness: The role of shame, guilt anger, and empathy. DOI 10.1002/j.2161-007X.2001.tb00204.x.
- Korkmaz, B. (2001). *Psikolojik danışma ve rehberlik öğrencilerinin boyuneğici davranış ve depresyon düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kozak M. (2008). Araştırma yöntemleri semineri - lisrel uygulamaları. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19 (1), 106.
- Köknel, Ö. (2000). Duygudurum bozukluklarının tarihçesi. *Duygudurum Dizisi*, 1, 5-11.
- Köksal, A. ve Alisinanoğlu, F. (2000). Gençlerin ben durumları ve empatik becerilerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 11-16.
- Köroğlu, E. (2009). *Kendinize yatırım yapın*. Ankara: HYB Basım Yayın.
- Köroğlu, E. (2012). *Kaygılarımız ve korkularımız*. Ankara: HYB Basım Yayın.
- Köroğlu, E. (2013). *DSM-5 tanı ölçütleri başvuru elkitabı*. Ankara: HYB Yayıncılık.

- Kring, A. M., Davison, G. C., Neale, J. M., ve Johnson, S. (2015). *Abnormal psychology*.
- Kurt, T., Uygur, L. ve Üzme, N. (2011). *Sınıf öğretmenlerinin psikolojik belirtileri ile empatik eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. XI. Ulusal Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi'nde sunulmuş bildiri.
- Lawler-Row, K. A. ve Piferi, R. L. (2006). The forgiving personality: Describing a life well lived?. *Personality and Individual Differences*, 41, 1009-1020.
- Liao, K. Y. H., ve Wei, M. (2015). Insecure attachment and depressive symptoms: Forgiveness of self and others as moderators. *Personal Relationships*, 22(2), 216-229.
- Lin, W. F., Mack, D., Enright, R. D., Krahn, D. ve Baskin, T. W. (2004). Effects of forgiveness therapy on anger, mood, and vulnerability to substance use among inpatient substance-dependent clients. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 72(6), 1114-1121.
- Lipowski Z. J. (1988). Somatization: The concept and its clinical application. *Am J Psychiatry*, 145, 1358-1368.
- Lipps, T. (1909). Leitfaden der psychologie. *Leipzig Wihlem Engleman Verlag*.
- Looney, J. G., Harding, R. K., Blotcky, M. J. ve Barnhart, F. D. (1980). Psychiatrists' transition from training to career: Stress and mastery. *American Journal of Psychiatry*, 137, 32-35.
- Macaskill, A., Maltby, J. ve Day, L. (2002). forgiveness of self and others and emotional empathy. *Journal of Social Psychology*, 142, 663-667.
- Maltby, J., Macaskill, A. ve Day, L. (2001). Failure to forgive self and others: A replication and extension of the relationship between forgiveness, personality, social desirability and general health. *Personality and Individual Differences*, 30(5), 881-885.
- Maltby, J., ve Day, L. (2004). Forgiveness and defense style. *The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development*, 165(1), 99-109.
- Martin, P. R., Singleton, C. K. ve Hiller-Sturmhöfel, S. (2007). The role of thiamine deficiency brain disease, 27, 134-42.
- Mausner, J. ve Steppacher, R. (1973). Suicide in professions: A study of male and female psychologists. *American Journal of Psychiatry*, 137, 32-35.

- McCullough, M. E., Rachal, K. C., Sandage, S. J., Worthington Jr. E. L., Brown, S. W., ve Hight, T. L. (1998). Interpersonal forgiving in close relationships: II. Theoretical elaboration and measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(6), 1586-1603.
- McCullough, M. E., Worthington, E. L. Jr. ve Rachal, K. C. (1997). Interpersonal forgiving in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 321-336.
- Mellor, D., Fung, S. W. T. ve Mamat, N. H. (2012). Forgiveness, empathy and gender-a malaysian perspective. *Sex Roles*, 67, 98-107.
- Menahem, S. ve Love, M. (2013). Forgiveness in psychotherapy: the key to healing. *Journal of Clinical Psychology: In Session*, 69 (8), 829-835.
- Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2011). *Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Moore, B. S. (1990). The origins and development of empathy. *Motivation and Emotion*. 14(2), 75-80.
- Murdock, N. L. (2012). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Myers, J. E., Moobley, A. K. ve Booth, C. E. (2003). Wellness of counseling students: Practicing what we preach. *Education and Supervision*, 42, 264-274.
- Nathan, C. F. (2009). *Forgiveness as it relates to personal and social trauma: the impact of an intensive healing of memories workshop*. (Doktora Tezi). The Wright Institute.
- Neto, F. ve Mullet, E. (2004). Personality, self-esteem, and self-construal as correlates of forgivingness. *European Journal of Personality*, 18, 15-30.
- North, J. (1987). Wrongdoing and forgiveness. *Philosophy*, 62, 499-508.
- O'Connor, L. E., Berry, J. W., Lewis, T., Mulherin, K. ve Crisostomo, P. S. (2007). Empathy and depression: the moral system on overdrive. *Empathy In Mental Illness*, 49, 75.
- Öksüz, Y. ve Öztürk, M. B. (2017). Sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama istekliliğinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: Omü örneği. *Türk Bilim Araştırma Vakfı*, 10(1), 114-125.

- Özerdem, A. (1998). Obsesif-kompulsif bozukluk ve psikoz üzerine bir gözden geçirme. *Klinik Psikiyatri*, 2, 98-102.
- Öztürk, M. O. (2004). *Ruh sağlığı ve bozuklukları*. Ankara: Nobel Tıp Kitapevleri.
- Park, Y. O. ve Enright, R. D. (1997). The development of forgiveness in the context of adolescent friendship conflict in Korea. *Journal of Adolescence*, 20(4), 393-402.
- Pınar, Z. (2013). *Duanın ruh sağlığı üzerindeki etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Polat, K. (2014). *Evli bireylerde çift uyumu ve bazı psikolojik belirtilerin benliğin farklılaşması açısından incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Ranganadhan, A. ve Todorov, N. (2010). Personality and self-forgiveness: The roles of shame, guilt, empathy and conciliatory behavior. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 29 (1), 1-22.
- Rasmussen, S. ve Tsuang, M. (1986). Clinical characteristics and family history in DSM-III obsessive-compulsive disorder. *The American Journal Of Psychiatry*.
- Raykov, T. (1997). Scale reliability, cronbach's coefficient alpha, and violations of essential tau-equivalence with fixed congeneric components. *Multivariate Behavioral Research*, 32, 329-353.
- Rehber, E. (2007). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin patik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarının incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Rief, W., Hiller, W. ve Margraf, J. (1998). Conitive aspects of hypochondriasis and the somatization syndrome. *J. Abn. Psychol.*, 107, 587-95.
- Riek, B. M. (2010). Transgressions, guilt, and forgiveness: A Model of seeking forgiveness. *Journal of Psychology and Theology*, 38 (4), 246-254.
- Rogers, C. R. (1975). Empatik olmak, değeri anlaşılmamış bir varoluş şeklidir. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 103-124.
- Sadock, K. (2005). *Klinik psikiyatri*. İstanbul: Güneş Kitabevi.
- Sapmaz, F. (2006). *Üniversite öğrencilerinin uyumlu ve uyumsuz mükemmeliyetçilik özelliklerinin psikolojik belirti düzeyleri açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

- Satıcı, S. A. (2016). *Üniversite öğrencilerinin affetme, intikam, sosyal bağlılık ve öznel iyi oluşları: farklı yapısal modellerin denenmesi üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Satılmış, H. B. (2012). *Dokuzuncu sınıf öğrencilerinin bazı değişkenlere göre psikolojik belirtileri ve empatik eğilim düzeyleri*, (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Savi Çakar, F., ve İkiz, F. E. (2016). Psikolojik iyi oluş, yardım arama tutumu ve benlik saygısının psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirtilerine etkisi. *Journal of Human Sciences*, 13(2), 3571-3587.
- Saygılı, G., Kırıktaş, H. ve Gülsoy, T. H. (2015). Bazı değişkenlere göre öğretmenlerin empatik eğilim düzeyleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 73-82.
- Sayılğan, M. (1998). *Obsesif-kompulsif bozukluk ve bilişsel davranışçı tedavi*. Ankara: Pastel Matbaası.
- Sayın, M. (2017). *Üniversite öğrencilerinin öz-anlayış, kendini affetme ve başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkiler örüntüsü: bir yol analizi çalışması* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Schneider, D., Regenbogen, C. ve Kellermann. T., (2012). Empathic behavioral and physiological responses to dynamic stimuli in depression. *Psychiatry Res*, 20, 294-305.
- Schreiter, S., Pijnenborg, G. H. M. ve Rot, M. (2013). Empathy in adults with clinical or subclinical depressive symptoms. *Journal of Affective Disorders*, 15, 1-16.
- Scobie, E. D. ve Scobie, G. E. W. (1998). Damaging events: The perceived need for forgiveness. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 28(4), 373-402.
- Sevim, S. A. (2014). *Üniversite öğrencilerinde affetmeyi yordayan değişkenlerin belirlenmesi*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Shateri, Z. E., Lavasani, F. F., Aghilian, A., Hushmand, M., Ghafarzadeh, Z. ve Attar, S. (2016). Vulnerability attachment style to depression and lack of

- forgiveness: Investigation the role of affect control. *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, 2 (4), 2739-2751.
- Smith A. (2006). Cognitive empathy and emotional empathy in human behavior and evolution. *The Psychological Record*, 56, 3-21.
- Silton, N. R. ve Fogel, J. (2010). Religiosity, empathy, and psychopathology among young adult children of rabbis. *Archive for the Psychology of Religion*, 32, 277-291.
- Strelan, P. (2006). Who forgives others, themselves, and situations? The roles of narcissism, guilt, selfesteem, and agreeableness. *Personality and Individual Differences*, 42, 259–269.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modellemeleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-74.
- Şahin, N. H., Batıgün, A. D. ve Uğurtaş, S. (2002). Kısa semptom envanteri (KSE): Ergenler için kullanımının geçerlik, güvenirlik ve faktör yapısı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13, 125-135.
- Şahin, N. H. ve Durak, A. (1994). Kısa semptom envanteri: Türk gençleri için uyarlanması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 9 (31), 44-56.
- Şahin, A. (2007). *Psikiyatri temel kitabı*. Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Şamatacı, G. (2013). *Romantik ilişkilerde affetme: transaksiyonel analiz ego durumları açısından bir inceleme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şener, E. ve Çetinkaya, F. F. (2015). Bir liderlik özelliği olarak affetme ve örgütsel düzeyde etkileri üzerine bir inceleme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 24-42.
- Tanrıdağ, Ş. R. (1992). *Ankara' daki ruh sağlığı hizmetlerinde çalışan personelin empatik eğilim ve empatik beceri düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Taysi, E. (2007). *İkili ilişkilerde bağışlama: İlişki kalitesi ve yüklemelerin rolü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Thompson, L. Y., Snyder, C. R., Hoffman, L., Michael, S. T., Rasmussen, H. N. ve Billings, L. S. (2005). Dispositional forgiveness of self, others and situations. *Journal of Personality*, 73, 313-359.

- Thoreson, R. W., Budd, F. C. ve Krauskopf, C. J. (1986). Perceptions of alcohol misuse and work behavior among professionals: Identification and intervention. *Professional Psychology: Research and Practice*, 17, 210-216.
- Togay, B. (2014). *Psikoz için ailesel ve klinik risk gruplarında ön uyarıcı aracılı inhibisyonun kontrol grubu ile karşılaştırılması*. (Tıpta Uzmanlık Tezi). İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, İstanbul.
- Topbaşoğlu, T. (2016). *Yaşam doyumunun yordayıcısı olarak öfke ve affetme: affetmenin düzenleyici rolü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Topçu, Ç., Erdur-Baker, Ö. ve Çapa-Aydın, Y. (2010). Temel empati ölçeği türkçe uyarlaması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (34), 174-182.
- Toussaint, L. L., Williams, D. R., Musick, M. A. ve Everson, S. A. (2001). Forgiveness and health: Age differences in a US probability sample. *Journal of Adult Development*, 8(4), 249-257.
- Toussaint, L. ve Webb, J. R. (2005). *Theoretical and empirical connections between forgiveness, mental health, and well-being*. New York: Routledge.
- Toussaint, L. ve Webb, J. R. (2005). Gender differences in the relationship between empathy and forgiveness. *The Journal of Social Psychology*, 145 (6), 673–685.
- Tse, M. C. ve Cheng, S. T. (2006). Depression reduces forgiveness selectively as a function of relationship closeness and transgression. *Personality and Individual Differences*, 4, 1133-1141.
- Turnage, B. F., Hong, Y. J., Stevenson, A. P. ve Edwards, B. (2012). Social work students' perceptions of themselves and others: Self-esteem, empathy, and forgiveness. *Journal of Social Service Research*, 38(1), 89-99.
- Tutarel-Kışlak, Ş. ve Çabukça, F. (2002). Empati ve demografik değişkenlerin evlilik uyumu ile ilişkisi. *Aile ve Toplum*, 2(5), 1303.
- Tüccar, E. (2015). *Engellilerde affetme ve yaşam kalite düzeylerinin farklı değişkenlere göre incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tully, E. C., Ames, A.M., Garcia, S. E. ve Donohue, M. R. (2016). Quadratic associations between empathy and depression as moderated by emotion

- Ulus, L. (2015). *Annelere uygulanan empati eğitim programının bağışlama ve empati düzeylerine etkisi*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Uysal, V. (2016). Gençlerde empati eğilimi, anne-baba tutumları ve dindarlık [Özel Sayı]. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 40.
- Van Tongeren, D. R., Green, J. D., Hook, J. N., Davis, D. E., Davis, J. L., ve Ramos, M. (2015). Forgiveness increases meaning in life. *Social Psychological and Personality Science*, 6(1), 47-55.
- Wade, N. G. ve Goldman, D. B. (2006). Sex, group composition, and the efficacy of group interventions to promote forgiveness. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 10(4), 297-308.
- Webb, M., Call, S., Chickering, S. A., Colburn, T. A., ve Heisler, D. (2006). Dispositional forgiveness and adult attachment styles. *The Journal of Social Psychology*, 146(4), 509-512.
- White, P. E. ve Franzoni, J. B. (1990). A multidimensional analysis of the mental health of graduate counselors in training. *Counselor Education and Supervision*, 29, 258-267.
- Wied, M. D., Branje, S. J. T. ve Meeus, W. H. J. (2007). Empathy and conflict resolution in friendship relations among adolescents. *Aggressive Behavior*, 33, 48-55.
- Wilbertz, G., Brakemeier, E. L., Zobel, I., Härter, M. ve Schramm, E. (2010). Exploring preoperational features in chronic depression. *J Affect Disord*, 124, 262-269.
- Witvliet, C., Ludwig, T. E., ve Vander Laan, K. L. (2001). Granting forgiveness or harboring grudges: Implications for emotion, physiology, and health. *Psychological Science*, 12(2), 117-123.
- Worthington, E. L. (1998). An empathy-humility-commitment model of forgiveness applied within family dyads. *Journal of Family Therapy*, 20(1), 59-76.
- Worthington, E. L. ve Wade, N. G. (1999). The social psychology of unforgiveness and forgiveness and implications for clinical practice. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 18, 385-418.

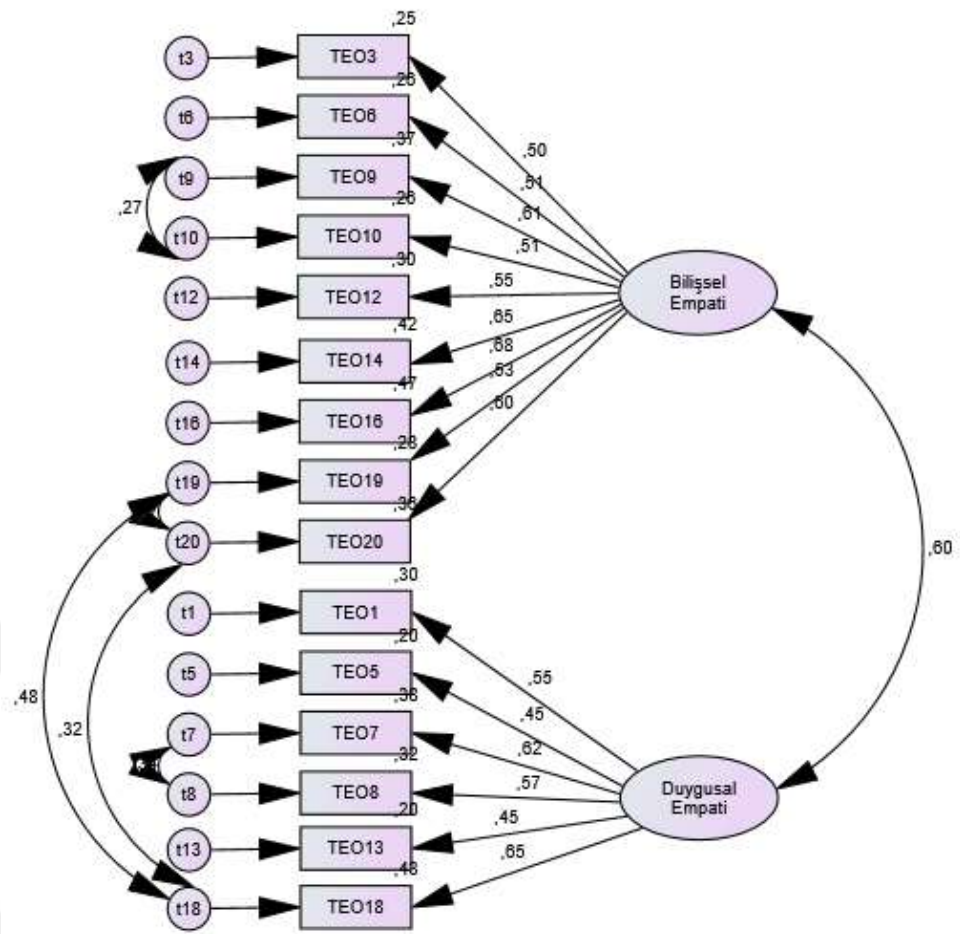
- Worthington Jr, E. L., Kurusu, T. A., Collins, W. ve Berry, J. W. (2000). Forgiving usually takes time: A lesson learned by studying interventions to promote forgiveness. *Journal of Psychology and Theology*, 28(1), 3-20.
- Worthington, E. L. (2006). *Forgiveness and reconciliation: theory and application*. New York: Routledge.
- dysregulation. *J Psychol*, 15, 15-35.
- Yalçın, İ. ve Malkoç, A. (2013). Yaşamda anlam ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkiler: umut ve affetmenin aracı rolü. İstanbul 2013 Dünya Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Yavuz, Ç. (2006). Rehberlik ve psikolojik danışmanlık öğrencilerinde öznel iyi olma hali, psikiyatrik belirtiler ve bazı kişilik özellikleri: karşılaştırmalı bir çalışma. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, A., Hacıhasanoğlu, R. ve Karakurt, P. (2008). Hemşirelik öğrencilerinin ruhsal durumlarının ve etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11(2).
- Yıldırım, İ. (1991). *Rehber öğretmenlerin empatik eğilim ve empatik beceri düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. I. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde sunulmuş bildiri.
- Yıldırım, İ. (1992). Psikolojik danışma ve rehberlik programı öğrencileri ile psikoloji programı öğrencilerinin empatik eğilim ve empatik beceri düzeyleri. *H. O. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7, 193-208.
- Yılmaz, S. ve Şahinkaya, N. (2010). The relationship between the methods teachers use against the misbehaviour performed in the classroom and emphatic tendencies of teachers. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 2(2), 2932-2936.
- Yörükoğlu, A. (2007). *Gençlik çağı*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Ysseldyk, R., Matheson, K. ve Anisman, H. (2007). Rumination: bridging a gap between forgivingness, vengefulness, and psychological health. *Personality and Individual Differences*, 42, 1573-1584.
- Zitterl, W., Lenz, G., Mairhofer, A. ve Zapotoczky, H. (1990). Obsessive-compulsive disorder: course interaction with depression. *Psychopatholog*, 23, 73-80.

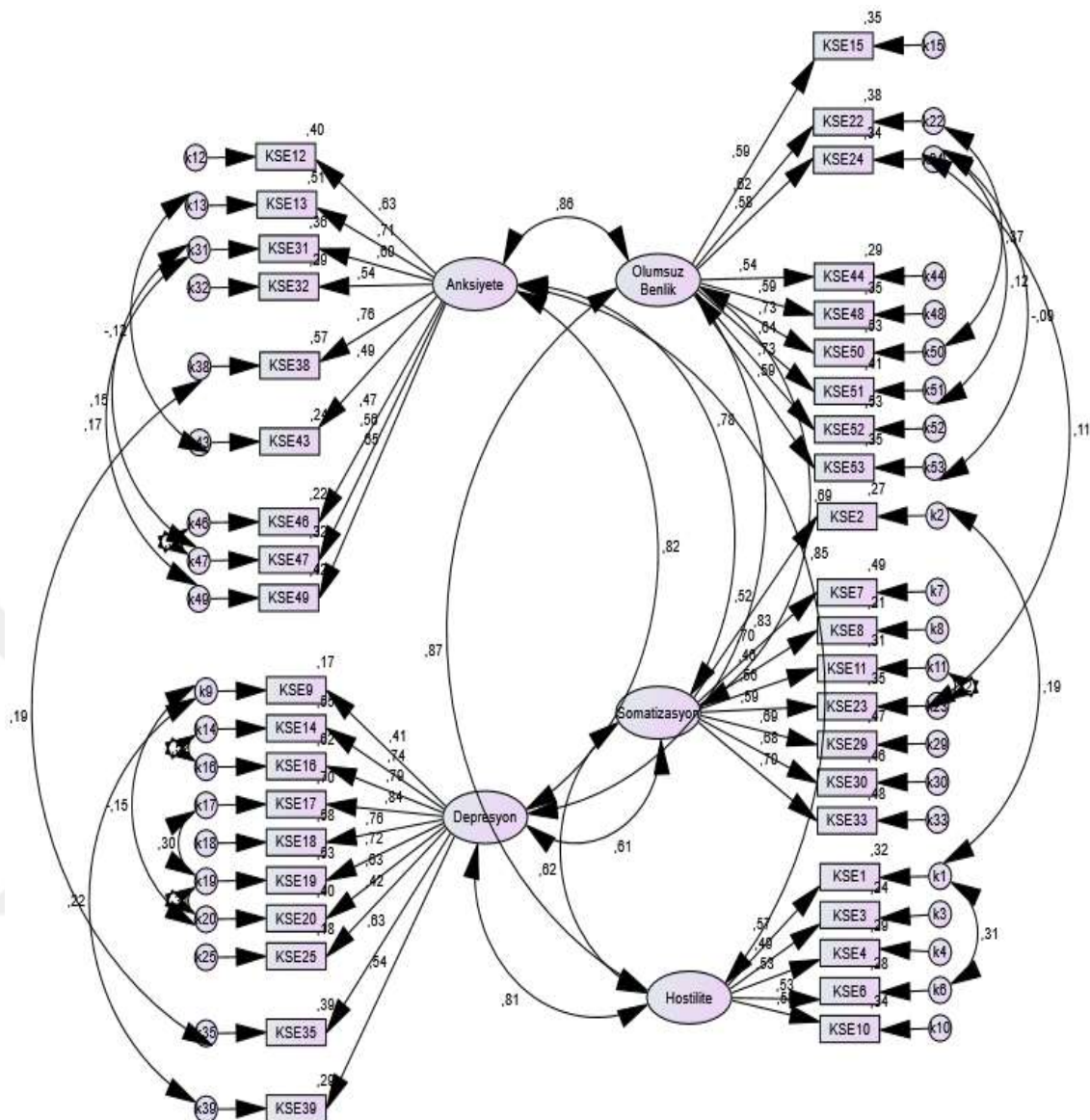
EKLER

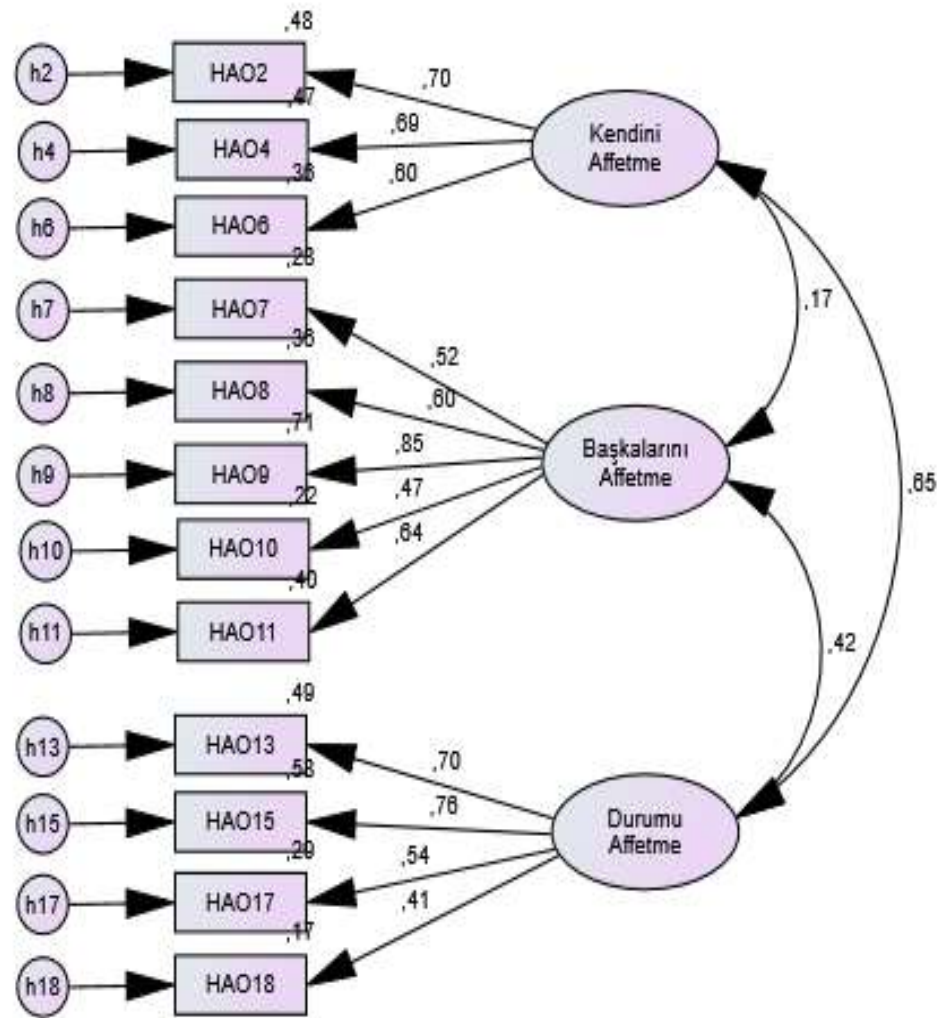
EK-1

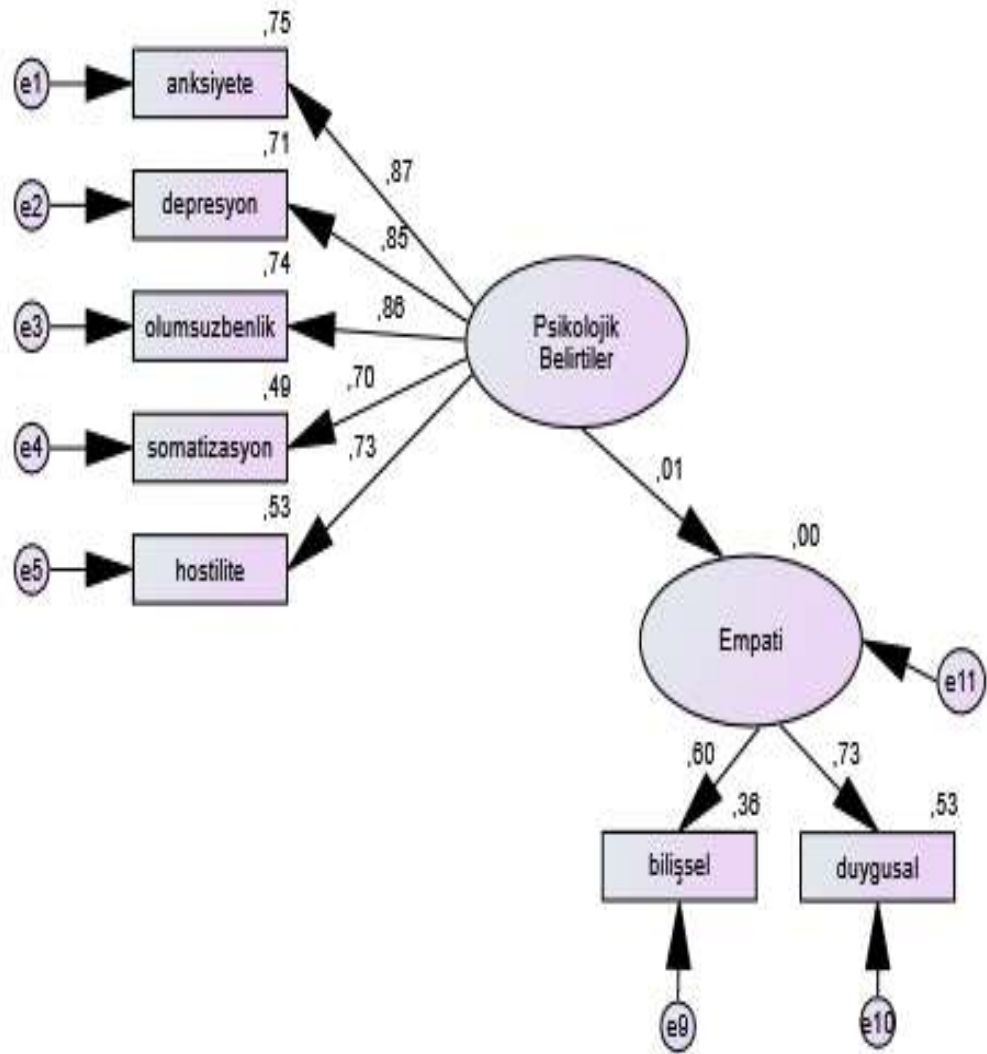
TEÖ DFA diyagramı

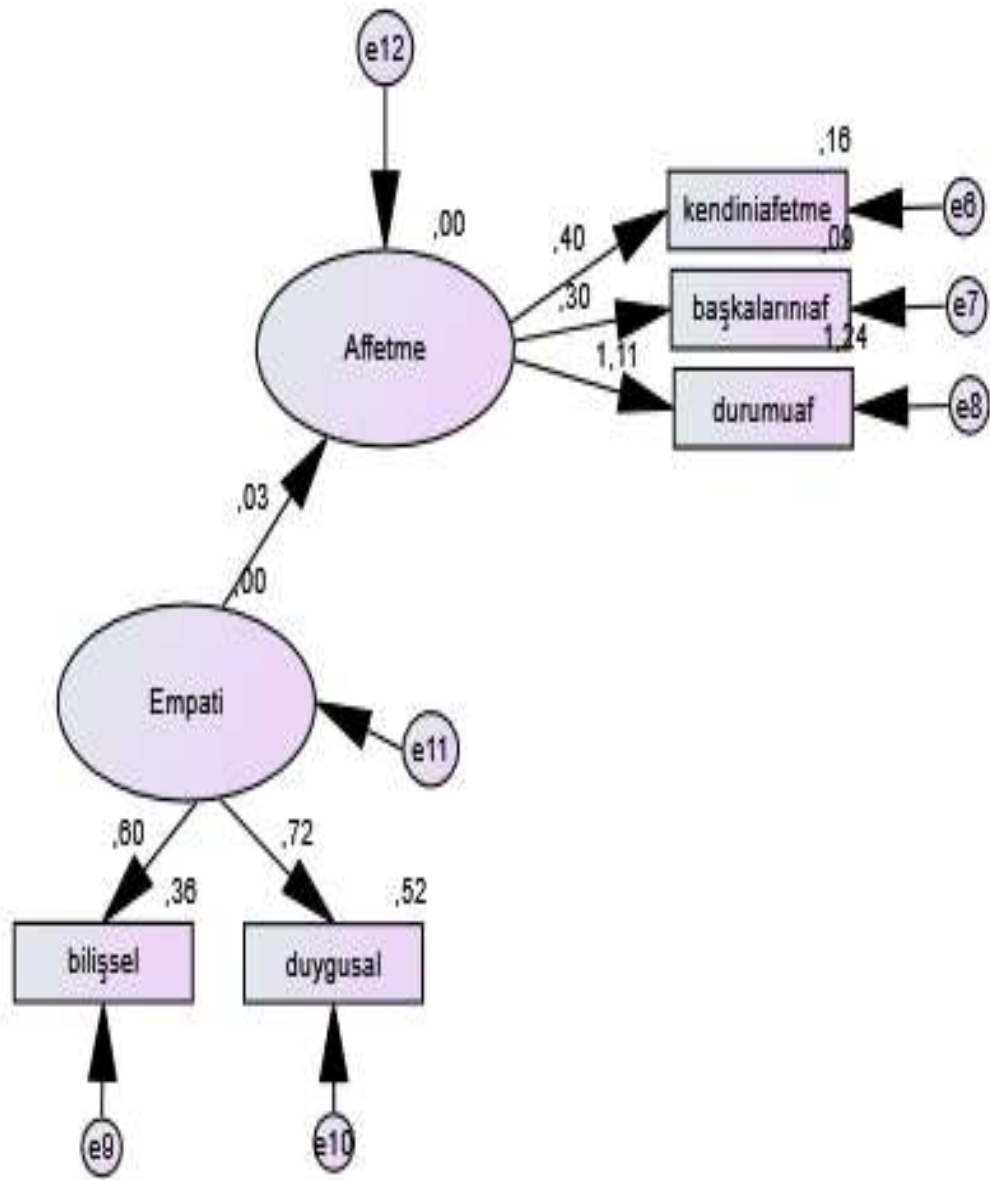
KSE DFA diyagramı

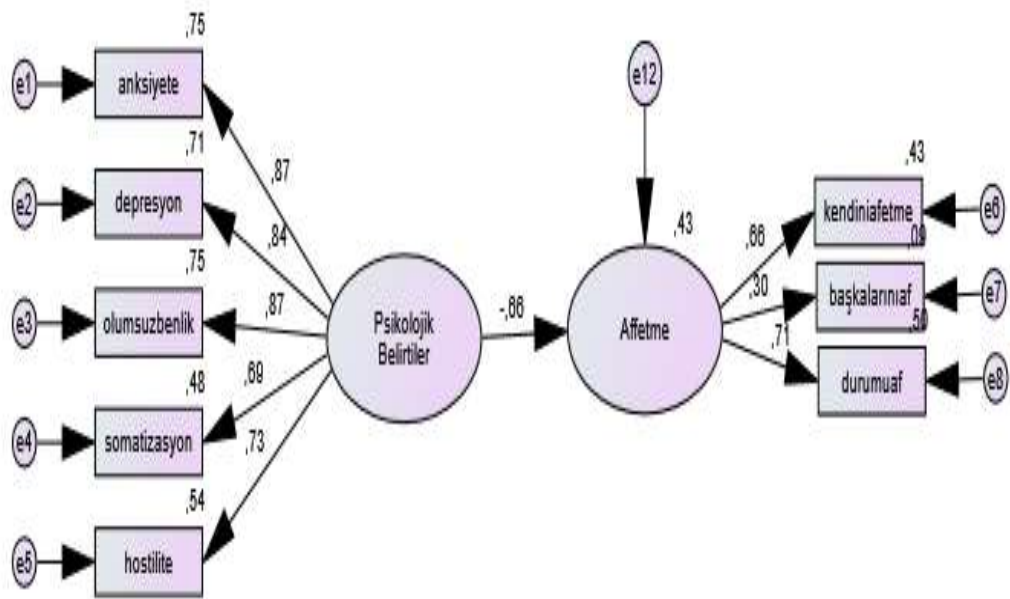
KSE DFA diyagramı

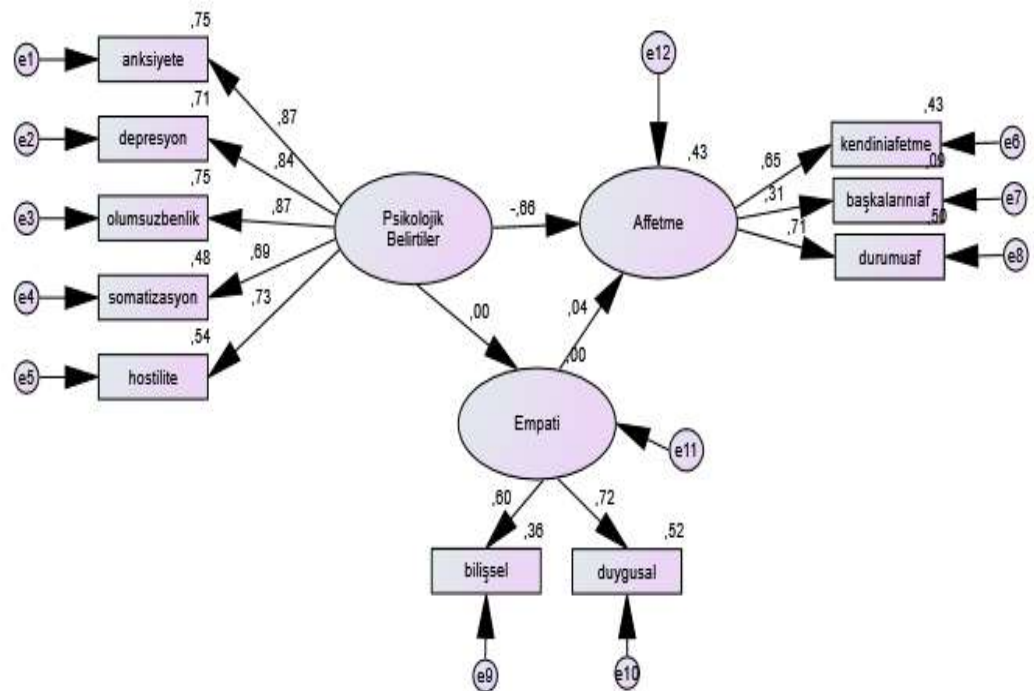
Yol-1 (Bağımsız-Aracı) Diyagramı

Yol-2 (Aracı-Bağımlı) Diyagramı

Yol-3 (Bağımsız-Bağımlı) Diyagramı

Yol-4 (Aracı Değişkenli Model) Diyagramı